

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ХАЛҚ ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ
МАКТАБГАЧА МУАССАСАЛАР ХОДИМЛАРИНИ ҚАЙТА
ТАЙЁРЛАШ ВА МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ РЕСПУБЛИКА
ЎҚУВ МЕТОДИКА МАРКАЗИ

**Ф. ҚОДИРОВА, Ш. ТОШПЎЛАТОВА,
М. АЪЗАМОВА**

МАКТАБГАЧА ПЕДАГОГИКА

Ўқув қўлланма

ТОШКЕНТ «МАЪНАВИЯТ» 2013

УЎК 377.2(075)

КБК 74.10

74.10(5Ў)

Ушбу ўқув қўлланмада мактабгача педагогика фанининг таркибий қисми — мактабгача муассасаларни ташкил этиш ва уларга раҳбарлик қилиш бўлими фаолияти, мудира ва услубчиларнинг шахсий ва касбий сифат ҳамда малакаларини шакллантириш, уларнинг педагогик қобилиятларини ривожлантириш омиллари, мактабгача таълимни бошқаришда педагогик-инновация технологияларни қўллаш жараёнларининг илмий-услубий жиҳатлари ёритилган.

Тақризчилар:

Ш. Шодмонова — педагогика фанлари доктори, проф.;
М. Расулова — психология фанлари номзоди, доц.

*Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги
Мактабгача муассасалар ходимларини қайта тайёрлаш ва
малакасини ошириш республика ўқув-методика маркази
илмий-методик кенгашининг 2012 йил 19 ноябрдаги
3-сонли қарори билан нашрга тавсия этилди.*

Қодирова Ф. Р.

Қ-53

Мактабгача педагогика: / ўқув қўлланма /
Ф. Р. Қодирова, Ш. К. Тошпўлатова, М. Н. Аъза-
мова; Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими
вазирлиги; Мактабгача муассасалар ходимла-
рини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш
республика ўқув-методика маркази. — Тош-
кент: «Маънавият», 2013. — 160 б.

УЎК 377.2(075)

КБК 74.10

К $\frac{4702620204-07}{M25(04)-13}$

ISBN 978-9943-04-214-8

© «Маънавият», 2013

КИРИШ

Мамлакатимизда мустақиллик йилларида таълим тизимига давлат сиёсати даражасида эътибор қаратиб келинмоқда. Ҳозирги вақтда таълим тизимида, жумладан, биринчи босқич мактабгача муассасаларни ташкил этиш ва уларга раҳбарлик қилиш йўналишида босқичма-босқич амалга оширилаётган кенг қўламли ислохотларнинг самарали олиб борилишини таъминлаш ва бу жараёнларни педагогика фани нуқтаи назаридан чуқур таҳлил қилиш зарурати юзага келмоқда. Бу талаблар мактабгача таълим муассасалари раҳбар ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш ўқув методика марказининг давлат таълим стандартлари ва ўқув режаси асосида мутахассислик фанлари блокига мувофиқ, мазкур соҳа учун малакали кадрларни тайёрлашга ҳам бевосита тааллуқлидир.

Ушбу ўқув қўлланмада мактабгача таълим тизими шаклланишининг тарихий жиҳатлари, мактабгача муассасаларни ташкил этиш ва уларга раҳбарлик қилиш тамойиллари, уларнинг фаолиятини услубий жиҳатдан таъминлаш ва назорат қилиш масалалари баён этилган.

Бу масалаларни чуқур ва ҳар томонлама ўрганишда педагогика фанлари асослари ва умумий назарий-методологик қоидаларига таянилгани мактабгача таълим педагогикаси фанининг ғоявий-назарий даражасини таъминлашга, унинг мазмунини педагогика фани соҳасида қўлга киритилган илмий-назарий ютуқлар ва хулосалар негизда ёритишга имкон беради.

Қўлланмада ана шу назарий-методологик асосларга таянган ҳолда асосий эътибор Ўзбекистонда мактабгача таълим муассасаларини ташкил этишнинг илмий асослари; мактабгача таълимни режалаштириш ва молиявий таъминлаш омиллари; мактабгача таълим муассасалари ва уларни ташкил этиш ва бошқариш; Халқ таълими вазирлиги

ва унинг тегишли бўлимлари томонидан мактабгача таълим муассасаларига раҳбарлик, назорат ишларини мувофиқлаштириш, такомиллаштириш вазифалари; методик ишларнинг мазмун-моҳияти, шакллари ва услублари каби масалалар таҳлилига қаратилган.

Мазкур масалалар мантиқан бир-бири билан узвий боғлиқ ҳолда изчил тадқиқ этилиши мактабгача таълим тизимида амалга оширилаётган таълим-тарбиявий ва методик ишларни ташкил этишда янгича ёндашувни тақозо этади.

Ўқув қўлланманинг ҳар бобида таянч иборалар, назорат ва тест саволлари, замонавий педагогик технологиялар асосида яратилган ишланмалар, илмий ва илмий-методик адабиётлар рўйхати тақдим этилгани тингловчиларнинг ҳар бир мавзуни чуқур ўзлаштириши ва мустақамлашига, шунингдек, уларда ўз устида мустақил ишлаш кўникмасининг ҳосил бўлишига хизмат қилади.

Ушбу ўқув қўлланмани яратишда мустақиллик йилларида мазкур соҳада фаолият юритган етук олим ва мутахассислар томонидан чоп этилган илмий-услубий манбалардан фойдаланилди.

Ўқув қўлланма мактабгача таълим йўналиши тизимида фаолият юритаётган барча педагоглар, болалар боғчалари мудиралари, услубчилар, шунингдек, педагогика университети, институтлари, коллежлари талабалари ҳамда ўқувчилари учун илмий-услубий манба сифатида хизмат қилади.

I боб. ИЖТИМОЙ МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ ВАЗИФАЛАРИ ВА РИВОЖЛАНИШНИНГ АСОСИЙ БОСҚИЧЛАРИ

1. Мактабгача таълимнинг мазмун-моҳияти ва таълим тизимида тутган ўрни.
2. Ўзбекистонда ижтимоий мактабгача таълимнинг вужудга келиши ва тараққиёт босқичлари.
3. Мустақиллик йилларида мактабгача таълим тизимини ривожлантириш тамойиллари ва асосий йўналишлари.
4. Узлуксиз таълимни ташкил этиш ва ривожлантириш тамойиллари.

1.1. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМНИНГ МАЗМУН-МОҲИАТИ ВА ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ТУТГАН ЎРНИ

Мактабгача таълим узлуксиз таълим тизимининг бошланғич бўғини сифатида Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» талаблари асосида ташкил этилади.

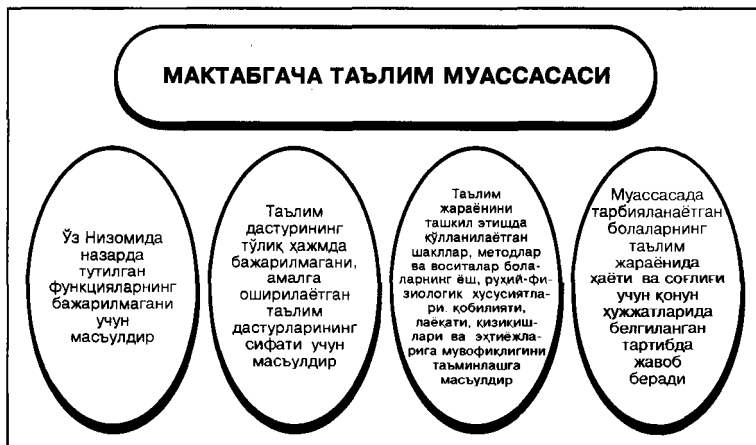
Мактабгача таълим соғлом, ҳар томонлама етук болаларни тарбиялаш учун зарур ташкилий, услубий, психологик, педагогик шарт-шароитлар яратади, болаларни мактабда мунтазам равишда таълим олишга тайёрлашда ота-оналарга ёрдам беради. Мактабгача таълим бола 6–7 ёшга етгунча оилада ҳамда давлат ва нодавлат мактабгача таълим муассасаларида амалга оширилади.

Мактабгача таълим бола шахсини мактабгача ёшдаги болалар таълим-тарбиясига қўлланадиган давлат талабларига мувофиқ, жисмоний, маънавий ва интеллукуал жиҳатдан мактабда ўқишга тайёрлашни назарда тутди.

Мактабгача таълимнинг вазифалари қуйидагилардан иборат:

– болалар ҳаётини муҳофаза этиш ва соғлиғини мустаҳкамлаш;

- бола шахси асосларини шакллантириш, унинг билимга қизиқишини ривожлантириш;
- боланинг интеллектуал, шахсий ва жисмоний ривожланишини таъминлаш;
- бола ривожланишидаги нуқсонларни бартараф этиш;
- болаларни миллий ва умуминсоний қадриятлар билан таништириш;
- болаларни жисмоний, маънавий ва интеллектуал жиҳатдан мактабда ўқишга тайёрлаш.

Мактабгача таълим узлуксиз таълимнинг барча бўғинлари билан мустақкам алоқа ва узвий боғлиқликда олиб борилади.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 63-моддасида «Оила жамиятнинг асосий бўғинидир ҳамда жамият ва давлат муҳофазасида бўлиш ҳуқуқига эга»¹ деган қоида мустақкамлаб қўйилган, 45-моддасида вояга етмаганлар давлат ҳимоясида экани², 64-моддасида эса «Оналик ва болалик давлат томонидан муҳофаза қилинади»³, деб қайд этилган.

Мактабгача таълим муассасаси ана шу ҳуқуқий асосларга таянган ҳолда оила ва жамиятнинг болаларга ғамхўрлик қилиш, миллий ва минтақавий хусусиятларни

¹ Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. –Т., «Ўзбекистон» НМИУ, 2012, 12-б.

² Ўша манба, 10-б.

³ Ўша манба, 12-б.

этиборга олиб, уларни ҳар томонлама баркамол инсонлар этиб тарбиялаш мақсадида ташкил этилади.

Ижтимоий мактабгача таълим бу — давлат томонидан ташкил этиладиган муассаса бўлиб, унда мактабгача таълим ёшидаги болаларга таълим-тарбия берилади.

Мактабгача таълим узлуксиз таълим тизимининг бошланғич бўғини сифатида Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастури талаблари асосида ташкил этилади.

Мактабгача таълим соғлом, ҳар томонлама етук болаларни тарбиялаш учун зарур ташкилий, услубий, психологик, педагогик шарт-шароитлар яратади, болаларни мактабда мунтазам равишда таълим олишга тайёрлашда ота-оналарга ёрдам беради. Мактабгача таълим бола 6—7 ёшга етгунча оилада ҳамда давлат ва нодавлат мактабгача таълим муассасаларида амалга оширилади.

Ижтимоий мактабгача таълим бу — давлат томонидан ташкил этиладиган муассаса бўлиб, унда мактабгача таълим ёшидаги болаларга таълим-тарбия берилади.

Мактабгача таълимнинг устувор вазифалари

Мактабгача таълим боланинг соғлом, ҳар томонлама камол топиб шаклланишини таъминлайди, унда ўқишга интилиш ҳиссини уйғотади, мунтазам таълим олишга тайёрлайди. Мактабгача таълим бола 6—7 ёшга етгунича давлат ва нодавлат мактабгача таълим муассасаларида ҳамда оилада амалга оширилади. Мактабгача таълим мақсади ва вазифаларини рўёбга чиқаришда маҳаллалар, жамоат ва хайрия ташкилотлари, халқаро фондлар фаол иштирок этади.

Мактабгача таълимни ривожлантириш учун қуйидаги устувор вазифаларни амалга ошириш зарур:

— юқори малакали тарбиячи ва педагог кадрларни тайёрлаш;

— мактабгача таълимнинг самарали психологик-педагогик услубларини яратиш ва амалиётга жорий этиш;

— болаларни оилада тарбиялашни ташкилий, психологик, педагогик ва услубий жиҳатдан таъминлаш;

– замонавий ўқув-услубий қўлланмалар, техник воситалар, ўйинчоқлар ва ўйинлар яратиш ҳамда уларни таълим-тарбия жараёнига татбиқ этиш;

– болаларни халқимизнинг бой маданий-тарихий мероси ва умумбашарий қадриятлар асосида маънавий-ахлоқий жиҳатдан тарбиялаш учун зарур шарт-шароитлар яратиш;

– мактабгача таълим муассасаларининг ҳар хил турлари учун муқобил дастурларни танлаб олиш, барча масалалар бўйича малакали маслаҳат кўрсатиш имкониятини яратиш;

– мактабгача таълим ва соғломлаштириш муассасалари тармоғини қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш технологияларини ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий этиш.

1.2. ЎЗБЕКИСТОНДА ИЖТИМОЙ МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМНИНГ ВУЖУДГА КЕЛИШИ ВА ТАРАҚҚИЁТ БОСҚИЧЛАРИ

Ўлкамизда XIX асрнинг 80–90-йилларига келиб мактабгача ижтимоий тарбия тизимини вужудга келтириш ғоялари етила бошлади. Ўша даврда яшаб ижод этган маърифатпарвар маҳаллий зиёлилар аёлларнинг оғир аҳволи ва болалар назоратсизлигини эътиборга олиб, бу масаланинг ечимини излай бошлайди. Жумладан, 1872 йилда Туркистонда тузилган «Жамияти хайрия» таркибига кирган зиёлилар вакиллари томонидан мискинлар уйлари, тунаш жойлари, илк туғуруқхоналар билан бир қаторда, ота-онаси бўлмаган болалар учун етимхоналар (дастлабки болалар уйлари) ташкил этилди. Бутун Туркистон бўйича 150–200 нафар болани қамраб олган ушбу етимхоналарда ҳам ясли ёшидаги, ҳам мактаб ёшидаги болалар тарбияланган.

1891 йилда «Боғдорчилик» жамияти томонидан Тошкент истироҳат боғида мактабгача ва мактаб ёшидаги болалар учун «Болалар майдончаси» кўринишида биринчи болалар боғчаси очилган. Болалар боғчаси учун истироҳат боғи ҳудудидан серсоя жой ажратиб берилган бўлиб, бу ерда арғимчоқлар, қайиқлар ўрнатилган, турли ўйинчоқлар тайёрланган. Бундан ташқари, майдончада каттагина гулзор ташкил этилиб, бу ерда болалар ўсимликларни

парвариш қилиш билан машғул бўлган. Аммо 1891–1903 йиллар мобайнида маблағ тақчиллиги сабабли боғча бир неча марта ёпилган.

1896 йилда Туркистонда васийлар кенгаши камбағалларнинг болалари учун «ясли»лар деб аталадиган муассасаларни туза бошлади. Ясли ишларини назоратчи-услубчи аёл бошқарган, шунингдек, хизмат қилувчи ходимлар ҳам бўлган. Бу муассасаларда болаларга ўқиш, ёзиш, санаш билан бир қаторда, талай ҳунарлар ҳам ўргатилган. Бироқ, бутун ўлка бўйлаб шундай яслилардаги болалар сони 50–60 нафар боладан ошмаган.

Бундан ташқари, маҳаллий зиёлиларнинг саъй-ҳаракати билан камбағалларнинг болалари учун Тошкент, Самарқанд, Сирдарё, Наманганда етимхоналар (болалар уйлари) ташкил этилган.

1903 йил февраль ойида Тошкентда «Оилавий таълим-тарбиявий тўғараги» ташкил қилинган. Тўғарак низомида қуйидаги вазифаларни амалга ошириш кўзда тутилган:

1) болаларга таълим-тарбия бериш усуларини ривожлантириш ва такомиллаштиришда оилалар ва ота-оналарга ёрдам бериш;

2) педагоглар билан ота-оналарни ва болалар тарбияси ишини бошқарадиган кишилар (оила, мактаб ва болалар боғчаси фаолиятининг ўзаро муштараклигини таъминлаш мақсадида) фаолиятини мувофиқлаштириш.

Бу тўғаракда мактабгача таълим секцияси ҳам фаолият кўрсатган. Таълим-тарбия тўғараги юзага келгунга қадар болалар боғчасининг тарбиявий ишида муайян педагогик тизим мавжуд бўлмагани сабабли болалар тарбияси билан боғлиқ бўлган масалалар тўғарак аъзолари ўртасида муҳокама қилинган.

Ана шу тўғарак доирасидаги тарбия муассасаларида болалар биринчи марта 4–6 ёшгача ва 6–10 ёшгача бўлган икки хил ёш гуруҳларига бўлиниб, машғулотлар, жумладан, ҳаракатли ўйинлар, хор бўлиб қўшиқ куйлаш, ўқиш, расм чизиш, лой ва пластилиндан нарсалар яшаш, гимнастика машқлари муайян жадвал асосида олиб борилган. Эътиборли жиҳати шундаки, мазкур тўғарак доирасидаги айрим болалар боғчаларида ота-оналар талаби билан француз ва немис тиллари текин ўргатилган.

Таълим-тарбия тўғараги болалар боғчасидаги таълим-тарбия савиясини оширишга ёрдам берган бўлса-да, махсус тайёргарликка эга бўлган тарбиячилар бўлмагани сабабли тарбиявий жараён кўпинча бетартиб амалга оширилган.

1909–1910 йиллар ва ундан кейинги даврларда ўлканинг айрим шаҳарларида хусусий боғчалар пайдо бўлди: бу боғчаларда 6 ёшдан бошлаб болалар асосан гимназияга ўқишга тайёрланар эди. Бундай болалар боғчалари хусусий уйларда очилган ва тўлиқ ота-оналар таъминотида бўлган. Таълим-тарбия ишларига чет тилларни биладиган ўқимишли аёллар жалб этилган. Аммо мазкур болалар боғчаларида асосан бадавлат ота-оналарнинг фарзандлари тарбияланган.

Ижтимоий мактабгача таълимнинг вужудга келиши асосан 1917–1918 йиллардан кейинги даврларга тўғри келади. Жумладан, Халқ маорифи комиссарлиги 1917 йил 20 ноябрдаги декларациясида мамлакатда давлат томонидан мактабгача таълим муассасаларини ташкил этиш, соҳа ходимларини тайёрлаш вазифаси кун тартибига қўйилади. Шу асосда хотин-қизларни ижтимоий ҳаётга жалб этиш, болалар боғчалари тармоғини шакллантириш борасида илк қадамлар қўйилади. 1918 йилда Туркистон Халқ маорифи комиссарлиги қошида мактабгача таълим бўлими ташкил этилади. Унинг зиммасига болалар боғчалари учун жой қидириш ва уларни керакли жиҳозлар билан таъминлаш, тарбиячилар танлаш ва ота-оналар ўртасида тарғибот-ташвиқот ишларини амалга ошириш вазифаси юклатилади.

Мактабгача таълим халқ маорифи тизимининг биринчи бўғини ва таркибий қисми бўлиб қолди. 1919 йилда қабул қилинган давлат дастурида халқ маорифи соҳасида хотин-қизларнинг ижтимоий аҳволини яхшилаш, мактабгача таълим муассасалари тармоғини вужудга келтириш зарурлиги таъкидланган эди. Шу асосда ўлка халқ маорифи идоралари зиммасига мактабгача таълим муассасалари тармоғини вужудга келтириш, ўқув-услубий адабиётлар ва кўрсатмалар ишлаб чиқиш, кадрлар тайёрлаш ва бошқа муҳим вазифалар юклатилди.

Туркистонда дастлабки давлат болалар боғчалари 1918 йилнинг иккинчи ярмида ташкил этила бошланди. 1918 йил 20 октябрда Туркистон Халқ маорифи комиссарлиги

қошида мактабгача таълим бўлими, вилоят халқ маорифи бўлимларининг қошида мактабгача таълим бўлимлари ташкил этилди. «Мактабгача таълим бўлими тўғриси»даги низомда мазкур бўлимлар 3 ёшдан 8 ёшгача бўлган мактабгача болалар тарбия муассасаларига раҳбарлик қилишга, уларнинг фаолиятини назорат этишга, янги болалар боғчалари, яслилар, болалар уйлари, мактабгача ёшдаги болалар учун умумий ётоқхоналар, ёзги оромгоҳларни очишга, ушбу муассасалар учун кадрлар тайёрлаш мақсадли курсларини ташкил қилишга масъул экани қайд этилган.

Ушбу бўлимларнинг уч асосий йўналишда фаолият юритиши назарда тутилган:

1) болалар боғчаларини очиш, уларни бинолар, мебель ва жиҳозлар билан таъминлаш;

2) мактабгача таълим ходимлари, шу жумладан, маҳаллий аҳоли вакилларида кадрлар тайёрлаш;

3) ота-оналар ўртасида ташвиқот-тарғибот ва тушунтириш ишларини олиб бориш.

Бу ўринда ўлкада маҳаллий аҳоли болаларини мактабгача таълим муассасаларига жалб этиш учун кураш жуда мураккаб ва қийин шароитда кечганини таъкидлаш жоиз. 1918 йилда Тошкентнинг эски шаҳар қисмида ўзбек болалари учун атиги 4 та боғча очилган, холос (хусусан, биринчи боғча – Шайхонтохур даҳасида, иккинчи боғча – Хўжа кўчасида, учинчи боғча – Кўкча даҳасидаги Лангар кўчасида, тўртинчи боғча – Бешёғоч даҳасида очилган). Бундай муассасалар Самарқандда (2 та болалар боғчаси ва 3 та болалар уйи) ва Каттакўрғонда ҳам ташкил этилади.

1920 йилда Туркистон Республикасида 71 та болалар боғчаси, шу жумладан, маҳаллий аҳоли болалари учун 16 та боғча ва 12 та болалар майдонлари ташкил этилиб, улардан 4 тасида ўзбек ва бошқа маҳаллий миллатлар болалари тарбияланган. Ўша даврда мактабгача таълим муассасаларига жами 6394 бола қамраб олинган. 1921 йилга келиб болалар боғчалар сони 105 тага, шу жумладан, маҳаллий аҳоли болалари учун 32 тага етган. Болалар боғчаларида тарбияланувчиларнинг сони қарийб 8000 нафар болани ташкил этган, улардан 2000 дан зиёديгина маҳаллий миллат фарзандлари эди.

1937 йил 3 майда қабул қилинган «Болалар боғчалари тўғрисида»ги қарорда «Қарамоғида болалар боғчалари бўлган хўжалик ташкилотлари ва муассасалари зиммасига тегишли иттифоқдош республикаларнинг Соғлиқни сақлаш ва Халқ маорифи комиссарликлари томонидан болалар боғчалари санитария-гигиена қоидалари, бинолар, жиҳозлар, қўлланмалар, кўрғазмали воситалар билан таъминлаш, болаларни овқатлантириш ва уларга тиббий ёрдам хизмати кўрсатиш юзасидан белгиланган меъёрларга риоя қилиш вазифаси юклансин», деб таъкидланган.

Жумладан, Соғлиқни сақлаш халқ комиссарининг буйруғига асосан:

– болалар боғчаларига шифокорларни бириктириш ва камида 100 та бола тарбияланаётган ҳар бир болалар боғчасига битта ҳамшира билан таъминлаш, болалар поликлиника ва амбулаториялари ҳамда умумий поликлиника ва амбулаторияларнинг болалар бўлимлари ташкил этиб, болаларга тиббий ёрдам кўрсатиш;

– болалар боғчаларини биринчи ёрдам дори-дармонлар билан таъминлаш;

– мусиқа машғулотларини олиб борадиган ходимлар ойлик маоши учун маблағ ажратиш кўзда тутилган.

Иккинчи жаҳон уруши йилларида Ўзбекистонда болалар боғчалари ва болалар майдончаларининг тармоғи деярли икки баробар кўпайди. 1944 йил 1 январига келиб, мактабгача таълим муассасаларида тарбияланувчиларнинг умумий сони 54 минг нафарни ташкил этди. Шу йилларда Ўзбекистоннинг болалар боғчаларида собиқ иттифоқнинг бошқа республикаларидан кўчириб келтирилган 16000 дан зиёд, шу жумладан, 400 та ота-онасиз қолган бола тарбияланган.

Халқ маорифи комиссарлари кенгашнинг 1944 йил 10 ноябрдаги «Мактабгача таълим муассасалари тармоқларини кенгайтириш ҳамда хотин-қизлар ва болаларга тиббий ёрдам ва маиший хизмат кўрсатишни яхшилаш тadbирлари тўғрисида»ги қарорида республикалар раҳбар идораларига болалар ясилари, гўдаклар уйлари, болалар маслаҳат жойлари, эмизикли болаларга сут тайёрлаб берувчи муассасалар, болалар боғчалари ва болалар уйлари тармоғини кенгайтириш, болаларни мазкур муассасалар-

га тўлиқ жалб этишни таъминлаш вазифаси юклатилган. Шунингдек, ёлғиз оналарнинг ўз болаларини тарбиялашига кўмаклашиш мақсадида болалар яслилари ва болалар боғчаларида уларнинг фарзандларини кун давомида қабул қилиш ташкил этилган.

Халқ маорифи комиссарлари кенгашининг «Мактабгача таълим муассасаларини янада ривожлантириш, болаларни тарбиялаш ва уларга тиббий ёрдам кўрсатишни яхшилаш чоралари тўғрисида»ги 1959 йил 21 май қарорида қуйидагилар назарда тутилган: мактабгача ёшдаги болаларни тарбиялашнинг ягона тизимини шакллантириш мақсадида, маҳаллий шароит ва имкониятларни эътиборга олиб, мактабгача таълим муассасаларининг икки тури — ясли ва болалар боғчасини ягона мактабгача таълим муассасаси сифатида ташкил этиш ва уларга халқ маорифи комиссарлиги раҳбарлик қилиши белгилаб қўйилган;

— бундан буён барча турдаги мактабгача таълим муассасаларига болалар турар жойларини яқинлаштириш мактабгача таълим муассасалари намунавий лойиҳа асосида қурилиши;

— иттифоқдош республикаларда мактабгача таълим муассасалари тўғрисида низом ишлаб чиқиш;

— педагогика фанлари ва тиббиёт академиялари билан биргаликда мактабгача таълим ёшидаги болаларни тарбиялашнинг ягона дастурини ишлаб чиқиш;

— тарбиячилар ва тиббий ёрдам ходимларини тайёрлаш;

— болаларни овқатлантириш ва мактабгача таълим муассасаларини жиҳозлар билан таъминлаш;

— болалар боғчасига қатнамайдиган болалар учун болалар истироҳат боғ ва хиёбонларида, ҳовлиларда майдончалар ташкил қилиш ва уларни жиҳозлаш ишлари ташкил этиш;

— аҳоли ўртасида маърузалар ўқиш, суҳбатлар ўтказиш, оммавий-илмий адабиётларни кўп нусхада нашр этиш;

— болаларни тарбиялаш ва уларнинг соғлигини сақлаш масалаларини ёритувчи бадиий адабиётлар нашр этиш, кинофильмлар яратиш, радио, телевидение эшиттиришларини кенгайтириш каби вазифалар белгилаб қўйилган.

Албатта, мустабид тузум даврида таълим-тарбиянинг мазмун-моҳияти ҳақида сўз борганда, унинг дастлаб чо-

ризм, кейинчалик шўролар мафкурасига тўлиқ бўйсундирилган, миллий маданиятимиз ва қадриятларимиз пой-мол этилган, халқимиз, шу жумладан, фарзандларимиз онгига ёт ғояларни сингдиришга ҳаракат қилинган. Лекин Президентимиз ҳақли равишда таъкидлаганидек: «Ноҳақлик ва зўравонлик ҳукмрон бўлган шундай замонларда ҳам юртимиздан миллат ва халқ қайғуси билан яшаган чинакам ватанпарвар инсонлар етишиб чиқди»¹. Бу ўринда жадид боболаримизнинг маърифат ила жамиятимизни тараққий эттириш, замонавий таълим-тарбия тизимини вужудга келтириш борасида эзгу саъй-ҳаракатларини тилга олиш жоиздир. Улар аёвсиз қатағон этилган бўлса ҳам, орзу-интилишлари зое кетмади. Мамлакатимиз мустақилликка эришгач, уларнинг орзу-армонлари рўёбга чиқди. Истиқлол йилларида юртимизда дунё жамоатчилиги томонидан эътироф этилган замонавий миллий таълим тизими яратилди.

1.3. МУСТАҚИЛЛИК ЙИЛЛАРИДА МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ТАМОЙИЛЛАРИ ВА АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ

Мустақиллик йилларида мамлакатимизда Президент Ислоом Каримов раҳбарлигида давлат ва жамият ҳаётини, жумладан, таълим тизимини тубдан янгилаш ва ислоҳ этиш борасида улкан ишлар амалга оширилди. Истиқлолнинг дастлабки йилларидаёқ Президентимиз кадрлар тайёрлашнинг замонавий ягона тизимини яратиш ғоясини илгари суриб: «Таълим беришнинг, маънавий, ахлоқий ва касб малакаси бўйича тарбиялашнинг мутлақо янги тизими ишлаб чиқилиши зарур. Сифат жиҳатидан бутунлай янги ўқув дастурлари яратилиши даркор»¹, дея таъкидлаган эди. Давлатимиз раҳбарининг ушбу фикрлари кейинчалик таълим-тарбия соҳасига оид кўплаб қонунларнинг, тегишли меъёрий ҳужжатларнинг, энг муҳими, бутун дунё жамоатчилиги томонидан тан олинган Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг яратилишига методологик асос сифати-

¹ **Ислоом Каримов.** Юксак маънавият – енгилмас куч. –Т., «Маънавият», 2013, 26-б.

² **Ислоом Каримов.** Бунёдкорлик йўлидан. Асарлар, 4-жилд, Т., «Ўзбекистон», 1996, 49-б.

да хизмат қилди. Ушбу дастурда мактабгача ва мактаб, ўрта махсус ва касб-ҳунар ҳамда олий таълимни уч босқичда ислоҳ қилишни, беш босқичли таълим тизимини яратиш кўзда тутилган эди.

Бу борадаги миллий дастур концепцияси Президентимиз томонидан 1997 йил Олий Мажлиснинг IX сессиясида «Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори» номли маърузасида асослаб берилди. Унга биноан, мамлакатимизда ноёб, дунёда ўхшаши йўқ узлуксиз таълим тизими яратилди.

Мактабгача таълим узлуксиз таълим тизимининг дастлабки босқичи ҳисобланади. Унинг асосий мақсади – бола шахсининг ҳар жиҳатдан ривожланишини таъминлаш, қобилиятларини рўёбга чиқариш, ўқишга, доимий таълим олиш учун зарур бўлган кўникмаларни шакллантириш ва мактабда муваффақиятли ўқиш учун тайёрлашдан иборат. Мактабгача тарбия муассасалари болаларнинг билими ва амалий кўникмаларини шакллантириш билан бирга, уларни ватанпарварлик, мустақиллик ғояларига садоқат, тарихимиз ва бой маънавий-маърифий меросимиз ва қадриятларимизга юксак ҳурмат руҳида тарбиялашда муҳим ўрин тутди.

Мактабгача таълим муассасалари фаолиятининг қонуний асослари «Таълим тўғрисида»ги Қонун (1992 й.), Кадрлар тайёрлаш миллий дастури (1997 й.), «Мактабгача таълим тўғрисида»ги Концепция (2008, 2011), «Мактабгача таълим муассасалари тўғрисида»ги Низом (2007), «Болажон» дастури (2010) ва бошқа меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгилаб берилган.

Масалан, 2008 йилда Халқ таълими вазирлиги томонидан ишлаб чиқилган «Мактабгача таълим тўғрисида»ги Концепцияда мактабгача таълим муассасалари тараққиётининг устувор йўналишлари, таълим-тарбия ишларини такомиллаштириш усул ва услублари белгилаб берилган бўлиб, бу борада илгари сурилган давлат талаблари ҳар бир боланинг ёшини эътиборга олган ҳолда ривожланиш даражасини аниқлаш, педагог ва тарбиячилар иш самарадорлигини ошириш имконини беради. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси томонидан 2010 йил 18

июнда қабул қилинган «Давлат ихтисослаштирилган мактабгача таълим муассасалари фаолиятини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарорига асосан мазкур муассасаларнинг моддий-техника базаси мустаҳкамланди, зарур мутахассислар, жумладан, психологлар, дефектологлар ва тиббий ҳамширалар билан тўлиқ таъминланди. Ушбу муассасаларда имконияти чекланган болаларга ёрдам бериш ва уларни мактабда ўқитиш учун барча ишлар амалга оширилмоқда.

Республикадаги барча мактабгача таълим муассасаларида болаларнинг ҳаёти ва соғлиғини муҳофаза этиш масалаларига алоҳида эътибор қаратиб келинмоқда. Жумладан, Халқ таълими ва Соғлиқни сақлаш вазирликлари томонидан ишлаб чиқилган «Мактабгача таълим муассасаларида бола ҳаёти ва соғлиғини муҳофаза этиш тартиби тўғрисида»ги Низомда болалар ҳаёти ва соғлиғини муҳофаза этишни ташкил қилиш тартиби, болаларнинг муассасага келиб-кетиш қоидалари, бинода соғлиқни муҳофаза этишга, ёнғин хавфсизлигига доир талаблар баён этилган.

Бугунги кунда Ўзбекистондаги мактабгача таълим муассасалари фаолият йўналишларига кўра қуйидаги турларга бўлинади:

- болалар яслиси, болалар ясли-боғчалари, болалар боғчалари, оилавий болалар боғчаси (ҳам алоҳида муассаса, ҳам филиал тарзида);

- мактабгача ва бошланғич таълим (болалар боғчаси — мактаб);

- бир неча устувор йўналишда фаолият юритувчи мактабгача таълим (бадий-эстетик, тилларни ўрганиш ва спорт йўналишлари ва ҳ.к.);

- имконияти чекланган болаларга (жисмоний ёки руҳий жиҳатдан) малакали ёрдам кўрсатадиган болалар боғчаси;

- тиббий-гигиеник, профилактик ва соғломлаштириш тадбирлари орқали жисмонан заиф болаларга қараб туриш ва уларнинг соғлиғини тиклашга йўналтирилган болалар боғчаси;

- аралаш тусдаги болалар боғчаси (унинг таркибига умумривожлантирувчи, соғломлаштирувчи ва бошқа гуруҳлар кириши мумкин).

Таъкидлаш жоизки, мактабгача таълим олдида турган мақсад ҳамда вазифаларни амалга оширишда жамоат ва хайрия ташкилотлари, маҳалла, халқаро жамғармалар, шунингдек, тадбиркорлик тузилмалари фаол иштирок этиб келмоқда.

Бугунги кунга келиб, республикада 6911 та мактабгача таълим ва 605 та мактабдан ташқари муассасалар фаолият юритиб, уларда амалдаги қонунчиликка биноан, таълим-тарбия ишлари, асосан, ўзбек тилида, шунингдек, қорақалпоқ, рус, тожик, қирғиз ва қозоқ тилларида олиб борилмоқда.

Ўзбекистон Республикасининг таълим соҳасидаги давлат сиёсатининг асосий тамойиллари қуйидагилардан иборат:

1) таълим-тарбиянинг инсонпарвар, демократик характерга эга экани;

2) таълимнинг узлуксизлиги ва изчиллиги;

3) ўрта махсус, касб-ҳунар таълим йўналишини академик лицейда ёки касб-ҳунар коллежида ўқишни танлашнинг ихтиёрийлиги;

4) таълим тизимининг дунёвийлиги;

5) Давлат таълим стандартлари доирасида таълим олиш ҳуқуқига эга экани;

6) таълим дастурини танлашга ягона ва табақалаштирилган ёндашув;

7) ҳар бир шахснинг билим олиши ва истеъдодини ривожлантиришни рағбатлантирилиши;

8) таълим тизимида давлат ва ижтимоий бошқарувининг ўзаро уйғунлиги.

Бу устувор тамойилларга таянган ҳолда мактабгача таълим тизимини бошқаришда қуйидаги омиллар алоҳида аҳамият касб этади:

1) *демократик-халқпарварлик асосида бошқарув*. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва Халқ таълими тизимида доир қонун ҳужжатлари асосида ишларни ташкил этиш;

2) *яккабошчилик тамойили* — маълум мақсадга қаратилган иш усули бўлиб, мактабгача таълим муассасалари йиллик иш режасини тўлиқ бажаришга қаратилади;

3) *ҳамкорлик тамойили* — барча масалаларни жамоа аъзолари билан биргаликда ҳал қилишнинг назарда тутилди;

4) *аниқлик тамойили* – педагогик, методик ва хўжалик ишларини маълум мақсадга қаратилган ҳолда аниқ, пухта ташкил этиш ва бажарилишини таҳлил қилиш;

5) *хўжаликни бошқариш тамойили* – иш юритишни тўғри ташкил қилиш асосида сметадаги маблағларни тўғри тақсимлаш, унинг бандларини ўз вақтида бажарилиши устидан назоратни олиб бориш;

6) *танқид ва ўз-ўзини танқид* – раҳбар ва ҳар бир ходимнинг ўз ишига нисбатан талабчанлик билан ёндашиш, меҳнат ва ишлаб чиқариш интизомига риоя қилиш, бажарадиган ишларга танқидий муносабат;

7) *фарқлаш тамойили* – ишдаги ижобий ва салбий жиҳатларни ва илғор иш тажрибаларни кўра олиш;

8) *янгиликни ҳис қила олиш тамойили* – ўз устида тинимсиз ишлаш асосида таълим соҳасидаги ўзгариш ва янгиликлардан хабардор бўлиш, замонавий ахборот-коммуникация ва илғор педагогика технологияларни ўзлаштириш ва иш фаолиятида қўллаш олиш.

Мактабгача таълимни ташкил этиш ва унга раҳбарлик қилиш соҳасининг методологик асосини Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, «Таълим тўғрисида»ги қонун, Кадрлар тайёрлаш миллий дастури, «Мактабгача таълим тўғрисида»ги концепция ва низомда кўрсатиб берилган мақсад ва вазифалар ташкил этади. Шу билан бирга, мактабгача таълим муассасаси мустақил равишда ўз фаолиятига тааллуқли масалалар юзасидан, қонунчиликка ва педагогик тамойилларга зид бўлмаган ҳар қандай қарорлар қабул қилишга ҳақлидир.

Узлуксиз таълим тизими ва кадрлар тайёрлашнинг давлат ва нодавлат таълим муассасаларини таркибий жиҳатдан ўзгартиш ва уларни изчил ривожлантириш давлат томонидан бошқариб борилади. Барча бўғин таълим бошқарув органларининг ҳуқуқ ва ваколатлари «Таълим тўғрисида»ги қонунга мувофиқ белгиланади. Мазкур қонун таълим муассасалари фаолиятининг меъёрий-ҳуқуқий асосларини белгилаб бериш баробарида унинг молия-хўжалик ишларини тўғри ва оқилона юритишни, таълим жараёнини ташкил этишда ўқув юртларининг мустақил фаолият кўрсатишини таъминлайди.

Таълим муассасалари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маъкамаси томонидан белгиланган тартибда аттестациядан ўтказилади ҳамда аккредитация қилинади. Аккредитация яқунларига кўра, уларга таълим соҳасида фаолият юритиш ҳуқуқи берилади.

Муассис ташкилотлар, маҳаллий ҳокимият органлари, тадбиркорлар доиралари, жамоат ташкилотлари, турли жамғармалар ва ҳомийлар вакилларини ўз ичига олган васийлик ва кузатув кенгашларини тузиш орқали таълим муассасаларида самарали жамоат бошқаруви тизими жорий этилади.

Шундай қилиб, мустақиллик йилларида мамлакатимизда таълим тизими, жумладан, мактабгача таълим тизимини тубдан янгилаш ва такомиллаштириш давлатимиз сиёсатининг устувор йўналишларидан бирига айланди. Шу йиллар мобайнида юртимизда мазкур соҳани ривожлантиришнинг мустаҳкам ҳуқуқий-институционал асослари яратилди. Жумладан, «Таълим тўғрисида»ги Қонуннинг алоҳида моддаси мактабгача таълимга бағишлангани шундан далолат беради.

Унга кўра, мактабгача таълим тизимининг асосий мақсади — бола шахсининг асосларини шакллантириш, унинг жисмоний ва ақлий жиҳатдан соғлом ва етук бўлиб вояга етишини таъминлаш, таълимнинг кейинги босқичи — ўрта мактабда ўқишга тайёрлаш, билим олишга қизиқишини уйғотишдан иборат. Шунингдек, ушбу моддада, «мактабгача таълим олти-етти ёшгача оилада, давлат ва нодавлат мактабгача таълим муассасаларида олиб борилади», дея қайд этилган.

Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг асосий мақсади ҳам комил инсон тарбиясига қаратилган. Мазкур ҳуқуқий негизлар асосида яратилган мактабгача таълим концепциясига таянган ҳолда мактабгача таълимнинг таркиби ва мазмунини қайта кўриб чиқиш, жисмоний, маънавий ва интеллектуал жиҳатдан баркамол, мустақил фикрлайдиган ёш авлодни шакллантириш, уни миллий анъана ва қадриятларимиз, буюк аждодларимиз қолдирган улкан маънавий-маърифий мерос, халқ педагогикаси тажрибаси, замонавий илм-фан эришган ютуқларга таянган ҳолда тар-

биялаш, тарбиявий жараёнда мактабгача таълим муассасалари, оила ва ота-оналарнинг ўзаро муносабатларини уйғунлаштириш масалалари узлуксиз ва изчил ҳал этилмоқда.

Шу маънода 1993 йилда қабул қилинган ҳамда фарзандларимизни ёшлигиданоқ жисмонан, руҳан, маънавий жиҳатдан тарбиялашни кўзда тутган «Соғлом авлод учун дастури» ҳам беқиёс аҳамият касб этади. Унда, жумладан, қуйидаги вазифаларни амалга ошириш кўзда тутилган:

1) мактабгача таълим муассасаларида таълим-тарбия мазмунини такомиллаштириш ва бойитиш;

2) мактабгача таълим муассасаларида бассейн, сув ҳавзалари, турли спорт иншоотлари ва тўғарақларини ташкил этиш;

3) бу борада мамлакатимизда ва хорижда тўпланган илғор тажрибани ўрганиш ва оммалаштириш;

4) машғулотларни қизиқарли ўйин тарзида, хусусан, халқ миллий ўйинлари асосида ташкил этиш ва ўтказиш;

5) болаларнинг соғлигини сақлаш, муҳофаза қилиш ва мустаҳкамлаш, соғломлаштириш ва чиниқтириш машғулотларини узлуксиз олиб бориш.

Мактабгача таълим бўйича асосий иш ҳужжатлари:

1. «Таълим тўғрисида»ги Қонун (Т., 1997).
2. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури (Т., 1997).
3. «Мактабгача таълим муассасалари тўғрисида»ги Низом (Т., 2007).
4. «Мактабгача таълим тўғрисида»ги Концепция (Т., 2008; 2011).
5. Мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган давлат талаблари (Т., 2008; 2012).
6. Мактабгача таълим соҳасида чиқарилган фармон, буйруқ, фармойишлар, кўрсатмалар, йўриқномалар, бошқа директив ва меъёрий ҳужжатлар.
7. «Болажон» дастури (Т., 2010).

ФСМУ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Мунозарали масалаларни ҳал этиш ҳамда ўқув жараёнини баҳс-мунозара тарзида ўтказишда қўлланиладиган ушбу технология тингловчиларни ўз нуқтаи назарини ҳимоя қилишга, эркин фикрлаш ва ўз фикрини асослашга ҳамда баҳслашиш маданиятига ўргатади. Тингловчиларга тарқатилган оддий қоғозга ўз фикрларини аниқ ва қисқа ифода этиб, тасдиқловчи далиллар ёки инкор этувчи фикрларни баён этишга ёрдам беради.

Ф – фикрингизни баён этинг:

С – фикрингизни айнан шундай баён этишнинг сабабини кўрсатинг.

М – фикрингизни асословчи далиллар келтиринг.

У – фикрингизни яқунлаб, умумлаштиринг.

Савол	Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг миллий моделига тавсиф
(Ф) Фикрингизни баён этинг	
(С) Фикрингизни айнан шундай баён этишнинг сабабини кўрсатинг	
(М) Фикрингизни асословчи далиллар келтиринг	
(У) Фикрингизни яқунлаб, умумлаштиринг	

1.4. УЗЛУКСИЗ ТАЪЛИМНИ ТАШКИЛ ЭТИШ ВА РИВОЖЛАНТИРИШ ТАМОЙИЛЛАРИ

Узлуксиз таълим – юксак малакали кадрлар тайёрлашнинг асосини ташкил этиб, таълимнинг барча турларини, давлат таълим стандартларини, кадрлар тайёрлаш тизими тузилмаси ва унинг фаолият кўрсатиш мазмун-моҳиятини ифода этади.

Узлуксиз таълимни ташкил этиш ва ривожлантиришнинг асосий тамойиллари қуйидагилардан иборат:

– *таълимнинг устуворлиги* – мазкур соҳани изчил ва узлуксиз ривожлантириш, билим, ақл-заковат ва юксак интеллектнинг нуфузи устувор аҳамиятга эга экани;

– *таълимнинг демократлашуви* – таълим-тарбия технологиялари, услуб ва тамойилларини белгилаш ва қўллашда ўқув юртлари мустақиллигининг кенгайиши, таълимни бошқаришнинг давлат-жамият тизимининг жорий этилиши;

– *таълимнинг инсонпарварлашуви* – бола манфаатлари, ҳуқуқ ва эркинликларини кафолатлаш, қобилиятларини рўёбга чиқариш ва ривожлантириш, миллий ва умум-башарий қадриятлар устуворлигини, инсоннинг жамият ва атроф-муҳит билан ўзаро муносабатлари уйғунлигини таъминлаш;

– *таълимнинг ижтимоийлашуви* – таълим олувчилар дунёқарашини шакллантириш ва юксалтириш, уларда эркин, мустақил ва ижодий фикрлаш кўникмаларини қарор топтириш;

– *таълимнинг миллийлашуви* – таълимнинг тарихимиз, миллий анъана ва урф-одатлар билан узвий боғлиқлиги, Ўзбекистонда истиқомат қилаётган барча халқлар тарихи ва маданий қадриятларини сақлаб қолиш ва бойитиш, таълимни миллий тараққиётнинг энг муҳим омили сифатида эътироф этиш;

– *таълим-тарбиянинг узвий боғлиқлиги* – бу жараённинг ҳар томонлама баркамол инсонни шакллантиришга йўналтирилгани;

– *иқтидорли ёшларни аниқлаш* – ёшлигиданоқ ҳар бир боланинг қобилияти ва қизиқишларини эътиборга олиб, аста-секин муайян соҳага йўналтириб бориш, мукамал билим олиши учун барча зарур шарт-шароит яратиш.

ИНСЕРТ УСУЛИДАН ФОЙДАЛАНИБ ИШЛАШ ҚОИДАСИ

1. Маъруза матнини ўқиб, матннинг четига қуйидаги белгиларни қўйиб чиқинг:

Б./ Б. /Б. технологияси

Б – биламан

Б – мен учун янги маълумот

Б – мен билган маълумотни инкор этади

? – ноаниқ (аниқлаштириш талаб этиладиган) қўшимча маълумот.

2. Олинган натижаларни жадвал шаклида расмийлаштиринг.

Мавзу саволлари	Б	Б	Б	?
1. Мактабгача таълимнинг мазмун-моҳияти ва таълим тизимида тутган ўрни				
2. Ўзбекистонда ижтимоий мактабгача таълимнинг вужудга келиши ва тараққиёт босқичлари				
3. Мустақиллик йилларида мактабгача таълим тизимини ривожлантириш тамойиллари ва асосий йўналишлари				
4. Узлуксиз таълимни ташкил этиш ва ривожлантириш тамойиллари.				

Таянч тушунчалар:

Ижтимоий мактабгача таълим муассасаси — давлат томонидан ташкил этиладиган мактабгача таълим муассасаси.

Типовой лойиҳа — Халқ таълими вазирлиги томонидан белгиланган намунавий лойиҳа.

Директив ҳужжат — маъмурий йўриқнома, кўрсатма.

Меъёрий ҳужжат — мактабгача таълим соҳасига оид қонунлар, фармонлар, қарорлар, буйруқлар, фармойишлар, қонуности ҳужжатлар.

МАВЗУ ЮЗАСИДАН ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. —Т., «Ўзбекистон», 2012.

2. **Ислом Каримов.** Юксак маънавият — енгилмас куч. —Т., «Маънавият», 2013.

3. **Ислом Каримов.** Бунёдкорлик йўлидан. Асарлар. 4-жилд. —Т., «Ўзбекистон», 1999, 49-б.

4. «Баркамол авлод йили» Давлат дастури. — Т.: «Ўзбекистон», 2010.

5. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни.// Баркамол авлод — Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. —Т., «Шарқ», 1997.

6. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури.// Баркамол авлод — Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. —Т., «Шарқ», 1997.

7. «Ўзбекистон Республикаси давлат мактабгача таълим муассасаси тўғрисида»ги Низом. –Т., 2007.
8. «Ўзбекистон Республикаси нодавлат мактабгача таълим муассасаси тўғрисида»ги Низом. –Т., 2007.
9. **Ф. Р. Қодирова, Р. М. Қодирова.** Мактабгача таълим Концепцияси. –Т., «Фан ва технология», 2011.
10. «Болажон» дастури. –Т., «Маърифат-Мададкор», 2010.
11. **О. Ҳасанбоева, М. Таджиева, Ш. Тошпулатова** ва бошқ. Мактабгача таълим педагогикаси. –Т., «Илм-зиё», 2011.
12. **Ш. К. Тошпулатова.** Мактабгача таълим муассасаларини ташкил этиш ва бошқариш усуллари. –Т., ТДПУ, 2001.
13. Мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган давлат талаблари. 2008; 2012.

Назорат учун саволлар:

1. Мактабгача таълим тизимининг мазмун-моҳияти нимада намоён бўлади?
2. «Таълим тўғрисида»ги Қонун ва Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида мактабгача таълим тизимига қандай аҳамият берилган?
3. Ижтимоий мактабгача таълимнинг ривожланиш тарихини ёритиб беринг.
4. Мактабгача таълимнинг вазифалари нималардан иборат?
5. Узлуксиз таълимни ташкил этиш ва ривожлантиришнинг қандай тамойилларини биласиз?
6. Мактабгача таълим бўйича асосий иш ҳужжатларини изоҳлаб беринг.

МАНЗУ ЮЗАСИДАН ТЕСТ ТОПШИРИҚЛАРИ:

1. Ўзбекистон Республикасида мактабгача таълим муассасаларининг замонавий тизими қайси жавобда тўғри берилган?
  - а) ясли–боғча, мактабгача муассаса–мактаб;
  - б) боғча–мактаб–лицей мажмуаси;
  - в) мактабгача таълим муассасаси–мактаб–лицей, нодавлат мактабгача таълим муассасалари;
  - г) мактаб, лицей, боғча–мактаб.
2. Кадрлар тайёрлаш тизимини тубдан ислоҳ қилиш тамойиллари қайси меъёрий ҳужжатда белгилаб берилган?
  - а) «Таълим тўғрисида»ги Қонунда;
  - б) Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида;

- в) Ўзбекистон Республикаси Конституциясида;
- г) «Мактабгача таълим тўғрисида»ги Низомда.

3. «Таълим тўғрисида»ги Қонуннинг 18-моддаси таълимнинг қайси турига бағишланган?

- а) ўрта махсус, касб-ҳунар тизимида;
- б) кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлаш;
- в) мактабдан ташқари таълим;
- г) оиладаги таълим ва мустақил равишда таълим олиш.

4. «Ўзбекистон Республикасида мактабгача таълим тўғрисида»ги Низомнинг мақсади қайси бандда тўғри келтирилган?

- а) бола шахсини, мактабгача ёшдаги болалар таълим тарбиясига қўйиладиган давлат талабларига мувофиқ, соғлом ва етук, мактабда ўқишга тайёрланган тарзда шакллантириш;
- б) мактабгача таълим ёшидаги болаларни жисмоний ва ақлий жиҳатдан соғлом ва етук қилиб тарбиялаш;
- в) 6–7 ёшли болаларни мактаб таълимига тайёрлаш, ақлий-ахлоқий етук инсонлар этиб тарбиялаш;
- г) мактабгача ёшдаги болаларни мактаб таълимига тайёрлаш;

5. Мактабгача таълим муассасасининг юридик шахс ҳуқуқи қайси қонунда белгилаб берилган?

- а) Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида;
- б) «Мактабгача таълим тўғрисида»ги Низомда;
- в) «Таълим тўғрисида»ги Қонунда;
- г) Мактабгача таълим концепциясида.

II боб. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМНИ РЕЖАЛАШТИРИШ, МОЛИЯВИЙ ТАЪМИНЛАШ, ТАШКИЛ ЭТИШ ВА БОШҚАРИШ ТАМОЙИЛЛАРИ

1. Халқ хўжалигини илмий асосда режалаштириш – иқтисодий тараққиёт асоси.
2. Режалаштиришнинг асосий босқич ва турлари.
3. Смета – давлат молиявий ҳужжати сифатида.
4. Мактабгача таълимни ташкил қилиш ва бошқариш та-
мойиллари.

2.1. ХАЛҚ ХЎЖАЛИГИНИ ИЛМИЙ АСОСДА РЕЖАЛАШТИРИШ – ИҚТИСОДИЙ ТАРАҚҚИЁТ АСОСИ

Мактабгача таълим муассасаларини лойиҳалаштириш, режалаштириш ишлари республика халқ хўжалиги режаси асосида амалга оширилади. Мактабгача таълим муассасаси шу асосда иқтисодий ва ижтимоий ривожланиш режасини ишлаб чиқади. Унда мактабгача таълим муассасаси йўналиши бўйича фаолият натижаларини акс эттирувчи ва болаларнинг ўртача йиллик сонини аниқлаш учун асос бўлиб хизмат қиладиган назорат рақамлари, кўрсаткичлари, бюджет ва тармоқ молия меъёрлари орқали муассасани сақлаб туриш ва ривожлантиришга ажратилган маблағлардан фойдаланишда:

– маблағ билан таъминлашнинг бюджет ва тармоқ меъёрлари;

– иш ҳақи жамғармаси даромадларини тақсимлаш меъёрлари;

– ишлаб чиқариш ва ижтимоий ривожланиш жамғармаси меъёри;

– валюта ажратмалари жамғармаси меъёрлари;

– мактабгача таълим муассасаси режа, молия, меҳнат интизомига қатъий риоя қилишга мажбурдир.

Мактабгача таълим муассасаларини лойиҳалаштириш, режалаштириш ишлари республика халқ хўжалиги режаси асосида амалга оширилади. Мактабгача таълим муассасаси иқтисодий ва ижтимоий ривожланиш режасини ишлаб чиқишда соҳага оид меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар: қонунлар, қарорлар, фармойишлар, буйруқлар, йўриқномалар ва бошқа қонуности ҳужжатларга асосланиб иш юритади. Мактабгача таълим муассасаси ўз ҳуқуқ ва ваколатлари доирасидан ташқарига чиқадиган бошқа масалаларни, хусусан, ер ва сувдан фойдаланиш, табиатни муҳофаза қилиш, қурилиш ишларини амалга ошириш, меҳнат ресурсларидан фойдаланиш, халқ депутатлари маҳаллий кенгашлари билан келишган ҳолда ҳал этишлари лозим.

Мактабгача таълим муассасаларини иқтисодий-ижтимоий ривожлантириш режаси ҳамда бюджет ёки тармоқ молиявий меъёрлари Халқ таълими, Соғлиқни сақлаш, Молия, Иқтисодиёт вазирликлари, бошқа республика ташкилот ва идоралари ҳамда илмий-тадқиқот институтларининг илмий жиҳатдан асосланган методик тавсиялари асосида ишлаб чиқилади. Мактабгача таълим муассасаларини маблағ билан таъминлашда ҳисоб бирлиги сифатидан ўртача йиллик ҳисобда бир бола олинади.

Мактабгача таълим муассасаси ўз ҳуқуқ ва ваколатлари доирасидан ташқарига чиқадиган бошқа масалаларни, хусусан, ер ва сувдан фойдаланиш, табиатни муҳофаза қилиш, қурилиш ишларини амалга ошириш, меҳнат ресурсларидан фойдаланиш борасидаги режаларини халқ депутатлари маҳаллий кенгашлари ўзаро келишган ҳолда ҳал этишлари лозим.

Давлатга тегишли мактабгача таълим муассасаси бюджет ёки тармоқ молиявий манбалари асосида фаолият юритади.

Мактабгача таълим муассасасининг кўшимча пул маблағлари қуйидаги манбалардан шаклланади:

1) бажарилган иш, кўрсатилган хизмат учун олинган маблағлар;

2) бўш хоналар, иншоотлар, ускуналарни ижарага беришдан тушган маблағлар;

3) ихтиёрий бадаллар, давлат, жамоат ва хайрия ташкилотларидан, шунингдек, фуқаролардан тушган маблағлар, моддий неъматлар;

4) бошқа манбалар.

Мактабгача таълим муассасасида қуйидаги жамғармалар шакллантирилиши мумкин:

- а) иш ҳақи ва ижтимоий ривожланиш жамғармалари;
- б) ишлаб чиқариш жамғармаси;
- в) валюта жамғармаси.

Б./ Б. /Б технологиясини қўллаш қоидалари

	Мавзуга оид саволлар	Биламан	Билиб олдим	Билишни хоҳлайман
1.	Халқ хўжалигини режалаштириш тамойиллари			
2.	Мактабгача таълим муассасасини режалаштириш тамойиллари			
3.	Бюджет ҳисобининг моҳияти			
4.	Жамғармалар турлари			

2.2. РЕЖАЛАШТИРИШНИНГ АСОСИЙ БОСҚИЧ ВА ТУРЛАРИ

Режалаштиришда истиқболли ва жорий турлар фарқланади.

Истиқболли режа бу — Халқ таълими вазирлиги, вилоят бошқармалари, туман ва шаҳар молия-иқтисод бўлимлари томонидан узоқ муддатга (5–10 йилга) мўлжаллаб тузиладиган режалар тушунилади.

Жорий режалаштириш — ҳар йили амалга ошириладиган молиявий-хўжалик ишлари режасидир. Таълим тизими юқори бошқарув органлари қонунчиликда белгиланган ҳуқуқ ва ваколатлари доирасида мактабгача таълим муассасаларига тегишли кўрсатмалар беради, муассаса ўз фаолиятида қонунчиликка қанчалик риоя қилаётгани, ижтимоий мулкни қай даражада тасарруф этаётгани ишлаб чиқариш ва молиявий хўжалик фаолиятини назорат

этади, зарур ҳолларда бошқа манфаатдор ташкилотларни жалб қилиб, бир йилда бир марта комплекс текширувни амалга оширади.

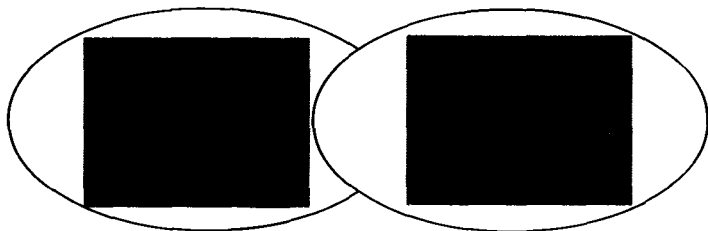
Мактабгача таълим муассасаларининг харажат сметалари уларнинг ижтимоий-тарбиявий ва молиявий-хўжалик фаолиятини амалга ошириш учун ажратилган маблағларнинг қандай мақсадларга сарфланиши ва чораклар бўйича тақсимланишини белгилаб берадиган асосий ҳужжат ҳисобланади. Ана шу сметага асосланиб, бюджетда мактабгача таълим муассасасининг молиявий эҳтиёжлари учун маблағ кўзда тутилади ва қонунчиликда белгиланган тартибда муассаса ҳисоб рақамига ўтказиб берилади.

Мактабгача таълим муассасалари вазирликлар, идоралар, халқ депутатлари маҳаллий кенгашлари қарорига биноан, республика, вилоят, шаҳар ва туманлар халқ хўжалиги режасида белгилаб берилган болалар контингенти доирасида тузилади.

Таъкидлаш жоизки, таълим соҳаси ва кадрлар тайёрлашни молиялаштириш тизими узлуксиз такомиллаштириб борилади, жумладан, унинг кўп вариантлик (бюджет ва бюджетдан ташқари манбалардан) тизими жорий этилиб, таълим муассасаларининг ўзини ўзи маблағ билан таъминлаш, хусусий ҳамда чет эл инвестицияларини таълим соҳасига жалб этиш борасида саъй-ҳаракатлари рағбатлантирилади.

Республика фуқаролари учун кейинчалик уларни тўлашнинг мослашувчан тизимига асосланган таълим кредитлари бериш механизмини шакллантиришга, узлуксиз таълим ва кадрлар тайёрлаш тизимини моддий жиҳатдан қўллаб-қувватлашда донорлик ва ҳомийлар мавқеини кучайтиришга алоҳида эътибор қаратилади. Шунингдек, таълим соҳасида пуллик хизматлар кўрсатиш, тадбиркорлик, маслаҳатлар бериш, экспертиза ишлари, ноширлик, ишлаб чиқариш ҳамда муассаса низомида белгилаб қўйилган вазифаларга мувофиқ бошқа тарздаги фаолият йўналишлари ривожлантириб, шу асосда таълим муассасалари даромадларини кўпайтириш таъминланади.

**Режалаштиришнинг асосий босқичлари бўйича
Венн диаграммасини тўлдириш**

**РЕЖАЛАШТИРИШНИНГ АСОСИЙ
БОСҚИЧ ВА ТУРЛАРИ**

Режалаштиришда истиқболли ва жорий турлар фарқланади.

***Истиқболли режалаштириш** бу — Халқ таълими вазирилиги, вилоят бошқармалари, туман ва шаҳар молия-иқтисод бўлимлари томонидан узоқ муддатга (5–10 йилга) мўлжаллаб тузиладиган режалар тушунилади.*

***Жорий режалаштириш** — ҳар йили амалга ошириладиган молиявий-хўжалик ишлари режасидир.*

**2.3. СМЕТА — ДАВЛАТ МОЛИЯВИЙ ҲУЖЖАТИ
СИФАТИДА**

Смета — мактабгача таълим муассасасининг барча харажатлари ва уларни қоплаш манбалари, бюджет ажратмалари ва ота-оналар маблағларини акс эттирадиган молиявий-меъёрий ҳужжатдир.

Мактабгача таълим муассасасида ёзги ҳордиқ ва соғломлаштириш тадбирларини ўтказиш учун алоҳида смета тузилади. Ишлаб чиқариш кўрсаткичларини аниқлашда муассасадаги гуруҳлар, болалар сони, уларнинг муассасада қанча вақт бўлиши, муассаса ходимларининг неча соат ишлаши ва ишнинг турига ҳам алоҳида эътибор берилди. Смета харажатларини режалаштириш қуйидаги моддалар бўйича амалга оширилади: «Иш ҳақи», «Иш ҳақига нисбатан ажратмалар», «Маъмурий ва хўжалик харажатлари», «Хизмат сафарлари харажатлари», «Адабиётлар,

кўргазмали воситалар ва ўйинчоқлар сотиб олиш», «Овқатлантириш харажатлари», «Асбоб-ускуна ва жиҳозлар сотиб олиш», «Бино ва иншоотларни капитал таъмирлаш харажатлари», «Бошқа харажатлар».

Болаларни «Овқатлантириш харажатлари» моддаси асосида таомнома тузиш:

«Овқатлантириш харажатлари» моддасига болаларни овқатлантиришга мўлжалланган маблағлар киритилади. Таомнома битта болага кунлик овқатланиш учун белгиланган пул меъёри ва йил давомидаги тушумлар асосида тузилади. Бунда мактабгача таълим муассасасининг тури, иш вақти эътиборга олинади. Овқатлантириш меъёри Соғлиқни сақлаш, Молия ва Иқтисодиёт вазирликлари томонидан белгилаб берилади. Овқатланишга ажратиладиган маблағ миқдорини аниқлаш учун бир болага кунига сарфланадиган овқат қийматини мактабгача таълим ва ясли гуруҳлари бўйича жами бола сонига кўпайтирилади. Шунингдек, мактабгача таълим муассасаси сметасига барча ходимларнинг овқатланиши учун маблағ ажратиш ҳам кўзда тутилади. Бу халқ таълими ва молия бўлимлари томонидан алоҳида рўйхат бўйича амалга оширилади. Бунда ходимлар ҳақ тўлаш ҳисобига мактабгача таълим муассасаларида овқатланишлари мумкин. Смета амал қиладиган йил ва муассаса қайси бюджет ҳисобидан маблағ билан таъминланиши қайд этилади.

Ёзги дам олиш ва соғломлаштириш тадбирларини ўтказиш сарф-харажатлари мактабгача таълим муассасаси харажат сметасига киритилмайди. Бундай тадбирлар ўтказиладиган ҳолларда уларни амалга ошириш билан боғлиқ кўшимча харажатлар учун алоҳида смета тузилади. Шунингдек, болалар боғчаларида ота-оналар маблағлари ҳисобга олинган алоҳида смета ҳам тузилади.

Смета бюджетида қайд этилган харажат моддалари Молия вазирлиги томонидан тасдиқланган ҳужжат асосида тузилади. Сметада муассасанинг келаси йил учун ҳисоблаб чиқилган жами ҳамда ҳар бир модда бўйича харажатлар миқдори жорий йилга тасдиқланган харажатлар суммаси смета қачон тузилаётгани ва ўтган даврдаги ҳақиқий харажатлар миқдори эътиборга олинган ҳолда киритилган ўзгартишлар билан таққослаб келтирилади.

Кўрсатилган маълумотларни таққослашда сметани ижро этиш жараёнида ундан четга чиқиш ҳолларининг юз бергани ва уларнинг сабабини аниқлаш асосида келаси йилги харажатлар миқдорини тўғри белгилаш талаб этилади.

Мактабгача таълим муассасалари смета тузиш вақтида келгуси йилги иш кўрсаткичларини (гуруҳлар ва тарбияланувчилар сонининг ортиши, болаларнинг муассасада бўлиш вақти ва ҳоказо) белгилашда ўзи бўйсунган юқори ташкилотнинг меъёрий ҳужжатлари, буйруқ ва кўрсатмаларига амал қилади. Сметага киритилган харажатлар смета бланкасига келтирилган аниқ ҳисоб-китоблар билан асосланган бўлиши шарт.

Сметага ҳисоб-китоблар билан бирга, мактабгача таълим муассасаси эгаллаб турган бино ҳақида умумий маълумотлар (унинг ҳажми, майдони, иситиш тизими, электр, газ, водопровод, канализация тармоғининг мавжудлиги), шунингдек, муассасанинг кўламига оид кўрсаткичлар (гуруҳлар ҳамда болалар сони ва ҳ.к.) ҳам акс эттирилади. Бундан ташқари, сметага мактабгача таълим муассасасида фаолият юритаётган педагоглар, тарбиячилар, энагалар, ҳамширалар ва бошқа ходимларнинг икки нусхада тузилган тарификация рўйхати илова қилиниши шарт.

Смета лойиҳаси тегишли иловалар билан мактабгача таълим муассасалари томонидан белгиланган муддатда юқори ташкилотларга икки нусхада, зарур ҳолларда эса уч нусхада тақдим этилади.

Юқори ташкилот мактабгача таълим муассасасининг сметасини қабул қилиб олгач, энг аввало, сметанинг тўғри тузилганини аниқлаб, унинг тўлиқ тўлдирилгани, алоҳида моддалар бўйича харажат суммалари аниқ ҳисоб-китоб қилингани, бинонинг ҳажми ва майдони тўғри кўрсатилгани, шунингдек, ходимларнинг тарификация рўйхати илова қилинганини текширади.

Барча ҳисоб-китоблар кўриб чиқилгач, ҳар бир модда бўйича харажатлар аниқланади ва бюджет ҳисобидан ажратиладиган харажатлар унда аниқ мақсадлар учун белгиланган суммага тенглаштирилади. Сўнг мактабгача таълим муассасасининг смета бланкасига жами харажатлар

(алоҳида модда бўйича ва умумий сумма), шунингдек, бюджет ҳамда ота-оналар маблағлари ҳисобига ажратиладиган харажатлар кварталлар бўйича тасдиқланган тақсимотга биноан ёзиб қўйилади. Смета юқори ташкилот томонидан қабул қилинган, мактабгача таълим муассасаси бошқа харажатлар ва ота-оналардан тушадиган маблағларни ҳар бир квартал бўйича тақсимлаб, ҳисоб-китоб қилиб қўяди.

Харажатларни тақсимлашда баъзиларининг мавсумий характерда бўлиши (ёқилғи тайёрлаш, сабзавот жамғариш, таъмирлаш ишлари ва ҳоказолар) ҳисобга олиниши лозим. Агарда жорий йилда болалар сонини кўпайтириш кўзда тутилган бўлса, бу билан боғлиқ сарф-харажатлар (иш ҳақи, болаларни овқатлантириш учун сарфланадиган кўшимча маблағлар ва ҳ.к.) тегишли кварталлар харажатлари кўрсаткичларида акс эттирилиши керак. Сметанинг бир нусхаси муассасада қолади, иккинчи нусхаси юқори ташкилотга, учинчи нусхаси эса марказлашган бухгалтерияга, қишлоқ кенгашига, молия бўлими ва бошқаларга тақдим этилади.

Смета тасдиқланиш бланкасининг олд томонидаги махсус ёзув билан расмийлаштирилади. Мазкур ёзувда харажатларнинг жами миқдори, ходимлар иш ҳақи жамғармаси, смета тасдиқланган сана қайд этилади. Сўнгра сметани тасдиқлаган юқори ташкилот бошлиғи имзо чекади ва унинг имзосига идора муҳри босилади. Таъкидлаш жоизки, сметани тасдиқлаган ташкилот унга ўзгартиш киритишга ҳақлидир. Бундай ўзгартишлар юқори ташкилотнинг мактабгача таълим муассасасига юборган ёзма хати билан расмийлаштирилади.

II. Ишлаб чиқариш кўрсаткичларини аниқлаш. Мактабгача таълим муассасаларининг харажатлар ҳажми асосан ундаги гуруҳлар ва болалар сонига, ҳар бир боланинг мактабгача таълим муассасасида қанча вақт бўлишига боғлиқ. Бунда болаларнинг умумий сони ва уларнинг ҳар бири муассасада қанча вақт бўлишига оид кўрсаткичлар (9–10, 12–14 ва 24 соат) мактабгача таълим ва ясли гуруҳлари бўйича алоҳида қайд этилади. Муассасада соғломлаштириш гуруҳлари мавжуд бўлса, улардаги болалар сони ҳам ало-

ҳида кўрсатилиши лозим. Бу бўлимда гуруҳлар ва болаларнинг йил боши ва йил охиридаги ҳамда ўртача йиллик сони кўрсатилади. Режалаштирилаётган йил бошида мактабгача таълим муассасаларида смета тузилаётган вақтда ҳақиқатда мавжуд гуруҳлар миқдори ва болаларнинг рўйхатдаги сони келтирилади. Бу рўйхатда юқори ташкилот йўлланмаси билан муассасага қабул қилинган барча болалар қайд этилади. Агар жорий йил сметасида мактабгача таълим муассасасини кенгайтириш кўзда тутилган бўлса, у ҳолда «Йил бошида» графасида гуруҳлар миқдори ва болалар сонидан жорий йил охиригача юз бериши мумкин бўлган ўзгаришлар акс эттирилади. Ўзгаришлар бўлмаса, «Йил охирида» графасига йил бошида келтирилган маълумот ёзиб қўйилади. Режалаштирилаётган йил учун бир боланинг мактабгача таълим муассасасида бўлган кунлар сони, одатда, давомат табелидаги маълумотлар, шунингдек, ўтган йиллар режасининг ижросини таҳлил қилиш асосида болаларнинг турлича муддат билан муассасада қанча вақт бўлганига қараб аниқланади.

**ЁЗГИ СОҒЛОМЛАШТИРИШ ТАДБИРЛАРИНИ
ЎТКАЗИШ УЧУН САРФ ҚИЛИНАДИГАН
ХАРАЖАТЛАР**

Ёзги ҳордиқ ва соғломлаштириш тадбирлари вазирликлар ва идоралар томонидан республика бюджетидан ижтимоий-маданий тадбирларга ажратилган маблағлар доирасида амалга оширилади. Бинобарин, бу тадбирларни ўтказиш учун алоҳида смета тузилади.

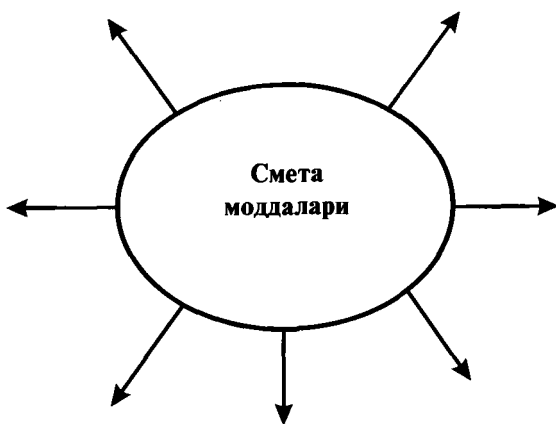
Корхоналар қошидаги мактабгача таълим муассасаларида ёзги соғломлаштириш тадбирлари рағбатлантириш фонди ҳисобига ҳам амалга оширилиши мумкин. Бундай ҳолларда овқатлантириш меъёрлари кўпайтирилади, иш вақти узайтирилади, ота-оналардан олинадиган ҳақ миқдори ҳам оширилади. Шу муносабат билан, сметада ходимларнинг иш ҳақи, ташкилий-хўжалик ишлари, болаларни овқатлантириш учун қўшимча харажатлар кўзда тутилади.

Смета – мактабгача таълим муассасасининг барча харажатлари ва уларни қоплаш манбалари, бюджет ажратмалари ва ота-оналар маблағларини акс эттирадиган молиявий-меъёрий ҳужжатдир.

Мактабгача таълим муассасасида ёзги ҳордиқ ва соғломлаштириш тадбирларини ўтказиш учун алоҳида смета тuzилади. Ишлаб чиқариш кўрсаткичларини аниқлашда муассасадаги гуруҳлар, болалар сони, уларнинг муассасада қанча вақт бўлиши, ходимларнинг неча соат ишлаши ва унинг турига ҳам алоҳида эътибор берилади. Смета харажатларини режалаштириш қўйидаги моддалар бўйича амалга оширилади: «Иш ҳақи», «Иш ҳақига нисбатан ажратмалар», «Маъмурий ва хўжалик харажатлари», «Хизмат сафарлари харажатлари», «Адабиётлар, кўргазмалар воситалар ва ўйинчоқлар сотиб олиш», «Овқатлантириш харажатлари», «Асбоб-ускуна ва жиҳозлар сотиб олиш», «Бино ва иншоотларни капитал таъмирлаш харажатлари», «Бошқа харажатлар».

Билим даражасини аниқлаш ва фаоллаштириш

КЛАСТЕР МЕТОДИ

2.4. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ ВА БОШҚАРИШ ТАМОЙИЛЛАРИ

Ҳар қайси соҳани самарали идора этиш, авваламбор, бошқариш тамойил ва мезонлари, усул ва услубларининг илмий асослангани, қай даражада такомиллашгани билан белгиланади. Шу боис уларнинг ҳар бирини тавсифлаш, моҳиятини ифодалашга эҳтиёж туғилади.

Тамойил — бирор-бир соҳада, жумладан, таълим соҳасида илмий-амалий жиҳатдан асосланган хулосалар, эришилган натижалар.

Бошқариш усули — бошқарув субъектининг (бизнинг ҳолатимизда бу — халқ таълими бошқаруви идоралари, муассаса раҳбарияти ва ҳ.к.) муайян мақсадларга эришишни назарда тутган ҳолда бошқарув объектига (бизнинг ҳолатимизда бу — мактабгача таълим муассасаси, тарбияланувчилар ва ҳ.к.) таъсир этиш усул ҳамда воситаларининг мажмуи.

Бошқаришнинг психологик услублари — бу шахснинг мустақкам психологик хислатлари — диққат, идрок, тафаккур, сезги, онг орқали бошқариш услублари мажмуи.

Бу тушунчалар ўзаро бир-бирлари билан узвий боғлиқ бўлиб, буларнинг барчаси кишилар ўртасидаги муносабатларда кузатилади.

Бугунги кунда жамият ҳаётининг барча соҳаларида, шу жумладан, бошқариш жараёнида замонавий ахборот-коммуникация ва инновация технологиялари татбиқ этилиб, уларга таянган ёндашувлар қарор топмоқда. Бошқариш усулининг энг муҳим белгиларидан бири унинг илмий ёндашувга таянишида намоён бўлади. Зеро, бугун бошқарув жараёнини илмий асосда ташкил этмасдан унинг изчиллиги ва самарадорлигини тасаввур этиб бўлмайди.

Албатта, раҳбар шахс муайян соҳани, корхона ёки ташкилотни самарали бошқариши учун, аввало, етарли малака ва билим, раҳбарлик салоҳияти, кўплаб маънавий-ахлоқий хислат ва фазилатлар соҳиби бўлиши даркор. Таълим соҳаси, жумладан, мактабгача таълим муассасаларини бошқариш ҳам бундан истисно эмас.

Ушбу муассасалардаги бошқарув фаолиятида назарий билим ва амалий тажриба ва кўникмаларни ўзаро уйғун ҳолда қўллаш таълим-тарбия билан боғлиқ масалаларни талаб даражасида ҳал этиш, бу жараёнда фойдаланилади-

ган усул ва услубларни узлуксиз такомиллаштириб бориш, умуман олганда, мактабгача таълим-тарбия тизимини янада ривожлантиришга хизмат қилади.

Шу маънода, кадрларни танлаш, тайёрлаш, малакасини ошириш баробарида уларнинг раҳбарлик салоҳияти ва маънавиятини юксалтириш ғоят муҳим аҳамият касб этади. Масаланинг ана шу жиҳатига эътибор қаратиб, Президент Ислом Каримов «Буюк мақсад йўлидан оғишмайлик» асарида: «Кадрлар танлашда – ватанпарварлик, халқпарварлик туйғуси бугун жуда катта аҳамиятга эгадир», деб таъкидлайди.

МУНОЗАРА ТЕХНОЛОГИЯСИ

Мунозара қатнашчиларига эслатма:

1. Мунозара – масалани ҳал этиш, ечиш усул ва услубларини излаб топишга қаратилмоғи лозим.

2. Кўп гапирмасдан, бошқаларнинг сўзлашига имкон бер!

3. Мақсадга эришиш йўлида ҳиссиётларингни жиловлаб, пишиқ-пухта ўйлаган ҳолда сўзла!

4. Рақибларнинг фикр-мулоҳаза ва далилларини диққат билан тингла!

5. Рақибларнинг фикр-мулоҳазаларига танқидий муносабатда бўл!

6. Мунозара мавзуси доирасидан четга чиқмаган ҳолда фикрларингни баён эт!

Мунозарани бошқариш субъектлари

Бошловчи – мунозарани оқилона олиб бориш, иштирокчилар томонидан жавобларнинг асосланиши, атама ва тушунчаларнинг ўринли қўлланганини изоҳлаб боради, иштирокчилар ўртасидаги мулоқотни, тақдимотлар тақсимотини тўғри бошқаради.

Тақризчи – томонларнинг маърузаларини йўналишлар бўйича таҳлил этиб, масаланинг долзарблиги, аниқ қўйилгани, илмий жиҳатдан асосланиши, фикр-мулоҳазаларнинг мантиқийлиги ҳамда хулосаларнинг асосли ва тўғрилигини баҳолаб боради.

Рақиб — мунозарада иштирок этадиган бир гуруҳга мухалиф бўлган бошқа гуруҳ ёки гуруҳ аъзоси. У асосий маърузачининг мулоҳазаларини қуруқ танқид қилиш билан чекланмасдан, унинг қарашларидаги заиф ёки хато томонларини кўрсатиб бериш ҳамда ўзининг фикрини асослаб беришга интилади.

Эксперт — мунозара жараёни, жумладан, мунозара иштирокчилари томонидан билдирилган барча фикр-мулоҳазалар, илгари сурилган хулосалар, таклиф ва тавсияларнинг изчиллиги, ҳаққонийлиги ва самарадорлигини баҳолайди.

Мунозара ўтказиш регламенти

1. Бошловчи маъруза мавзуси ва маърузачиларнинг тақдимотларини эълон қилади.
2. Маъруза 5 дақиқа давом этади.
3. Тақризчига 2 дақиқа ажратилади.
4. Рақиб тарафга маъруза мавзуси бўйича фикрларини баён этиш учун 1–3 дақиқа берилади.
5. Ялпи муҳокама 5–10 дақиқа давом этади.

Таянч тушунчалар:

Жамоат муассасалари — аҳолининг иқтисодий-ижтимоий, маданий-маиший, таълим-тарбиявий ва бошқа соҳалардаги талаб-эҳтиёжларини қондиришга йўналтирилган давлат томонидан ташкил этиладиган муассасалар.

Тармоқ нормативлари — тармоқ доирасида ишлаб чиқилган меъёрлар.

Истиқбол режа — узоқ муддатга мўлжаллаб тузиладиган режа.

Смета — муассаса ва ташкилот харажатлари акс эттирилган молиявий ҳужжат.

Мавсумий мактабгача таълим муассасаси — йилнинг муайян мавсумида ташкил этиладиган мактабгача таълим муассасаси.

МАВЗУ ЮЗАСИДАН ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. –Т., «Ўзбекистон», 1992.
2. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги қонуни // Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. –Т., «Шарқ», 1997.
3. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури // Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. –Т., «Шарқ», 1997.
4. «Болажон» дастури. –Т., «Маърифат-Мадалкор», 2010.
5. Халқ таълими ходимлари асосий лавозимларининг малака тавсифлари. –Т., 2006.
6. Справочник «Руководителя дошкольного образовательного учреждения». –Т., 2006.
7. **Ф. Р. Қодирова, Р. М. Қодирова.** Мактабгача таълим концепцияси. –Т., «Фан ва технология», 2011.
8. Мактабгача таълим тизимида доир ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар тўплами. –Т., «LIDER PRESS», 2009.
9. Мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган Давлат талаблари. –Т., 2008; 2012.

Назорат учун саволлар:

1. Мактабгача таълимни режалаштиришнинг асосий босқичларини ёритиб беринг.
2. Режалаштиришнинг қандай турларини биласиз?
3. Халқ хўжалиги режалари лойиҳаларини тузиш тартиби қандай?
4. ХТБ томонидан режалаштириш асослари нималардан иборат?
5. Смета нима?
6. Смета харажатларини тузиш тартиби қандай?
7. Метод деганда нима тушунилади?
8. Бошқариш тамойиллари тушунчаси ва мазмун-моҳиятини изоҳлаб беринг.
9. Бошқариш усули нима?
10. Мактабгача таълим муассасаларида бу тамойиллардан фойдаланишнинг аҳамияти нималардан иборат?

МАВЗУ ЮЗАСИДАН ТЕСТ ТОПШИРИҚЛАРИ:

1. Мактабгача таълимни молиявий таъминлаш қайси ҳужжатда кўрсатилган?

- а) мактабгача таълим муассасасининг сметасида;
- б) мактабгача таълим муассасасининг йиллик иш режасида;
- в) мактабгача таълим муассасасининг уставида;
- г) «Таълим тўғрисида»ги Қонунда.

2. Мактабгача таълим соҳасида тadbиркорлик фаолияти қайси қарорда белгилаб берилган?

- а) мактабгача таълим муассасасининг 212-сонли қарорида;
- б) Халқ таълими вазирлигининг 2002 йил 414-сонли қарорида;
- в) Вазирлар Маҳкамасининг 2010 йил 414-сонли қарорида;
- г) «Мактабгача таълим тўғрисида»ги қонунда.

3. Мактабгача таълим муассасасида бошқариш тамойиллари бу –

- а) яккабошчилик, ҳамкорлик, танқид ва ўз-ўзини танқид;
- б) ҳамкорлик, танқид ва ўз-ўзини танқид муҳитини шакллантириш;
- в) яккабошчилик, аниқлик, ҳамкорлик, фарқ қилмоқ, хўжаликни бошқариш, танқид ва ўз-ўзини танқид қилиш, янгиликни ҳис этиш;
- г) яккабошчилик, танқид ва ўз-ўзини танқид қилиш.

4. Таълим соҳасидаги давлат сиёсати қайси қонунда белгилаб берилган?

- а) Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида;
- б) «Болажон» дастурида;
- в) «Таълим тўғрисида»ги қонунда;
- г) «Мактабгача таълим тўғрисида»ги Низомда.

5. Мактабгача таълимни ташкил этиш ва уни бошқаришнинг методологик асоси қайси бандда тўғри кўрсатилган?

- а) таълим соҳасига оид қабул қилинган барча қонун ҳужжатлари;
- б) Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, «Таълим тўғрисида»ги қонун, «Мактабгача таълим тўғрисида»ги Низом, «Мактабгача таълим тўғрисида»ги Концепция;
- в) «Мактабгача таълим тўғрисида»ги Низом, педагогика ва психология фани ютуқлари, «Мактабгача таълим тўғрисида»ги Концепция;
- г) барча жавоблар тўғри.

III боб. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ВА УЛАРНИ ТАШКИЛ ЭТИШ

1. Мактабгача таълим муассасаси — мактабгача ёшдаги болалар ижтимоий тарбия маскани.
2. Турли типдаги мактабгача таълим муассасалари ташкилий тузилмаси ва унинг хусусиятлари.
3. Мактабгача таълим муассасаси биноларини лойиҳалаштириш.
4. Нодавлат мактабгача таълим муассасасини ташкил этиш.

3.1. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАСИ – МАКТАБГАЧА ЁШДАГИ БОЛАЛАР ИЖТИМОЙ ТАРБИЯ МАСКАНИ

Мактабгача таълим муассасаси узлуксиз таълим тизимининг биринчи босқичи, ижтимоий тарбиянинг энг муҳим бўғини ҳисобланади. Мактабгача таълим муассасаси болаларни тарбиялаш, қобилиятларини аниқлаш ва ривожлантириш, уларни мактабга тайёрлашда етакчи ўрин тутди.

Мактабгача таълим муассасаси ўз фаолиятида Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунлари, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари, фармойишлари, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарорлари ва бошқа ҳужжатлари, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишлари, Ўзбекистон Республика Халқ таълими вазирлиги қарорлари, буйруқлари, фармойишлари, «Мактабгача таълим муассасаси тўғрисида»ги Низом ҳамда ўз Низомига амал қилади.

Мактабгача таълим муассасаси мустақил равишда ўз фаолиятига тааллуқли, амалдаги қонунчилик ва педагогик тамойилларга зид бўлмаган қарорлар қабул қилишга ҳақлидир.

Мактабгача таълим муассасаси оила ва жамиятнинг болаларга ғамхўрлик қилиш, миллий ва минтақавий ху-

сусиятларини эътиборга олган ҳолда уларни ҳар томонлама баркамол инсонлар этиб тарбиялаш ва ривожлантиришга бўлган эҳтиёжини қондириш мақсадида ташкил этилади.

Мактабгача таълим муассасаси таълим-тарбия ишларининг сифати ва самарадорлиги, бу борада болалар ва ота-оналар ҳуқуқлари, жамият ва давлат манфаатларига риоя қилиш учун масъулдир.

Етим ва ота-она қаровисиз қолган болалар учун меҳрибонлик уйлари, мактаб-интернатлар ва аралаш шаклдаги болалар уйлари ҳузурида мактабгача таълим гуруҳлари ташкил қилинади. Бундай гуруҳларнинг мақоми, таълим-тарбия мезон ва тамойиллари тегишли қонун-қоидалар билан белгиланади.

Турли типдаги мактабгача таълим муассасаларида таълим-тарбия жараёни Халқ таълими ҳамда Соғлиқни сақлаш вазирликлари томонидан тасдиқланган меъёрий ҳужжатлар ва йўриқномалар асосида амалга оширилади. Уларнинг мазмун-моҳияти «Мактабгача таълим тўғрисида»ги Концепция ва «Мактабгача таълим муассасаси тўғрисида»ги Низомда ҳам батафсил баён этилган.

Мактабгача таълим муассасасида амалдаги қонунчиликка биноан болаларга тиббий ёрдам кўрсатишга алоҳида эътибор берилади. Тиббий ёрдам муассасасига бириктирилган соғлиқни сақлаш бўлимлари ходимлари ёки муасса-

сада ишлайдиган тиббиёт ходимлари (врач ва ҳамширлар) томонидан амалга оширилади.

Тиббиёт ходимлари муассаса маъмурияти билан бир қаторда, болаларнинг саломатлигини муҳофаза этиш ва жисмоний ривожланишини таъминлаш, даволаш ва профилактика тадбирларини ўтказиш, тарбиячилар ва тарбияланувчиларнинг санитария-гигиена ҳамда кун тартиби қоидаларига риоя қилишлари, озиқ-овқат ва таомларнинг сифати, болаларнинг жисмоний ва ақлий зўриқмаслиги учун масъулдирлар.

Мактабгача таълим муассасасида ишлаётган тиббиёт ходимлари фаолиятини назорат қилиш маҳаллий соғлиқни сақлаш бўлимлари зиммасига юклатилган.

Болаларга тиббий хизмат кўрсатиш штатдаги тиббиёт ходимлари ҳамда мактабгача таълим муассасаларига бириктирилган соғлиқни сақлаш органларининг тиббиёт ходимлари томонидан таъминланади, улар мактабгача таълим муассасаси ходимлари билан биргаликда болаларнинг ҳаёти, соғлиғи ва жисмоний ривожланиши, даволаш-профилактика тадбирлари ўтказилиши, санитария-гигиена нормаларига, овқатланиш тартиби ва сифатига риоя қилиниши учун жавоб беради. Тиббиёт ходимлари фаолиятини назорат қилиш маҳаллий соғлиқни сақлаш органларига юкланади. Мактабгача таълим муассасаси тиббиёт ходимига хона ажратади ва унинг самарали фаолият юритиши учун тегишли шарт-шароитлар яратади. Мактабгача таълим муассасасининг штатдаги ходимлари соғлиқни сақлаш органларида бепул тиббий кўриқдан ўтади. Бунинг учун сарфланадиган харажатлар давлат томонидан ажратилган маблағлар доирасида белгиланади.

Мактабгача таълим муассасаси кимга бўйсунушидан қатъи назар, халқ депутатлари маҳаллий кенгашида тегишли тартиб рақами билан рўйхатга олинади. Рўйхатга олингач, у юридик шахс ҳуқуқига эга бўлади.

Мактабгача таълим муассасаларини қайтадан тузиш (қўшиш, олиш, бирлаштириш, ажратиш, бўлиш, қайта ташкил этиш) халқ таълими бўлимлари, корхона, муасса-

са, ташкилот тавсиясига кўра, халқ депутатлари маҳаллий кенгашлари қарори асосида амалга оширилади. Бу қарор муассаса меҳнат жамоаси ва халқ таълими кенгаши билан ўзаро келишган ҳолда қабул қилинади. Мактабгача таълим муассасаси унинг қайси турга мансублиги, тузилишига қараб, штат бирликлари ва ойлик маошларини тасдиқлайди.

Ота-оналар кўмитасининг асосий вазифалари, мактабгача таълим муассасаси низомида кўрсатиб берилган.

Мактабгача таълим муассасаси Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги томонидан тасдиқланган кўп вариантли таълимий дастурлардан бирини танлаш ҳуқуқига эга. Мактабгача таълим муассасаси тарбиявий таълим муассасаси бўлиб, ижтимоий вазифалар билан бир қаторда концепция, низом ва дастурига мувофиқ малакали таълим-тарбия беришни таъминлайди.

Мактабгача таълим муассасаси ўз дастури ва иш услубларини ишлаб чиқиш ва амалий фаолиятда қўллаш ҳуқуқига эга. Уларни тасдиқланган тартиби Халқ таълими вазирлиги томонидан белгиланади. Мактабгача таълим муассасаси тарбиячиси болаларни тарбиялаш ва ўқитиш бўйича услубий қўлланмаларни эркин танлаш ҳуқуқига эга.

Ихтисослаштирилган мактабгача таълим муассасаларини ташкил қилиш ва ривожланишида нуқсонли бўлган болалар учун янги типдаги, йўналишдаги мактабгача таълим муассасаларини тузиш республика халқ таълимини бошқариш ва соғлиқни сақлаш органлари томонидан белгиланади.

Ихтисослаштирилган мактабгача таълим муассасалари иш хусусияти, уларга қабул қилиш қоидалари, болаларга таълим бериш ва уларни тарбиялашни ташкил қилиш Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ҳамда Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан тасдиқланган тегишли йўриқномалар билан аниқланади.

Мактабгача таълим муассасасини шакллантириш

Мактабгача таълим муассасасига болалар 2 ёшдан бошлаб 6–7 ёшгача туман (шаҳар)лар ҳокимликларининг қарорлари билан ташкил этилган халқ таълими бўлимлари ҳузуридаги қабул қилиш комиссияси томонидан те-

гишли тиббиёт хулосаси ҳисобга олинган ҳолда қабул қилинади. Қабул комиссиясининг фаолият кўрсатиш тартиби белгиланган тартибда Ўзбекистон Республикаси Халқ таълим вазирлиги томонидан тасдиқланади.

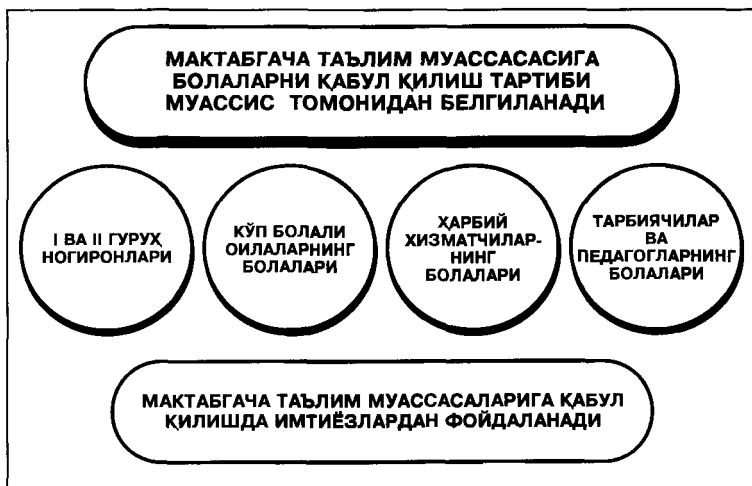
Муассислар маҳаллий давлат ҳокимияти органлари бўлган мактабгача таълим муассасасига болаларни қабул қилиш комиссиясининг қарорига биноан халқ таълими бўлимларининг йўлланмалари асосида амалга оширилади.

Муассислари бошқа органлар бўлган мактабгача таълим муассасаларига болаларни қабул қилиш уларнинг муассислари томонидан белгиланадиган тартибда амалга оширилади. Бўш ўринлар мавжуд бўлган тақдирда ушбу мактабгача таълим муассасалари болаларни халқ таълими бўлимларининг йўлланмалари бўйича шартнома асосида қабул қилиши мумкин.

Мактабгача таълим муассасасига болаларни қабул қилишда уларнинг айрим тоифалари, жумладан:

- I ва II гуруҳ ногиронлари;
- кўп болали оилаларнинг болалари;
- ҳарбий хизматчиларнинг болалари;
- тарбиячилар ва педагогларнинг болалари тегишли

имтиёزلардан фойдаланади.

Шунингдек, қабул комиссияси мактабгача таълим муассасасининг моддий-техник базасини мустаҳкамлашда ота-оналари ёрдам берган болаларни истисно тариқасида навбатдан ташқари қабул қилиши мумкин. Бундай болалар миқдори мактабгача таълим муассасасининг режадаги қуввати умумий сони 20 фоиздан ортиқ бўлмаслиги керак.

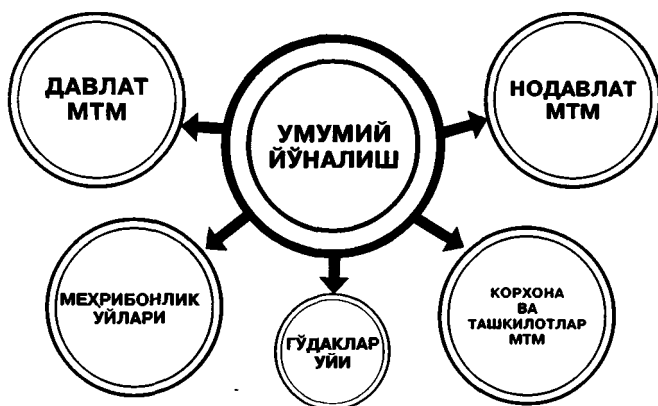
3.2. ТУРЛИ ТИПДАГИ МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАСИНИНГ ТАШКИЛИЙ ТУЗИЛМАСИ ВА УНИНГ ХУСУСИЯТЛАРИ

Мактабгача таълим муассасасида гуруҳлар сони муассасанинг қувватидан ва гуруҳларнинг режали тўлдирилишидан келиб чиқиб муассис томонидан белгиланади.

I. Умумий йўналиш бўйича:

– 2 ёшдан 3 ёшгача гуруҳларда камида 15 бола, бироқ болаларнинг умумий сони 20 нафардан;

– 3 ёшдан 6–7 ёшгача гуруҳларда камида 20 бола, бироқ болаларнинг умумий сони 25 нафардан ошмаслиги керак.

Ихтисослаштирилган ва санатория йўналишидаги мактабгача таълим муассасаларида гуруҳларнинг тўлдирилиши болаларнинг тоифасига ва ёшига (икки ёшдан бошлаб ва уч ёшдан катта) қараб белгиланади ва қуйидагича ташкил этилади:

**МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАСИДА ГУРУХЛАР
СОНИ МУАССАСАНИНГ ҚУВВАТИДАН ВА ГУРУХЛАРНИНГ
РЕЖАЛИ ТЎЛДИРИЛИШИДАН КЕЛИБ ЧИҚИБ МУАССАС
ТОМОНИДАН ҚУЙИДАГИЧА БЕЛГИЛАНАДИ:**

II. Ихтисослаштирилган (махсус мактабгача таълим муассасаси) йўналиш бўйича:

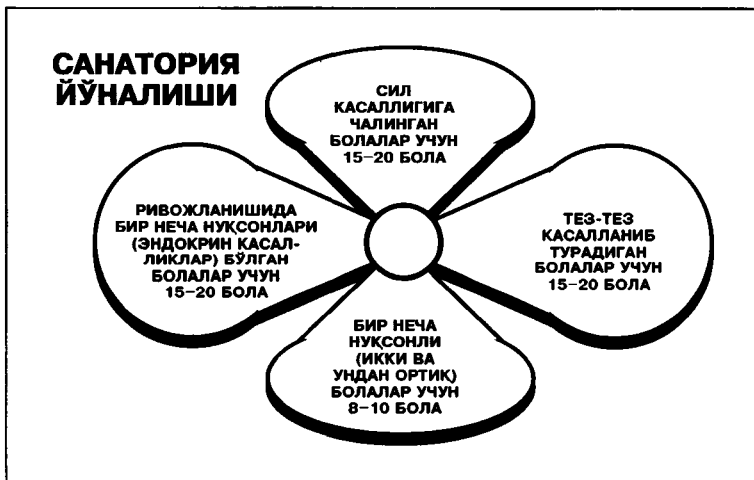
- нутқи оғир нуқсонли болалар учун 10–12 бола;
- уч ёшдан катта ёшдаги нутқи фонетик-фонематик нуқсонли болалар учун 12–15 бола;
- кар болалар учун 8 бола;
- яхши эшитмайдиган болалар учун 10–12 бола;
- кўзи ожиз болалар учун 6 бола;
- яхши кўрмайдиган болалар, амблиопияли, ғилай болалар учун 6–10 бола;
- таянч-ҳаракатланиш аъзоси бузилган болалар учун 6–10 бола;
- интеллекти бузилган (ақли заиф) 3 ёшгача болалар учун 6 бола;
- уч ёшдан катта ёшдаги ақли заиф болалар учун 10 бола.

ИХТИСОСЛАШТИРИЛГАН ЙЎНАЛИШ

- **НУТҚИ ОҒИР НУҚСОНЛИ БОЛАЛАР УЧУН 10–12 БОЛА**
- **КАР БОЛАЛАР УЧУН 8 БОЛА**
- **НУТҚИ ФОНЕТИК-ФОНЕМАТИК НУҚСОНЛИ ФАКАТ УЧ ЁШДАН КАТТА БОЛАЛАР УЧУН 12–15 БОЛА**
- **ЯХШИ ЭШИТМАЙДИГАН БОЛАЛАР УЧУН 10–12 БОЛА**
- **КЎЗИ ОЖИЗ БОЛАЛАР УЧУН 6 БОЛА**
- **ЯХШИ КЎРМАЙДИГАН БОЛАЛАР, АМБЛИОПИЯЛИ, ҒИЛАЙ БОЛАЛАР УЧУН 6–10 БОЛА**
- **ТАЯНЧ-ҲАРАКАТЛАНИШ АЪЗОСИ БУЗИЛГАН БОЛАЛАР УЧУН 6–10 БОЛА**
- **ИНТЕЛЛЕКТИ БУЗИЛГАН (АҚЛИ ЗАИФ) 3 ЁШГАЧА БОЛАЛАР УЧУН 6 БОЛА**
- **УЧ ЁШДАН КАТТА ЁШДАГИ АҚЛИ ЗАИФ БОЛАЛАР УЧУН 10 БОЛА**

III. Санатория йўналишидаги муассасалар бўйича:

- сил касаллигига чалинган болалар учун 15–20 бола;
- бир неча нуқсонли (икки ва ундан ортиқ нуқсонли) болалар учун 8–10 бола;
- ривожланишида бошқа нуқсонлари (масалан, эндокрин касалликлар) мавжуд бўлган болалар учун 15–20 бола;
- тез-тез касалликка чалинадиган болалар учун 15–20 бола.

Гуруҳларни бошқа ёшдаги гуруҳдан ўтган болалар билан тўлдириш ўқув йили охирида (август ойида), янги қабул қилинаётганлар билан тўлдириш эса ўринлар бўшашига қараб амалга оширилади.

Мактабгача таълим муассасасида ўқув йили ҳар йили 2 сентябрда бошланади, кейинги йилнинг 1 июнида тугалланади ва янги ўқув йили бошлангунга қадар соғломлаштириш даври бошланади.

Мактабгача таълим муассасаси халқ таълимини бошқариш органлари ёки қарамоғида ушбу мактабгача таълим муассасаси бўлган корхона, муассаса, ташкилот томонидан шакллантирилади. Маҳаллий бошқариш органлари қарори билан шакллантиришнинг бошқа тартиби қабул қилиниши мумкин.

Болаларни мактабгача таълим муассасаларига ва ихтисослаштирилган гуруҳларга йўллаш республика, вилоят, шаҳар, туман тиббий ёрдам-педагогика комиссиялари, санатория типидagi мактабгача таълим муассасаларига эса ҳудудий даволаш-профилактика муассасаси томонидан йўлланма берилади.

Болаларни давлат мактабгача таълим муассасасидан чиқариш халқ таълими кенгаши томонидан қуйидаги ҳолатларда: боланинг мазкур мактабгача таълим муассасасида қолишига тўсқинлик қилувчи тиббий ҳулоса асосида; бола мактабгача таълим муассасасига сабабсиз бир ойдан кўпроқ вақт мобайнида келмаса; унга хизмат кўрсатиш учун ҳақ тўлашнинг белгиланган муддатидан икки ҳафта ўтиб кетса; ота-оналар ёки улар ўрнини босувчи шахслар хоҳишига қараб амалга оширилади. Ота-оналар боланинг муассасадан чиқарилиши ҳақида 7 кун олдин хабардор қилинади.

Ота-онанинг иш жойи ўзгариши муносабати билан болани мактабгача таълим муассасасидан чиқариш, агар бу шартномада алоҳида кўрсатилмаган бўлса, қатъиян ман этилади.

Тарбиячилар ва ота-оналарнинг бу меъёрларига асосланган муносабатлари амалдаги қонунчилик ва бола мактабгача таълим муассасасига қабул қилинаётганда томонларнинг ўзаро келишувига биноан тузилади, шартнома орқали бошқарилади. Шартнома бўйича мажбуриятларнинг бажарилмаслиги юзасидан халқ таълими кенгашига ёки судга шикоят билан мурожаат қилиш мумкин.

Мактабгача таълим муассасаси қуйидаги муассислар томонидан ташкил этилади ҳамда қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказилади¹:

- давлат бошқаруви органлари;
- маҳаллий давлат ҳокимияти органлари;
- давлат корхоналари;
- қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа давлат ташкилотлари.

**МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАСИ ҚУЙИДАГИ МУАССИСЛАР
ТОМОНИДАН ТАШКИЛ ЭТИЛАДИ ҲАМДА ҚОНУН ҲУЖЖАТЛАРИДА
БЕЛГИЛАНГАН ТАРТИБДА РЎЙХАТДАН ЎТКАЗИЛАДИ**

- **ДАВЛАТ БОШҚАРУВИ ОРГАНЛАРИ;**
- **МАҲАЛЛИЙ ДАВЛАТ ҲОКИМИЯТИ ОРГАНЛАРИ;**
- **ДАВЛАТ КОРХОНАЛАРИ;**
- **ҚОНУН ҲУЖЖАТЛАРИГА МУВОФИҚ БОШҚА ДАВЛАТ
ТАШКИЛОТЛАРИ**

Мактабгача таълим муассасалари ишининг ўзига хослигига кўра қуйидаги типларга бўлинади:

- умумий типдаги мактабгача таълим муассасалари;
- ихтисослаштирилган (жисмоний ва психик ривожланишида ҳар хил нуқсонлар мавжуд бўлган болалар учун);
- санатория йўналишида (заиф, турли юқумли касалликларни бошдан кечирган, сурункали асоратларга эга бўлган болалар учун).

Мактабгача таълим муассасаси ўз уставига, банк муассасаларида ҳисоб рақамига, Ўзбекистон Республикаси Давлат герби тасвири туширилган ва ўз номи кўрсатилган муҳрга, юридик манзили кўрсатилган штампга эга бўлади.

Мактабгача таълим муассасасини аккредитация қилиш давлат ваколатли органи томонидан аттестация асосида амалга оширилади.

Мактабгача таълим муассасаси белгиланган давлат меъёрларига ва мактабгача таълим муассасасига қўйиладиган

¹ Ўзбекистон Республикаси давлат «Мактабгача таълим муассасаси тўғрисида»ги Низом. —Т., 2007, 26-бет.

талабларга мувофиқ болаларни тарбиялашни, ўқитишни, уларни парвариш қилиш ҳамда соғломлаштиришни таъминлайди.

Мактабгача таълим муассасаларида таълим мазмуни Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги томонидан тасдиқланган ёки тавсия қилинган дастурлар билан белгиланади. Мактабгача таълим муассасаси ўз (муаллифлик) дастуридан фойдаланишга ҳақлидир. Бундай дастурларни тасдиқлаш тартиби Халқ таълими вазирлиги томонидан белгиланади.

Мактабгача таълим муассасасининг иш куни тартиби ва унинг давомийлиги муассаса низоми ва муассиснинг қарори билан белгиланади. Мактабгача таълим муассасаси (гуруҳ)нинг кундузги ва кечки вақтларда ҳамда кечаю кундуз фаолият кўрсатишига йўл қўйилади.

Мактабгача таълим муассасасида болаларни ўқитиш ва тарбиялаш давлат тилида ва «Давлат тили ҳақида»ги Ўзбекистон Республикаси Қонунига мувофиқ бошқа тилларда олиб борилади.

Мактабгача таълим муассасасида овқатланишни ташкил этиш муассаса зиммасига юкланади ҳамда Ўзбекистон Республикасида тасдиқланган санитария қоидалари ва меъёрларига мувофиқ амалга оширилади.

Болаларга тиббий хизмат кўрсатиш ҳам, штатдаги тиббиёт ходимлари ҳам мактабгача таълим муассасаларига бириктирилган соғлиқни сақлаш органларининг тиббиёт ходимлари томонидан амалга оширилади. Улар биргаликда болаларнинг ҳаёти, соғлиғи ва жисмоний ривожланиши, даволаш-профилактика тадбирларининг ўтказилиши, санитария-гигиена меъёрларига, овқатланиш кун тартиби ва сифатига риоя қилиниши учун жавобгардир.

Тиббиёт ходимлари фаолиятини назорат қилиш маҳаллий соғлиқни сақлаш органларига юкланади. Мактабгача таълим муассасаси тиббиёт ходимига алоҳида хона ажратади ва унинг самарали фаолият юритиши учун тегишли шарт-шароит яратади.

Мактабгача таълим муассасасининг штатдаги ходимлари соғлиқни сақлаш органларида бепул тиббий кўриқдан ўтади, бу тадбир давлат томонидан ажратилган маблағлар доирасида амалга оширилади.

Мактабгача таълим муассасаларида болаларнинг ҳаёти ва соғлиғини муҳофаза қилишни ташкил этиш тартиби Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ҳамда Соғлиқни сақлаш вазирлиги билан ҳамкорликда белгиланади.

Мактабгача таълим муассасаси низомида қайд этилган мақсад ва вазифаларини бажариш учун ота-оналар ёки уларнинг ўрнини босувчи шахслар билан тузилган шартномалар асосида оиланинг эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда асосий таълим дастурларидан ташқари қўшимча пуллик таълим хизматлари кўрсатишга ҳақлидир. Пуллик таълим хизматлари муассис томонидан молиялаштирилдиган асосий таълим фаолияти доирасида кўрсатилиши мумкин эмас.

Мактабгача таълим муассасасининг таълим-тарбиявий ишлар соҳасидаги ҳуқуқ ва бурчлари

Мактабгача таълим муассасасида болалар, ота-оналар ёки уларнинг ўрнини босувчи шахслар ва педагог ходимлар таълим жараёнининг қатнашчилари ҳисобланади.

Мактабгача таълим муассасасида васийлик кенгашлари ташкил этилади, уларни сайлаш тартиби ва ваколатлари мактабгача таълим муассасасининг низомларида белгиланади. Васийлик кенгашларининг фаолияти Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги томонидан тасдиқланадиган намунавий низом асосида амалга оширилади.

Болаларни қабул қилишда ота-оналар ёки уларнинг ўрнини босувчи шахслар муассасанинг низоми ва унинг фаолиятини тартибга солинадиган бошқа ҳужжатлар билан таништирилиши лозим.

Мактабгача таълим муассасаси билан ота-оналар ёки уларнинг ўрнини босувчи шахслар ўртасидаги ўзаро муносабатлар шартнома билан тартибга солинади. Шартномада томонларнинг ўқитиш, тарбиялаш, қараб туриш ва парвариш қилиш жараёнида пайдо бўладиган ҳуқуқлари, мажбуриятлари ва жавобгарлиги акс эттирилади.

Ота-оналар ёки уларнинг ўрнини босувчи шахслар:

— ўз болалари учун ўқитиш ва тарбиялашнинг шакллари, мактабгача таълим муассасалари типини ва таълим бериш тилини танлаш;

– мактабгача таълим муассасаси маъмуриятидан унинг низомига мувофиқ бўлган зарур шарт-шароитлар таъминланишини талаб қилиш;

– боланинг шахсига нисбатан ҳурмат билан муносабатда бўлишни талаб қилиш;

– болаларнинг мактабгача таълим муассасасидаги ҳаёт кечиришини ташкил этишда фаол иштирок этиш;

– кун тартиби доирасида улар учун қулай бўлган исталган вақтда болаларни мактабгача таълим муассасасига олиб келиш ва ундан олиб кетиш ҳуқуқига эга;

– ота-оналар ёки уларнинг ўрнини босувчи шахслар қонун ҳужжатларига ва шартномага мувофиқ бошқа ҳуқуқларга ҳам эга бўлишлари мумкин.

Ота-оналар ёки уларнинг ўрнини босувчи шахсларнинг мажбуриятлари қуйидагилардан иборат:

– болаларнинг жисмоний ва руҳий соғлиғи учун ғам-хўрлик қилиш;

– боланинг қадр-қимматига ҳурмат билан муносабатда бўлиш, унда меҳнатсеварлик, эзгулик, меҳр-шафқат хислатларини, катта ёшдагиларга ҳурмат туйғусини тарбиялаш;

– белгиланган меъёрларга мувофиқ мактабгача таълим муассасасида боланинг таъминотига тегишли тўловни ўз вақтида амалга ошириш;

– болаларни оилада тарбиялаш учун барча шарт-шароитларни таъминлаш;

– болаларнинг тўлақонли овқатланишини, уларда шахсий гигиена қўникмаларини шакллантирилишини қатъий кузатиб бориш, уларни муассасага тоза-озода кийинган ҳолда олиб келиш;

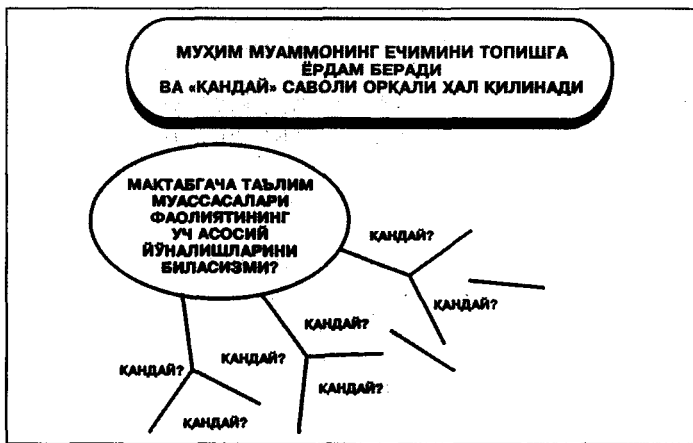
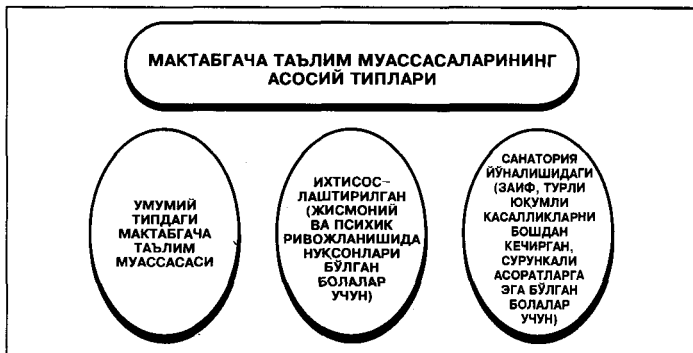
– ота-оналар ёки уларнинг ўрнини босувчи шахслар зиммасига қонун ҳужжатлари ва шартномага мувофиқ бошқа мажбуриятлар ҳам юклатилиши мумкин.

Мактабгача таълим муассасаси тарбияланувчиси ва ходимлари ўртасидаги муносабатлар ўзаро ҳамкорлик, бола шахсини ҳурмат қилиш ва унга шахсий хусусиятларига мувофиқ ривожланиши учун эркинлик бериш асосида олиб борилади.

Мактабгача таълим муассасаси жамоасини шакллантириш тартиби намунавий штат жадвалига мувофиқ белгиланади.

Тегишли педагогик маълумотига, касбий тайёргарликка ва юксак маънавий-ахлоқий сифатларга эга бўлган шахсларгана педагогик фаолияти билан шуғулланишга ҳақлидир.

Суд ҳукми ёки тиббий ҳулосага кўра педагогик фаолият билан шуғулланиши тақиқланган шахсларнинг ушбу фаолият билан шуғулланишига йўл қўйилмайди.

3.3. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАСИ БИНОЛАРИНИ ЛОЙИҲАЛАШТИРИШ

Мактабгача таълим муассасаси махсус лойиҳа бўйича қурилган ёки мослашган, шунингдек, санитария-гигиена меъёрларига, ёнғин хавфсизлиги қондаларига жавоб берадиган ва об-ҳаво шароити, экологик вазият, миллий анъаналар ҳисобга олинган бинога жойлаштирилиши лозим.

Мактабгача таълим муассасаси одатда 320 ўринга мўлжалланади. Мавжуд меъёрларга кўра, умумий йўналишдаги мактабгача таълим муассасалари 140–160 ўринга, ихтисослаштирилган мактабгача таълим муассасалари 90–120 ўринга эга бўлиши мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Бундай муассасалар бинолари лойиҳалари муайян талабларга жавоб бериши лозим: жумладан, биноларни лойиҳалаштиришда муассаса ҳудуди кўкаламзорлаштирилиши, деразалар уфқ томонда жойлаштирилиши, болалар ўйнайдиган майдончаларда соябонлар, фавворали ҳовузчалар бўлиши, йўлаклар ва ўтиш жойлари қаттиқ нарсалар билан қопланиши, бассейннинг чуқурлиги 0,25 метрдан ошмаслиги, катта, сершовқин кўчалардан узоқроқ, лекин мактабга яқинроқ жойда қурилиши, шунингдек, бино санитария-гигиена, ёнғинга қарши талабларга тўлиқ жавоб беришига жиддий эътибор қаратиш лозим.

Мактабгача таълим муассасаси амалдаги меъёрларга мувофиқ юмшоқ ва қаттиқ спорт жиҳозлари, тиббий ёрдам ускуналари, таълимнинг техник воситалари, ўқув-кўргазмали қўлланмалар ҳамда ўйинчоқлар билан таъминланади, муассасани жиҳозлаш рўйхатига миллий жиҳоз-анжомлар ҳам кириди.

Мактабгача таълим муассасаси иш тартиби халқ таълими бошқармаси ёки қарамоғида мактабгача таълим муассасаси бўлган корхона, муассаса, ташкилот тавсиясига мувофиқ халқ таълими, мактабгача таълим муассасаси билан келишилган ҳолда халқ депутатлари маҳаллий кенгашлари қарори билан белгиланади.

Мактабгача таълим муассасалари ёки унинг айрим гуруҳлари ҳафтасига 5, 6, 7 кун кундузги ва болалар кечаю кундуз бўладиган, бир ёки икки кунлик дам олиш кунлари билан, шунингдек, ходимларга сирғалувчи жадвал бўйича дам олиш кuni бериладиган кун тартибида ишлаши мумкин.

Ихтисослаштирилган мактабгача таълим муассасасида кuni узайтирилган кун, шунингдек, шанба, якшанба ва байрам кунлари эрталаб ва кечки вақтда ишловчи навбатчи гуруҳлар очилиши мумкин.

Ўзбекистонда ижтимоий мактабгача таълим муассасаларини шакллантириш жараёнида уларнинг ҳар хил турларини ташкил этиш назарда тутилади. Улар тилга кўра

(ўзбек, қозоқ, рус, татар, корейс ва ҳ.к.) фарқланиши ва бу муассасаларда таълим-тарбия миллий анъаналарга асосланган ҳолда амалга оширилиши лозим.

Мактабгача таълим муассасалари боланинг муассасада қанча вақт бўлишига қараб: бир неча соатлик, бир неча кунлик;

тарбия вазифаларига кўра: ижодий, ёрдамчи, умумий, ижтимоий мослаштирилган;

маблағ билан таъминланишига қараб: давлатга тегишли, идоравий, хусусий ва бошқа шаклларда бўлиши мумкин.

Ижтимоий мактабгача таълим қишлоқ муассасасида болалар сони 40–100, шаҳарда 140–170 ўриндан ошмаслиги кўзда тутилади.

Мактабгача таълим муассасаси, жумладан, унинг айрим гуруҳларининг иш давомийлиги, бошланиши ва тугаши ота-оналарнинг талаб-эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда белгиланади. Аммо унинг иш куни эрталабки 6.30 дан олдин бошланмаслиги керак.

Мактабгача таълим муассасасида ота-оналар аризаси бўйича халқ депутатлари кенгаши қарори билан, жумладан, шартнома ва хўжалик ҳисоби асосида иш 6 соатдан кам давом этадиган қисқа муддатли гуруҳлар; 1–2 соатлик гуруҳлар; сайр гуруҳлари; жисмоний тарбия-соғломлаштириш гуруҳлари; мусиқа-эстетик ва бадиий тарбиялаш, ақлий ва жисмоний ривожланишдан орқада қолган болалар учун хўжалик ҳисоби асосида ишлайдиган гуруҳлар очилиши мумкин. Бунда мазкур мактабгача таълим муассасасига мунтазам қатнайдиган болаларнинг манфаатлари камситилмаслиги лозим. Мактабгача таълим муассасасининг таълим тили Ўзбекистон Республикасининг «Давлат тили ҳақида»ги қонунга мувофиқ белгиланади.

Ота-оналар ўз болаларини мактабгача таълим муассасаси тарбиячиларини илгаридан огоҳлантирган ҳолда ўзлари учун қулай пайтда олиб келишлари ва олиб кетишлари мумкин. Шу билан бирга, ота-оналар мактабгача таълим муассасасида болалар ҳаётининг физиологик асосланган кун тартибига риоя қилишлари ва ўқув-тарбия жараёнини бузмасликлари лозим.

Мактабгача таълим муассасасида болаларни овқатлантириш унинг иш куни давомийлигини ҳисобга олган ҳолда

ва белгаланган пул ҳамда табиий меъёрларга мувофиқ ташкил қилинади. Болалар 6 ва ундан кам соат мобайнида бўладиган гуруҳларда овқатланишни ташкил қилиш, унинг шакли ва неча марталиги ота-оналар билан келишувга биноан белгиланади. Бу гуруҳларда овқатлантириш учун пул меъёрлари халқ депутатлари кенгашлари ва қарамонда ушбу мактабгача таълим муассасаси бўлган корхона, муассаса, ташкилот, хўжалик ҳисоби асосида ташкил қилинган гуруҳларда ота-оналар томонидан белгиланади.

Мактабгача таълим муассасаси:

– ўз низомида назарда тутилган функцияларнинг бажарилмагани;

– таълим дастурининг тўлиқ ҳажмда бажарилмагани, амалга оширилаётган таълим дастурларининг сифати;

– таълим жараёнини ташкил этишнинг қўлланилаётган шакллари, услублари ва воситалари болаларнинг ёши, рухий-физиологик хусусиятлари, қобилияти, лаёқати, қизиқишлари ва эҳтиёжларига мос эмаслиги;

– муассасада тарбияланаётган болаларнинг таълим жараёни вақтида ҳаёти ва соғлиғи учун қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда жавоб беради.

3.4. НОДАВЛАТ МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАСИНИ (НМТМ) ТАШКИЛ ЭТИШ

Нодавлат мактабгача таълим муассасаси ўз фаолиятида Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларига, Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг қарорлари ва бошқа ҳужжатларига, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишларига, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари ва фармойишларига, бошқа меърий-ҳуқуқий ҳужжатларга, шунингдек, «Ўзбекистон Республикасида нодавлат мактабгача таълим муассасаси тўғрисида»ги Низомга амал қилади.

НМТМнинг низоми Вазирлар Маҳкамасининг 1998 йил 5 январдаги 5-сон қарори билан тасдиқланган «Таълим муассасаси уставини ишлаб чиқиш тартиби»га мувофиқ ишлаб чиқилади, муассис томонидан тасдиқланади ва тегишли давлат органларида рўйхатдан ўтказилади.

НМТМ таълим-тарбия ва соғломлаштириш муассасаси ҳисобланади.

Унинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

– болаларнинг ҳаётини муҳофаза қилиш ва соғлиғини мустаҳкамлаш;

– бола шахси асосларини шакллантириш, унинг билимга қизиқишларини ривожлантириш;

– боланинг жисмоний, интеллектуал ва маънавий ривожланишини таъминлаш;

– боланинг ривожланишидаги нуқсонларни тузатиш;

– болани миллий маданият ва умуминсоний қадриятлар билан таништириш;

– болаларни мактабда ўқишга тайёрлаш.

НМТМ муассаса тарзидаги ташкилий-ҳуқуқий шаклда ташкил этилади ва қонун ҳужжатларига мувофиқ фаолият юритади. Юридик ва жисмоний шахслар, шу жумладан, нодавлат мулкчилик шаклидаги юридик ва жисмоний шахслар нодавлат мактабгача таълим муассасасининг муассислари бўлиши мумкин.

НМТМ юридик шахс мақомига эга бўлади, мустақил молия-хўжалик фаолиятини амалга оширади, думалоқ муҳрга, бурчакли штампга ва ўз логотипи ёзилган бланкага эга бўлади.

НМТМ қонун ҳужжатларига мувофиқ белгиланган тартибда лицензия олган вақтдан бошлаб таълим фаолиятини амалга ошириш ҳуқуқига эга бўлади.

НМТМни аккредитация қилиш ваколати давлат органи томонидан, аттестация асосида амалга оширилади.

НМТМда таълим ва тарбия дунёвий хусусиятга эга бўлади.

НМТМда таълим мазмуни Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги томонидан тавсия қилинган дастурлар билан белгиланади. Муассаса ўз (муаллифлик) дастуридан фойдаланишга ҳақлидир. Ушбу дастурларни тасдиқлаш тартиби Халқ таълими вазирлиги томонидан белгиланади.

НМТМнинг иш кун тартиби ва болаларнинг у ерда қанча вақт бўлиши муассаса низомида ҳамда муассаса раҳбари (ёхуд муассис) билан ота-оналар ёки уларнинг ўрнини босувчи шахслар ўртасида тузилган шартномада белгиланади.

НМТМда болаларни ўқитиш ва тарбиялаш давлат тилида ва «Давлат тили ҳақида»ги Ўзбекистон Республикаси қонунига мувофиқ бошқа тилларда олиб борилади.

НМТМ тарбияланувчиларига тиббий ёрдам кўрсатиш штатдаги ёки соғлиқни сақлаш органларининг шартнома асосида махсус бириктирилган тиббиёт ходимлари томонидан амалга оширилади.

Тиббиёт ходимлари муассаса ходимлари билан биргаликда болаларнинг ҳаёти, соғлиғи ва жисмоний ривожланиши, даволаш-профилактика тадбирларининг ўтказилиши, санитария-гигиена меъёрларига, овқатланиш кун тартиби ва сифатига риоя қилиниши учун масъулдир. Муассаса ходимларини тиббий кўрикдан ўтказиш шартнома асосида амалга оширилади.

НМТМда болаларнинг овқатланиши Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги томонидан тасдиқланган тиббиёт, санитария-гигиена меъёрлари ва талаблари асосида амалга оширилади.

НМТМ таълимнинг узлуксизлигини таъминлаш мақсадида шартнома асосида ўз фаолиятини умумий ўрта таълим мактаблари билан биргаликда амалга ошириши мумкин.

НМТМга болалар 2 ёшдан бошлаб 6–7 ёшгача тегишли тиббий хулоса асосида қабул қилинади.

Болаларни қабул қилиш ва уларнинг чиқиб кетиши тартиби нодавлат мактабгача таълим муассасасининг низоми билан белгиланади.

Нодавлат муассаса гуруҳларидаги болалар сони давлат мактабгача таълим муассасалари учун белгиланган меъёрдан ортиқ бўлмаслиги керак.

Махсус педагогик маълумотга эга бўлган шахсларгина нодавлат мактабгача таълим муассасасида педагогик фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқига эгадир. Суд томонидан ёки тиббий хулосага кўра, бундай фаолият билан шуғулланиши тақиқланган шахслар педагогик фаолият юритишига йўл қўйилмайди.

НМТМ раҳбари белгиланган тартибда педагог кадрлар малакасини ошириш ва уларни қайта тайёрлашни таъминлайди, уларнинг шаъни ва кадр-қимматини ҳимоя қилади, илғор педагогик ва ахборот технологиялари, муаллифлик дастурлари, методик қўлланмалар ва дидактик материалларни жорий этиш учун зарур шарт-шароитлар яратди.

НМТМда педагоглар ва бошқа ходимлар билан меҳнат шартномалари тузиш ва уларни бекор қилиш амалдаги қонун ҳужжатларига биноан амалга оширилади.

НМТМда болалар, ота-оналар ёки уларнинг ўрнини босувчи шахслар ва педагог олимлар таълим жараёнининг қатнашчилари (субъектлари) ҳисобланади.

**НОДАВЛАТ МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ
МУАССАСАСИНИНГ АСОСИЙ ВАЗИФАЛАРИ:**

- БОЛАЛАРНИНГ ҲАЁТИНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ ВА СОҒЛИҒИНИ МУСТАҲКАМЛАШ;
- БОЛА ШАХСИ АСОСЛАРИНИ ШАҚЛАНТИРИШ, УНИНГ БИЛИМГА ҚИЗИҚИШЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ;
- БОЛАНИНГ ИНТЕЛЛЕКТУАЛ, МАЪНАВИЙ ВА ЖИСМОНИЙ РИВОЖЛАНИШИНИ ТАЪМИНЛАШ;
- БОЛАНИНГ РИВОЖЛАНИШИДАГИ НУҚСОНЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШ;
- БОЛАНИ МИЛЛИЙ МАДАНИЯТ ВА УМУМИНСОНИЙ ҚАДРИЯТЛАР БИЛАН ТАНИШТИРИШ;
- БОЛАЛАРНИ МАКТАБДА ЎҚИШГА ТАЙЁРЛАШ

Нодавлат мактабгача таълим муассасасида васийлик кенгашлари ташкил этилади, уларни сайлаш тартиби ва ваколатлари мактабгача таълим муассасаси низомида белгиланади.

Болаларни қабул қилишда муассаса ота-оналар ёки уларнинг ўрнини босувчи шахсларни унинг низоми ва фаолиятини тартибга соладиган бошқа ҳужжатлар билан ташиштириши лозим.

НМТМ билан ота-оналар ёки уларнинг ўрнини босувчи шахслар ўртасидаги ўзаро муносабатлар нодавлат мактабгача таълим муассасасининг низоми ва шартнома орқали тартибга солинади. Шартномада томонларнинг ўқитиш, тарбиялаш, қараб туриш ва парвариш қилиш жараёнида пайдо бўладиган ҳуқуқлари, мажбуриятлари ва жавобгарлиги акс эттирилади.

Ота-оналар ёки уларнинг ўрнини босувчи шахслар:

– ўз болалари учун ўқитиш ва тарбиялашнинг шакллари, болалар мактабгача таълим муассасалари типини ва таълим бериш тилини танлаш;

– болалар мактабгача таълим муассасаси маъмуриятидан мактабгача таълим муассасасининг низомига мувофиқ бўлган зарур шарт-шароитлар яратилишини талаб қилиш;

– бола шахсига нисбатан ҳурмат билан муносабатда бўлишни талаб қилиш;

– болаларнинг мактабгача таълим муассасасида ҳаёт кечиришини ташкил этишда фаол иштирок этиш;

– кун тартиби доирасида улар учун қулай бўлган вақтда болаларни мактабгача таълим муассасасига олиб келиш ва ундан олиб кетиш ҳуқуқига эга;

– ота-оналар ёки уларнинг ўрнини босувчи шахслар қонун ҳужжатларига ва шартномага мувофиқ бошқа ҳуқуқларга ҳам эга бўлиши мумкин.

Ота-оналар ёки уларнинг ўрнини босадиган шахсларнинг мажбуриятлари қуйидагилардан иборат:

– болаларнинг жисмоний ва руҳий жиҳатдан соғлом бўлиши тўғрисида ғамхўрлик қилиши;

– боланинг қадр-қимматига ҳурмат билан муносабатда бўлиш, унда меҳнатсеварлик, эзгулик, меҳр-шафқат хислатларини, катта ёшдагиларга ҳурмат туйғусини тарбиялаш;

– белгиланган меъёрларга мувофиқ мактабгача таълим муассасасида боланинг таъминотига тегишли тўловни ўз вақтида амалга ошириш;

– болаларни оилада тарбиялаш учун зарур шарт-шароитларни таъминлаш;

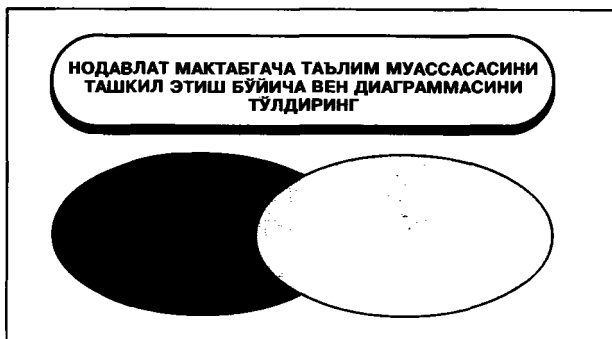
– болаларнинг тўлақонли овқатланиши, уларда шахсий гигиена кўникмаларининг шакллантирилишини кузатиб бориш, болани мактабгача таълим муассасасига тоза-озода кийинган ҳолда олиб келиш;

– ота-оналар ёки уларнинг ўрнини босадиган шахслар зиммасига қонун ҳужжатларига ва шартномага мувофиқ бошқа мажбуриятлар ҳам юклатилиши мумкин.

ОТА-ОНАЛАР ЁКИ УЛАРНИНГ ЎРНИНИ БОСУВЧИ ШАХСЛАР:

- ◆ ЎЗ БОЛАЛАРИ УЧУН ҲИҚИТИШ ВА ТАРБИЯЛАШНИНГ ШАКЛЛАРИНИ, БОЛАЛАР МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ТИПИНИ ВА ТАЪЛИМ БЕРИШ ТИЛИНИ ТАНЛАШ;
- ◆ БОЛАЛАР МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАСИ МАЪМУРИЯТИДАН УНИНГ УСТАВИГА МУВОФИҚ БЎЛГАН ЗАРУР ШАРТ-ШАРОИТЛАР ЯРАТИЛИШИНИ ТАЛАБ ҚИЛИШ;
- ◆ БОЛАНИНГ ШАХСИГА НИСБАТАН ҲУРМАТ БИЛАН МУНОСАБАТДА БЎЛИШНИ ТАЛАБ ҚИЛИШ;
- ◆ БОЛАЛАРНИНГ МУАССАСАДА ҲАЁТ КЕЧИРИШИНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА ФАОЛ ИШТИРОК ЭТИШ;
- ◆ РЕЖИМ ДОИРАСИДА УЛАР УЧУН ҚУЛАЙ БЎЛГАН ИСТАЛГАН ВАҚТДА БОЛАЛАРНИ МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАСИГА ОЛИБ КЕЛИШ ВА УНДАН ОЛИБ КЕТИШ ҲУҚУҚИГА ЭГА;
- ◆ ОТА-ОНАЛАР ЁКИ УЛАРНИНГ ЎРНИНИ БОСУВЧИ ШАХСЛАР ҚОНУН ҲУЖАТЛАРИГА ВА ШАРТНОМАГА МУВОФИҚ БОШҚА ҲУҚУҚЛАРГА ҲАМ ЭГА БЎЛИШЛАРИ МУМКИН.

Мактабгача таълим муассасаси тарбияланувчиси ва ходими ўртасидаги муносабатлар ўзаро ҳамкорлик, бола-нинг шахсини ҳурмат қилиш ва унга шахсий хусусиятла-рига мувофиқ ривожланиши учун эркинлик бериш асо-сида олиб борилади.

Мактабгача таълим муассасасида ўқув йили ҳар йили 2 сентябрда бошланади, кейинги йилнинг 1 июнида ту-галланади ва янги ўқув йили бошлангунга қадар соғлом-лаштириш даври бошланади¹.

Таянч тушунчалар:

Комплектлаш — мактабгача таълим муассасасини бо-лалар билан тўлдириш.

Ихтисослаштирилган мактабгача таълим муассасала-ри — ақлий ва жисмоний ривожланишда нуқсонлари бўлган болалар учун ташкил этиладиган муассасалар.

Муассаса филиали — муассаса бўлинмаси.

Этика меъёрлари — ахлоқ-одоб меъёрлари.

МАВЗУ ЮЗАСИДАН ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. —Т., «Ўзбе-кистон», 1992.

2. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қону-ни. Баркамол авлод — Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. —Т., «Шарқ», 1997.

¹ «Ўзбекистон Республикасида нодавлат мактабгача таълим муасса-саси тўғрисида»ги Низом. —Т., 2008, 35–38-беллар.

3. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури. Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. –Т., «Шарқ», 1997.

4. **Ф. Р. Қодирова, Р. М. Қодирова.** Мактабгача таълим концепцияси. –Т., «Фан ва технология», 2011.

5. Ўзбекистон Республикасида мактабгача таълим муассасалари тўғрисида низом. –Т., 2007.

6. Болажон. Таянч дастур. –Т., «Маърифат-Мадакдор», 2010.

7. Мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган талаблар. –Т., 2008.

8. Халқ таълими ходимлари асосий лавозимларининг малака тавсифлари. –Т., 2006.

9. Справочник «Руководителя дошкольного образовательного учреждения». –Т., 2006.

10. Мактабгача таълим тизимига доир ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар тўплами. –Т., «LIDER PRESS», 2009.

11. Мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган Давлат талаблари. –Т., 2008; 2012.

Назорат учун саволлар:

1. Мактабгача таълим муассасалари қандай мақсадларда ташкил этилади?

2. Биноларни лойиҳалаштиришда нималарга аҳамият берилади?

3. Давлат инструкторив ҳужжатларга қайси ҳужжатлар кирази?

4. Ота-оналар қўмитасининг асосий вазифалари ни-мадан иборат?

5. Мактабгача таълим ва таълим дастури мазмунини ёритиб беринг.

МАВЗУ ЮЗАСИДАН ТЕСТ ТОПШИРИҚЛАРИ:

1. Ўзбекистон Республикасида таълим турларини аниқланг.

а) мактабгача таълим, умумий ўрта таълим, ўрта-махсус таълим, олий таълим, олий ўқув юртидан кейинги таълим, кадрлар малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш;

б) мактабгача таълим, бошланғич, касб-хунар, лицей, олий таълим, малака ошириш;

в) мактаб, муассаса, коллеж, олий таълим;

г) мактабгача таълим, мактаб, коллеж, олий таълим.

2. Таълим жараёни қатнашчилари ва уларнинг ҳуқуқ ва бурчлари қайси қонун ҳужжатида белгиланган?

а) «Таълим тўғрисида»ги қонунда;

б) «Мактабгача таълим муассасалари тўғрисида»ги Низомда;

- в) Мактабгача таълим Концепциясида;
- г) Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида.

3. Мактабгача таълимнинг турлари ва йўналишларини аниқланг.

а) мактабгача таълим муассасаси, ўрта таълим мактаби, нодавлат болалар мажмуаси, умумий йўналишдаги мактабгача таълим муассасалари;

б) мактаб-муассаса мажмуаси, санатория типидagi мактабгача таълим муассасалари, логопедик мактабгача таълим муассасалари;

в) аралаш турдаги болалар муассасалари, хонадон мактабгача таълим муассасалари;

г) тил ўргатиш, руҳий ва жисмоний ривожланишда нуқсонли бўлган болалар учун мактабгача таълим муассасалари.

4. Қисқа муддатли гуруҳларнинг турлари қайси бандда тўғри ёритилган?

а) «Аралаш гуруҳлар», «Келажак ўқувчи», «Тарбияси оғир бола»;

б) «Келажак ўқувчи», «Интеграллашган гуруҳ», «Тарбияси оғир бола»;

в) «Интеграллашган бола», «Жадаллаштирилган гуруҳ», «Аралаш гуруҳ»;

г) «Намунавий гуруҳ», «Аралаш гуруҳ», «Интеграллашган гуруҳ».

5. Нодавлат мактабгача таълим муассасаси муассиси кимлар ҳисобланади?

а) юридик ва жисмоний шахслар;

б) корхоналар, фермер хўжаликлари, давлат ташкилотлари;

в) мустақил фаолият кўрсатувчи хўжалик ташкилотлари;

г) аккредитация қилиш ваколатли органлари.

IV боб. МУДИРА – МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАСИНИНГ РАҲБАРИ. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАСИ УСЛУБЧИСИНИНГ МЕТОДИК ИШЛАРГА РАҲБАРЛИГИ

1. Мудиранинг ташкилий, маъмурий, педагогик фаолияти ва унга қўйилган талаблар.
2. Мудира ишининг мазмуни:
  - а) маъмурий-хўжалик ишларини бошқариш;
  - б) ташкилий-педагогик ишларга раҳбарлик;
  - в) таълим-тарбия ва методик ишларга раҳбарлик;
  - г) ота-оналар билан ишлаш услублари;
  - д) дастур талабларининг бажарилишини назорат қилиш;
  - е) мудиранинг халқ таълими бўлинмалари, ота-оналар, жамоатчилик олдидagi масъулияти;
  - ж) мудира ишини режалаштириш;
  - з) мудиранинг ҳуқуқ ва вазифалари.
3. Мактабгача таълим муассасаси услубчиси, унинг ҳуқуқлари, вазифалари ва унга қўйилган талаблар.
4. Услубчининг методик ишларга раҳбарлиги.

4.1. МУДИРАНИНГ ТАШКИЛИЙ, МАЪМУРИЙ, ПЕДАГОГИК ФАОЛИЯТИ ВА УНГА ҚЎЙИЛГАН ТАЛАБЛАР

Мактабгача таълим муассасаси мураккаб соҳалардан бири бўлиб, уни самарали бошқаришда мудиранинг ўрни беқиёсдир. Муассаса ташкилотчиси, раҳбари, малакали педагог – мудиранинг фаолияти мактабгача таълим ёшидаги болаларни комил инсон қилиб тарбиялаш вазифасини тўлақонли ҳал этишга қаратилган. У мазкур муассасалардаги таълим-тарбия, педагогик ва гигиеник талабларга мувофиқ равишда амалга оширилиши учун барча зарур шарт-шароитларни таъминлайди. Мудира жамоага умумий раҳбарликни амалга ошириб, муассаса зиммасидаги мақсад ҳамда вазифаларни эътиборга олган ҳолда, унда ишчанлик, уюшқоқлик, ўзаро ҳамжиҳатлик ва ҳурмат муҳитининг қарор топишига интилади. Мудира ўз фаолия-

тида амалдаги қонунчилик ҳамда Халқ таълими вазирлиги томонидан қабул қилинган қарорлар, буйруқ ва кўрсатмаларга амал қилади, у ўз устида тинимсиз ишлаб, раҳбарлик фаолиятини, муассасадаги таълим-тарбия ишларини такомиллаштиришга интилади. Юксак онглилик ва сиёсий етуклик, ўзига ва қўл остидаги ходимларга талабчанлик ва қатъият мудирага қўйиладиган асосий талаблардир.

МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАСИ МУДИРАСИ
ЛАВОЗИМИНИНГ МАЛАКА ТАВСИФЛАРИ

Лавозим вазифалари:

а) мактабгача таълим муассасаси умумий фаолиятига раҳбарлик қилиш;

б) педагогик жамоа ва бошқа ходимларнинг болалар билан олиб борадиган тарбиявий ишларида юқори самарага эришишини ташкил қилиш;

в) тарбиявий жараёнда меҳнатни ташкил қилишнинг замонавий шаклларида фойдаланиш;

г) болаларни бошланғич синфда ўқитишга тайёрлаш бўйича давлат талабларига мувофиқ тарбиялаш дастурларининг бажарилишини назорат қилиш;

д) болалар соғлиғини мустаҳкамлаш, уларни педагогика ва гигиена талабларига мувофиқ тарбиялаш ва ўқитиш учун зарур шарт-шароитларни яратишни таъминлаш;

е) педагогик кенгашга раҳбарлик қилиш, оилада фарзанд тарбияси масалалари бўйича ота-оналар билан ишлашни ташкил қилиш;

ж) санитария-гигиена талаблари, меҳнатни муҳофаза қилиш, техника ва ёнғин хавфсизлиги қоидаларига риоя қилинишини таъминлаш;

з) болаларнинг овқатланишини, ёзги соғломлаштириш тадбирларини ташкил қилиш;

и) мактабгача таълим муассасасида тасдиқланган режага мувофиқ иш юритишни ташкил қилиш, тарбияланувчилар рўйхати бўйича тўлдирилишини амалга ошириш;

й) жиҳозлардан тўғри фойдаланиш, уларнинг ҳисобини юритиш ва сақланишини таъминлаш;

к) кадрларни танлаш, жой-жойига тўғри (оптимал, самарали) қўйишни таъминлаш, уларнинг ишлаши учун зарур шарт-шароитлар яратиш;

л) бюджет маблағларидан оқилона фойдаланиш ва муассаса мулкига эҳтиёткорона муносабатда бўлиш, корхо-

на, муассаса ва ташкилотлар билан хўжалик шартномалари тузиш, мактабгача таълим муассасаси номидан фаолият юритиш, унинг манфаатларини ҳимоя қилиш, ишончномалар бериш, турли йўналишлардаги давлат ва нодавлат жамғармалар билан ўзаро ҳамкорликда иш юритиш;

м) ички меҳнат тартиби қоидаларини ўрнатиш, мактабгача таълим муассасаси штатлар жадвалида тарбиячи-услугиётчи лавозими кўзда тутилмаганда унинг вазифаларини бажариш;

н) тарбияланувчиларни тоза ичимлик суви билан таъминлаш ва болалар учун қўйилган санитария-гигиена талабларига риоя қилиш.

Мудира билиши лозим бўлган меъёрий ҳужжатлар:

а) Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида», «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» ва «Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида»ги қонунлар;

б) мактабгача ёшдаги болаларни ривожланишига қўйилган давлат талабларининг мазмуни;

в) ҳукуматнинг тегишли қарорлари, Халқ таълими вазирлиги томонидан чиқарилган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар;

г) болаларни мактаб таълимига тайёрлаш дастури ва тарбиявий ишлар концепцияси;

д) мактабгача педагогика ва психологияни, мактабгача ёшдаги болаларни ўқитиш ва тарбиялаш шакл ва методлари;

е) педагогика фани ва амалиётда ишлаб чиқилган методик ҳужжатлар, ўқув ва тарбия жараёнида ўқитиш техникавий воситаларидан фойдаланиш амалиёти;

ж) педагогика, педагогик психология, болалар физиологияси, таълим муассасаси фаолиятига қўйилган санитария-гигиена талаблари, меҳнатни муҳофаза қилиш, техника ва ёнғин хавфсизлиги қоидалар.

Мудира малакасига қўйиладиган талаблар:

а) ўз йўналиши бўйича камида бакалавр даражасидаги олий маълумот ва кичик ёшдаги болаларни тарбиялаш бўйича махсус курсларни тугатгани;

б) хорижий тиллардан бирининг бошланғич босқичини билиши ва ахборот-коммуникация технологияларидан фойдалана олиши;

в) беш йилдан кам бўлмаган иш стажига эга бўлиши.

Жамоада тўғри шакллантирилган ўзаро муносабатлар, соғлом маънавий муҳит ҳар бир ходимнинг сидқидилдан

меҳнат қилишини ва ишлаб чиқариш интизомига риоя этишини таъминлайди.

Раҳбарлик мавқеи мудиранинг ғоявий, маънавий-маърифий, сиёсий, ҳуқуқий савияси ва мутахассислик маҳоратининг ошиб боришига, педагогика назарияси ва амалиётини пухта эгаллашга, ҳозирги босқичда мактабгача таълим тизими олдида турган вазифаларни чуқур билишга, ўз билим ва тажрибасини амалий фаолиятида қўллашга мажбур этади. Шу боис у таълим-тарбия жараёнида қўлланадиган дастурлар, услубий ва меъёрий ҳужжатларни яхши билиши ва уларга амал қилиб, фаолият юритиши керак. Бундан ташқари, мудира педагогик жараённинг мазмун-моҳиятини теран англаган ҳолда, нуқсон ва камчиликларини ўз вақтида бартараф этиш чора-тадбирларини кўриши лозим.

Мактабгача таълим муассасаси мудираси Халқ таълимини бошқариш органлари томонидан олий маълумотга ва камида уч йиллик педагогик иш стажига эга бўлган шахслар орасидан тайинланади. Мактабгача таълим муассасасида кадрларни танлаш, жой-жойига қўйиш ва тарбиялаш бўйича ишни меҳнат жамоаси, мактабгача таълим муассасаси кенгаши фаоллари иштирокида маъмурият томонидан амалга оширилади. Мактабгача таълим муассасаси раҳбарлари кадрларнинг билими ва касб маҳоратини ҳамда умумий маданий даражасини мунтазам ўстириб боришига ғамхўрлик қилади: ходимлар малакасини эътиборга олган ҳолда ҳамда мактабгача таълим муассасаси манфаатларидан келиб чиқиб, уларни хизмат лавозимлари бўйича ўз вақтида жойдан-жойга кўчириб турилишини таъминлайди.

Мактабгача таълим муассасасида кадрлар захираси шакллантирилиб, улар билан доимий иш олиб борилади.

Шундай қилиб, мудира маънавий, сиёсий, ҳуқуқий ва ахлоқий жиҳатдан етук, дунёқараши кенг, юксак маънавий фазилатлар соҳибаси, жамоада соғлом маънавий-психологик муҳитни шакллантириши, ходимларни ватанпарварлик руҳида тарбиялаши, уларнинг онгига ҳалоллик, меҳнатсеварлик, виждон-инсоф, меҳр-оқибат ва саховат туйғуларини сингдириши керак.

Илмий-ўқув адабиётида раҳбарлик қилишнинг (раҳбарнинг) уч тури ажратиб кўрсатилади: демократик, авторитар ва либерал раҳбарлик (раҳбар).

Демократик раҳбар:

– бошқариш функцияларини жамоа фикри билан ҳисоблашган ҳолда амалга оширади;

– ишлаб чиқаришни бошқаришга ходимларни жалб этади;

– уларнинг билдирган фикр-мулоҳаза ва таклифларини эътиборга олади;

– барча масалаларни ходимлар билан маслаҳатлашган ҳолда ҳал этади;

– барчага баробар ва самимий муносабатда бўлади, устунлигини билдирмайди;

– фаолиятида буйруқ бериш йўли билан эмас, асосан ишонтириш услубига таяниб иш юритади;

– ходимларнинг шахсий ташаббусини, ижодий интилишларини рағбатлантиради ва ривожлантиради ҳамда жамоада ўзаро биродарлик ва ишчанлик муҳитини яратади.

Авторитар раҳбар:

– буйруқ чиқариш, қарор қабул қилиш, ходимларга жазо бериш ёки рағбатлантиришда ходимлар ва жамоатчилик фикрини эътиборга олмайди;

– ўзини жамоадан узоқ тутати, ходимлар билан бевосита мулоқот юритиш имкониятларини чеклашга интилади;

– ноўрин (ғайриқонуний ёки ғайриахлоқий) ҳаракатларининг танқид қилинишига чидай олмайди;

– ўзига бўйсунувчиларнинг саъй-ҳаракатларини кескин танқид қилишни хуш кўради;

– муттасил буйруқ беришга, барча ходимларни ўзига сўзсиз бўйсундиришга интилади;

– кўп гапиришни ёқтирмайди, лекин бўйсунувчилар билан муомалала кеккайиши, ўзини катта тутиши сезилиб туради.

Хуллас, авторитар раҳбар ўзига бино қўйган, димоғдор, ўз қобилияти ва имкониятларига ортиқча ишонадиган, барчага ҳукмини ўтказишга интиладиган кишилар орасидан етишиб чиқади.

Бундай раҳбар назоратдан четда қолса, ўша ерда дағаллик, такаббурлик, тазйиқ ўтказиш, мажбур қилиш каби салбий ҳолатлар авж олади.

Бироқ авторитар бошқарув усулининг айрим ижобий жиҳатларини ҳам эътиборга олмаслик мумкин эмас. Масалан, ишлаб чиқариш ва ижро интизоми издан чиққан, маънавий-психологик муҳит бузилган корхона ва жамоалардаги вазиятни ўнглаш учун раҳбар томонидан авторитар бошқарув услубининг айрим элементларини қўллаш муайян самара бериши ҳам мумкин.

Либерал раҳбар:

- ташаббус кўрсатишга интирмайди;
- масъулиятни ўз зиммасига олишни ёқтирмайди;
- ишни ўз ҳолига ташлаб қўяди;
- бошқарув фаолиятида қатъият билан иш юритишдан ҳайиқади;
- ўзини ҳаддан ташқари эҳтиёт қилади;
- ходимлар билан ўзаро муносабатларнинг бузилишини истамайди;
- ходимларга зиммасига юклатилган вазифаларнинг ўз вақтида ва сифатли бажарилиши талаб этмайди, қатъий назоратни йўлга қўймайди;
- суиистеъмолликлар юз берган ҳолларда ҳам кўриб кўрмасликка олади;

Бундай раҳбар фаолиятида ташқаридан кўрсатиладиган таъсирга мойиллик, қатъият, талабчанлик, масъулиятни зиммасига олиш, иш жараёнини изчиллик билан назорат этиш каби хислатларнинг етишмаслиги, ҳар қандай вазиятда мурсою мадора тамойилига таяниши яққол кўзга ташланади.

Ҳар бир раҳбарга қўйиладиган талаблар қуйидагилардан иборат(унинг қандай маънавий-ахлоқий фазилатларга ва тадбиркорлик хислатларига эга бўлиши лозимлиги):

Маънавий етуклик даражаси

Раҳбарга хос маънавий-руҳий хислатлар

Раҳбарга хос тадбиркорлик хислатлари

Сиёсий-ҳуқуқий ва маънавий-маърифий жиҳатдан:

- сиёсий ва ҳуқуқий етуклик;
- билимдонлик;
- ходимларни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш;
- топширилган иш учун шахсий масъулиятни ҳис этиш;
- ҳалоллик, виждонлилик;
- шахсий манфаатларни жамоат манфаатларига бўйсундириш;
- қўл остидаги ходимларга нисбатан меҳрибон ва эътиборли бўлиш, жамоадан узилиб қолмаслик;
- ташаббус ва янгиликларга интилишни қўллаб-қувватлаш;
- қатъият ва кучли ирода;
- танқидни тўғри қабул қилиш, ўзига танқидий муносабатда бўлиш;
- доимо маънавий жиҳатдан уйғоқ бўлиш.

Меҳнат ва ижро интизомига муносабати жиҳатидан:

- меҳнатсеварлик; қўл остидаги ходимларни меҳнатсеварлик руҳида тарбиялаш;
- жамоада намунали меҳнат ва ижро интизомини йўлга қўйиш;
- ишни режа асосида ташкил этиш ва унинг бажарилиши устидан қатъий назорат ўрнатиш.

Билим даражаси нуқтаи назаридан:

- иқтисодиёт асосларини билиши, бошқариш илмини чуқур эгаллаш;

- замонавий ахборот-коммуникация ва технологияларидан хабардор бўлиш;
- бошқариш илми, унинг мазмун-моҳияти, функциялари ва тузилишини билиш;
- инновациялар, янгиликларга чанқоқлик;
- ўз устида тинимсиз ишлаб, билим даражаси ва дунёқарашини юксалтириб боришга интилиш ва ҳоказо.

Раҳбар чуқур ва кенг билимга эга бўлиши, ўз устида тинимсиз ишлаши, изланиши ва ўз салоҳиятини ошириб бориши керак. Акс ҳолда, унинг жамоада обрў-эътибор қозониши, ходимларнинг ишончига сазовор бўлиши амримаҳол.

Ташкилотчилик қобилияти нуқтаи назаридан:

- ходимларни танлай билиш, уларнинг билими ва тажрибасидан самарали фойдаланишни таъминлай олиш;
- қўл остидаги ходимларни меҳнатсеварлик руҳида тарбиялаш;
- жамоада жипслик ва уюшқоқлик муҳитини вужудга келтира олиш;
- мақсад сари интилувчанлик;
- мураккаб вазиятларда эсанкирамасдан, тўғри, оқилона қарорлар қабул қила олиш.

Бошқариш самарадорлигини таъминлаш жиҳатидан:

- бошқаришни коллегиял тарзда (бамаслаҳат) ташкил қила олиш;
- мақсад ва вазифаларни қисқа ва аниқ баён этиш;
- ишга оид хатлар, буйруқлар, фармойишларни бекамму кўст тайёрлай олиш;
- турли манбалардан иш ва бошқариш самарадорлигини ошириш учун зарур ахборотларни топа олиш ва улардан фойдаланиш;
- раҳбарлар ва қўл остидаги ходимлар фикр-мулоҳазаларини тинглай билиш;
- асосланган қарорларни мустақил ва тез қабул қила олиш;
- ходимларнинг моддий ва маънавий манфаатдорлигини таъминлаш;
- бошқарув органи қарорларининг бажарилиши устидан изчил назоратни таъминлаш;
- бошқарув тузилмаси ва бошқариш усулларини узлуксиз такомиллаштириб бориш ва ҳоказо.

Раҳбарга қўйиладиган талаблар

№	Талаблар	Изоҳ
1.	Сиёсий-ҳуқуқий ва маънавий-маърифий етуклик	<ul style="list-style-type: none"> – сиёсий етуклик; – ҳуқуқий етуклик; – ахлоқий етуклик; – юқори савия ва онглилик; – юксак маънавият ва маърифат; – ходимларни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш; – топширилган иш учун шахсий масъулиятни ҳис этиш, ҳалоллик, виждонлилик; – шахсий манфаатларни жамоат манфаатларига бўйсундира олиш; – кишиларга нисбатан меҳрибон ва эътиборли бўлиш, жамоадан узилиб қолмаслик; – ташаббус ва янгиликларга интилишни қўллаб-қувватлаш; – қатъият ва кучли ирода; – танқидни тўғри қабул қилиш, ўзига танқидий муносабатда бўлиш
2.	Меҳнат ва ижро интизомига муносабати жиҳатидан	<ul style="list-style-type: none"> – меҳнатсеварлик, қўл остидаги ходимларни ҳам шу руҳда тарбиялаш; – жамоада намунали меҳнат ва ижро интизомини йўлга қўйиш; – ишни режа асосида ташкил этиш ва унинг бажарилиши устидан қатъий назорат ўрнатиш; – ишни режали олиб бора билиш (режасиз ишлаган раҳбар ходимлар жамоаси олдига қўйилган вазифаларни муваффақиятли бажара ололмайди)
3.	Билим даражаси нуқтаи назаридан	<ul style="list-style-type: none"> – иқтисодийётни билиши, бошқариш илмини чуқур эгаллаш; – замонавий ахборот-коммуникация ва технологияларидан хабардор бўлиш; – инновациялар, янгиликларга чанқоқлик; – ўз устида тинимсиз ишлаб, билим даражаси ва дунёқарашини юксалтириб боришга интилиш ва ҳ.к.
4.	Ташкилотчилик қобилияти жиҳатидан	<ul style="list-style-type: none"> – ходимларни танлай билиш ва уларнинг билими ва тажрибасидан самарали фойдаланишни таъминлай олиш; – қўл остидагиларни меҳнатга ўргатиш ва тарбиялашни билиш;

№	Талаблар	Изоҳ
		<ul style="list-style-type: none"> – жамоада жипслик ва уюшқоқлик муҳитини вужудга келтира олиш; – мураккаб вазиятларда эсанкирамасдан, тўғри, оқилона қарорлар қабул қила олиш
5.	Бошқариш самарадорлигини таъминлай олиш нуқтаи назаридан	<ul style="list-style-type: none"> – бошқаришни коллегиял тарзда ташкил қила олиш; – мақсад ва вазифаларни қисқа ва аниқ баён эта олиш; – ишга оид хатлар, буйруқлар, фармойишларни бекаму кўст тайёрлай олиш; – турли манбалардан иш ва бошқариш самарадорлигини ошириш учун зарур ахборотларни топа олиш ва улардан фойдаланиш; – раҳбарлар ва кўл остидаги ходимлар фикр-мулоҳазаларини тинглай билиш; – асосланган қарорларни мустақил ва тез қабул қила олиш; – ходимларнинг моддий ва маънавий манфаатдорлигини таъминлаш; – бошқарув органи қарорларининг бажарилиши устидан изчил назоратни таъминлай олиш; – бошқарув тузилмаси ва бошқариш усуллари узлуксиз такомиллаштириб бориш

Раҳбарнинг маданий савияси кўрсаткичлари:

- сўз билан ишининг бирлиги;
- ўз касбий маҳорати, раҳбарлик салоҳияти ҳамда маънавий фазилатларини юксалтириш ҳақида қайғуриш;
- оқилона турмуш тарзи, жисмоний соғломлигини сақлаш;
- ўз-ўзини танқид асосида камчиликларини тан олиш;
- ўзини интизомга бўйсундириш;
- сабъ-ҳаракатларининг қатъийлиги ва аниқ мақсадга йўналтирилгани;
- ўзига ва меҳнат фаолиятига талабчанлик билан ёндашиш.

Раҳбарнинг ахлоқий хислатлари:

- камтаринлик;
- ҳақгўйлик;
- ҳалоллик;
- ўзини тута билиш;

- оддийлик;
- тўғрилиқ;
- инсофлиқ;
- меҳр-оқибат;
- виждонлиқ;
- саховат ва бошқ.

Раҳбарнинг жамоага нисбатан маданияти:

- кишиларга эътибор ва ҳурмат;
- хайрихоҳлиқ ва илтифотлиқ;
- олижаноблиқ ва беғаразлиқ;
- холислиқ;
- инсоннинг қадр-қимматига етиш ва ҳоказолар.

Фуқаролик ва касбий бурчини бажариш:

- одамларга ишонч, кишиларнинг ўз кучига, қобилиятига бўлган ишончини қўллаб-қувватлаш, шахсий камчиликларини бартараф этишга йўналтира олиш;
- юқори нутқ маданиятига эга бўлиш ва ташқи кўринишидаги озодалиги;
- салбий иллатларга эга бўлган, қонун-қоидаларга риоя қилмайдиган кишиларга, шу жумладан, қавм-қариндош ва таниш-билишларга нисбатан муросасизлиқ.

Ўзаро муносабатларда раҳбардан талаб этиладиган муомала маданияти талаблари:

- хушмуомалалиқ;
- камсуқумлиқ;
- андишалиқ;
- вазминлиқ.

Меҳнатда ва дўстона муносабатларда раҳбардан талаб этиладиган хислатлар:

- ўзаро ёрдам ва бир-бирини қўллаб-қувватлаш;
- ҳозиржавоблиқ ва мажбурийлиқ, зиммасидаги вазифаларни сўзсиз бажариш;
- қатъият ва кучли ирода;
- талабчанлиқ.

Раҳбарнинг ижтимоий-маданий даражаси кўрсаткичлари:

- фуқаролик масъулиятини теран англаш, ватанпарварлиқ ва байналмилаллиқ;
- жамият тараққиёти ва бахт-саодати йўлида ҳалол меҳнат қилиш, бойлигини кўпайтириш ҳақида ғамхўрлиқ қилиш;

– Конституция ва қонунларга, давлатнинг меъёрий ҳужжатларига, ишлаб чиқариш ва ижро интизомига қатъий риоя қилиш;

– ижтимоий бурч ва масъулиятини чуқур англаш, жамият манфаатларининг бузилиши ҳолларига муросасиз бўлиш;

– ҳуқуқий, моддий ва маънавий жавобгарликни тан олиш ва унга риоя қилиш;

– фикрлар хилма-хиллигини қўллаб-қувватлаш ва уни ҳурмат қилиш.

Хулоса қилиб айтганда, ҳар бир раҳбар, қандай лавозимда ишлашидан қатъи назар, юқорида баён этилган мезон ва тамойилларга таянган ҳолда топширилган соҳа учун масъулиятни теран англаши, ташаббускорликни, доимий изланишларни, янгиликка интилишларни қўллаб-қувватлаши, кишиларнинг ғам-ташвиши билан яшаши, жамоадан узилиб қолмаслиги, кеккайиш ва манманликдан холи бўлиши, кадрларни танлаш, жой-жойига қўйиш, тарбиялаш тизимини узлуксиз такомиллаштириб бориши, ўзининг ва қўл остидаги ходимларнинг салоҳияти, сиёсий-ҳуқуқий билимлари ва маънавий-маданий савиясини юксалтириб боришнинг замонавий тизимини яратиши ва амалиётга жорий этишга интилиши зарур.

4.2. МУДИРА ФАОЛИЯТИНИНГ МАЗМУН-МОҲИАТИ

а) маъмурий-хўжалик фаолияти.

Мудира мактабгача таълим муассасасининг ташкилий, маъмурий-хўжалик, таълим-тарбия ишлари ва барча йўналишидаги фаолиятига раҳбарлик қилади. Жумладан, смета бўйича харажатларни тўғри тақсимлаш, муассасани витаминларга бой озик-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш (ҳафтада камида 2 марта), кун тартибини тўғри ташкил этиш, режа бўйича мактабгача таълим масканини болалар билан тўлдириш, таълим-тарбия дастурининг тўлиқ амалга оширилиши, ходимларнинг ўз вақтида ойлик маош билан таъминланишига, ёзги соғломлаштириш ишлари, педагоглар ва хизмат кўрсатувчи ходимларнинг билими ва малакасини ошириш, фаол ишлайдиган ходимлар меҳнатини рағбатлантириб боришга, меҳнат интизомига қатъий риоя этишлари устидан назорат қилиш, шунингдек, муассаса ҳудудини ободонлаштириш ва кўкаламзорлаштириш тадбирларига раҳбарлик қилади.

Мудира болалар ҳаётини муҳофаза этиш, уларнинг жисмонан ва интеллектуал жиҳатдан ривожланиши учун зарур шарт-шароит яратади. У шунингдек, муассасада санитария-гигиена қоидаларига амал қилиниши, ёнғинга қарши чора-тадбирлар кўрилиши, қиш фаслига витаминга бой озиқ-овқат маҳсулотларини ғамлаш, муассаса ҳудудида мевали ўсимликларни ўстиришга, мактабгача таълим муассасасида ўтказиладиган жорий, капитал таъмирлаш ишларига ҳам масъулдир. У шунингдек, молия-хўжалик ишлари, озиқ-овқат маҳсулотлари бўйича жавобгар шахслар, кир ювувчилар, боғбон, дурадгор, фаррош, қоровул, электрик, сантехник, ҳайдовчилар билан яккама-якка суҳбат ўтказиши, уларнинг фаолиятини назорат этади.

Муассасани асбоб-ускуна ва хўжалик материаллари, бинони ўз вақтида таъмирлаш, жиҳозлар (қаттиқ ва юмшоқ инвентарлар) ва ўқув-кўргазмали қуроллар билан таъминлаш меъёрлари турли ёшдаги гуруҳлар учун мўлжалланган методик ҳужжатларда тавсия этилган. Тарбияланувчиларни жисмоний, ақлий, ахлоқий, меҳнат ҳамда эстетик тарбиялаш мақсадида тегишли бадиий ва педагогик адабиётлар билан таъминлаш, болалар майдончасини режа асосида тўғри жиҳозлаш, кадрларни болалар билан ишлаш тажрибаси ҳамда индивидуал хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда жойлаштириш, шифокор билан биргаликда тиббий ёрдам ишларини назорат этиш ва болаларни тизимли тиббий ёрдам кўригидан ўтказиш ишларига раҳбарлик қилиш ҳам мудира зиммасига юклатилади.

Мудира муассасанинг молия-хўжалик, таълим-тарбия ва бошқа йўналишдаги фаолияти, жамоада ижодий, соғлом маънавий-руҳий муҳитни шакллантириш учун қонунда белгиланган тартибда шахсан жавобгардир.

б) ташкилий-педагогик ишларга раҳбарлик.

Ташкилий-педагогик жараёнларга қуйидагилар киради:

1) байрам тадбирларини ўтказишга раҳбарлик қилиш.
2) бошқа шаклдаги тадбирларни ташкил этиш ва раҳбарлик қилиш, таҳлил этиш (масалан, очиқ машғулотлар, сайрлар ва ҳоказолар).

3) Халқ таълими бўлимлари томонидан берилган топшириқ асосида тарбиячилар ва болаларнинг кўрик-танловларда иштирок этишни таъминлаш ва бошқариш, йил тарбиячиси, санъат ва спорт байрамларини ўтказиш.

в) таълим-тарбия ва методик ишларга раҳбарлик.

Мудиранинг таълим-тарбия жараёнларига раҳбарлиги қуйидагилардан иборат:

1) ҳар бир гуруҳдаги таълим-тарбия ишлари режа асосида ташкил этилишини назорат қилиш, тарбиячининг иш ҳужжатларини, жумладан, гуруҳнинг таълим-тарбия ишлари режаси, диагностика дафтари, амалга оширилган ишлар ҳисоботини ўрганиш ва таҳлил этиш;

2) гуруҳ хоналарининг жиҳозланиши, уларнинг тегишли ўқув қўлланмалари, кўргазмали воситалар, ўйинчоқлар билан таъминланишини назорат этиш.

Мудира ота-оналар мажлисини ташкил этишга ҳам масъулдир. Мажлисни ота-оналар кўмитаси раиси олиб боради ёки уни ташкил этишда ёрдам беради. Мудира ҳафтада 2 марта ота-оналарни қабул қилади. Бунда мавжуд муаммо, камчиликлар, болалар тарбиясига оид масалалар ҳал этилади.

Мудира томонидан таълим-тарбия ишларини кузатиш, назорат қилиш усул ва услублари.

«Болажон» дастурида мактабгача ёшдаги болаларнинг меҳнат тарбиясига оид қуйидаги вазифалар белгиланган:

а) меҳнатга нисбатан муносабатнинг асосларини тарбиялаш;

б) меҳнат кўникмаларини шакллантириб бориш;

в) болалар меҳнат фаолияти мазмуни ва кўламини кенгайтириб, уларни такомиллаштириб бориш;

г) шахснинг муҳим сифатлари: меҳнатсеварлик, масъулият, ғамхўрлик, тежамкорлик, сабр-тоқат, чидам, қатъият каби хислатларни шакллантириш;

д) топшириқни бажаришнинг бошланиши ва пировард натижаси ўртасида боғлиқликни аниқлашни ўргатиш, меҳнатнинг аҳамиятини тушунтириш, меҳнат натижаларига тежамкорлик билан ёндашишни тарбиялаш;

е) топшириқларга масъулият билан муносабатда бўлиш, ишни охиригача етказиш кўникмасини, уни сифатли бажаришга интилиш асосларини шакллантириш;

ж) меҳнат маданиятини таркиб топтириш; ўз иши ва умумий ишни режалаштириш, уюштириш ва амалга оширишнинг асосларини, жумладан, унинг изчиллигини таъминлаш, иш учун керакли меҳнат жиҳозларини ҳозирлаш ва улардан тўғри фойдаланиш, иш якунига етгач, барча жиҳоз ва меҳнат воситаларини тозалаб, жой-жойига олиб бориб кўйишни ўргатиш;

з) ўз ҳаракатларини ўртоқларининг ҳаракатлари билан мувофиқлаштириш, бир-бирига кўмаклашиш ва ўзаро кўникмасини шакллантириш.

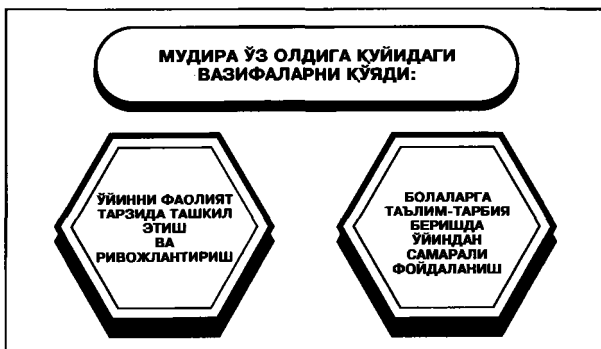
Болаларнинг меҳнат фаолияти турли гуруҳларда тарбияланувчиларнинг ёшини эътиборга олган ҳолда ўзига хос тарзда амалга оширилади.

Мактабгача таълим муассасасида таълим-тарбия ишларига раҳбарлик қилиш

Мактабгача таълим муассасасида таълим-тарбия, айниқса, машғулотлар асосан турли ўйинлар тарзида олиб борилади. Шу сабабли мудира томонидан ўйин фаолиятини кузатиш ва таҳлил қилиб бориш муҳим аҳамият касб этади. Бу ҳол ўйиннинг мактабгача ёшдаги бола шахсини шакллантиришда алоҳида ўрин эгаллаши, ўйин турларининг хилма-хиллиги ва уларнинг тарбияланувчиларда ижобий фазилатларни қарор топтириш ва ривожлантириш хусусиятига эга экани билан боғлиқ.

Мудирадан барча ўйинларга хос хусусиятларни яхши билиш, ўйин жараёнини чуқур таҳлил қилиш ва тарбиячиларга ўз вақтида ёрдам кўрсатишни тақозо этади. Таъкидланганидек, болалар ўйинлари хилма-хиллиги билан ажралиб туради. Улар боланинг мактабгача муассасада бўлган бутун даври мобайнида мазмуни, уюштирилиши, тарбияланувчи фаоллиги ва имкониятларини намоён қилиш характери, болаларга кўрсатадиган таъсирига кўра ўзгариб, такомиллашиб боради.

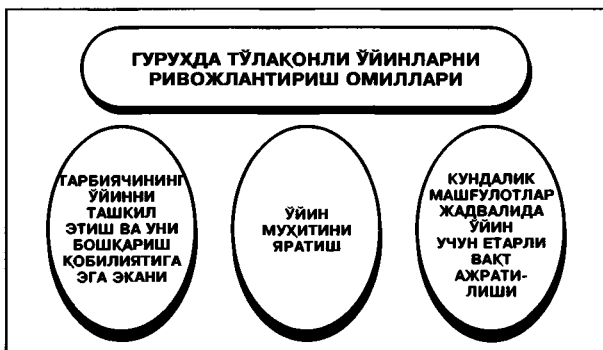

Мудира ўйин турларини танлашга алоҳида эътибор қаратиши лозим. Хусусан, мудира тарбиячи томонидан олиб борилаётган машғулотларда боланинг тили, дунёқараши, хислат ва фазилатларини шакллантиришга, ижодий имкониятларини, масалан, мусиқа ёки расм чизишга қизиқишини ривожлантиришга хизмат қиладиган ўйинлардан қай даражада фойдаланаётгани, уларнинг таълим-тарбия мақсад-вазифаларига қай даражада мослиги таҳлил этиб борилиши ва зарур ҳолларда, ўз билими ва тажрибасига таяниб, тарбиячига тегишли кўрсатма ҳамда маслаҳатлар бериши лозим. У турли ёшдаги гуруҳларда ўйинлар тизимини «Болажон» дастури асосида ишлаб чиқиши ва ўйин жараёнини кузатиш жадвалини тузиши зарур.

Мудира барча гуруҳларда ўйинлар асосидаги машғулотларни ўтказиш учун зарур шарт-шароит яратилгани (ўйинлар учун етарли вақт ажратилгани, уларни тўлақонли ва қизиқарли ўтказиш учун жойнинг, ўйинчоқ, кўرғазмали воситалар ва қўлланмаларнинг мавжудлиги ҳамда хоналарда тўғри жойлаштирилгани ва ҳоказо)га алоҳида аҳамият бериши даркор;

Шундай қилиб, мудиранинг бу борадаги раҳбарлик фаолияти тарбияланувчиларнинг жисмоний, интеллектуал ва маънавий жиҳатдан баркамол бўлиб вояга етишига хизмат қиладиган, уларнинг эмоционал-руҳий ҳолати барқарорлигини таъминлайдиган ва қизиқишларини ривожлантирадиган метод ва усуллардан самарали ва оқилона фойдаланишни рағбатлантириш, жумладан, зарур ҳолларда ўйин фаолиятини узайтириш ва мураккаблаштириш орқали боланинг нутқини ривожлантириш, жисмоний ва ақлий фаоллигини ошириш, уларда маънавий-ахлоқий хислатларни тарбиялашга йўналтирилмоғи керак.

Гуруҳларда ҲИЙИНЛАРНИНГ тўлақонли ва қизиқарли ўтказилишига ёрдам берадиган омилларга қуйидагиларни киритиш мумкин:

- а) тарбиячининг ҲИЙИНИ тўлақонли ва қизиқарли ўтказиш ҳамда уни оқилона бошқариш қобилиятига эга экани;
- б) ҲИЙИНИ тўлақонли ва қизиқарли ташкил этиш учун тегишли муҳит ва шарт-шароит яратилгани;
- в) кун тартиби режасига киритилган машғулотларда ҲИЙИН учун етарли вақт ажратилгани.

Маълумки, болаларнинг ҲИЙИН жараёнидаги хатти-ҳаракатлари уларнинг катта ёшли кишиларга тақлид қилишга интилиши яққол кўзга ташланади. Шунинг учун мактабгача таълим муассасасида амалга ошириладиган таълим-тарбия ва машғулотлар жараёнида бу жиҳатни эътиборга олиш баробарида, ҲИЙИН орқали жисмоний, ақлий, маънавий жиҳатдан ривожлантиришга, уларнинг қизиқишлари ва ижодий имкониятларини шакллантиришга интилиш талаб этилади.

г) ота-оналар ва жамоатчилик билан ишлаш услублари.

Мудиранинг ота-оналар, жамоатчилик, хусусан, маҳалла қўмитаси билан ишлаш услублари қуйидагилардан иборат:

1. Ота-оналар ва жамоатчилик билан биргаликда анжуманлар ўтказиш.
2. Ота-оналар университетларини ташкил этиш. Унинг йиғилишларида «Оила» маркази вакили, етук олимлар, халқ таълими бўлими ходимлари ва ота-оналар иштирок этади. Ота-оналар университетининг асосий мақсади — мамлакатимизда оила институтини ривожлантириш, мактабгача таълим муассасаларида фарзандларимиз таълим-тарбиясига тааллуқли меъёрий ҳужжатлар мазмун-моҳиятини

ўрганиш ва кенг тарғиб этиш, шунингдек, муассаса фаолиятига доир долзарб масалалар муҳокама этилиб, уларнинг ечимига оид чора-тадбирлар белгиланади.

Бундан ташқари, мудира тегишли умумтаълим мактаблари билан алоқа ўрнатиб, бир йилга мўлжалланган режа асосида фаолият юритади. Ушбу режада мактабгача таълим муассасасининг бу борадаги асосий вазифалари, умумтаълим мактаби томонидан амалга ошириладиган чора-тадбирлар, тарбияланувчиларни мактаб таълимига тайёрлаш, лотин алифбосида ўқиш ва ёзишни ўргатиш ҳамда муассаса мудираси ва мактаб директори томонидан амалга оширилиши лозим бўлган бошқа вазифалар белгиланади.

Шунингдек, ўқув-тарбия жараёнини такомиллаштириш, мактабгача таълимнинг инновация шакларини ривожлантириш мақсадида мактабгача таълим муассасасида Педагоглар кенгаши ташкил этилади. Мазкур кенгаш аъзоларини сайлаш тартиби ва унинг ваколатига кирадиган масалалар мактабгача таълим муассасаси низомида белгиланади.

Мактабгача таълим муассасасига бевосита раҳбарлик қилиш мудира томонидан амалга оширилади. Мудирани ишга қабул қилиш амалдаги қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги билан келишилган ҳолда амалга оширилади.

Давлат мактабгача таълим муассасаси мудирани билан меҳнат шартномаси бир йил муддатга тузилади.

Мактабгача таълим муассасаси мудираси:

— мактабгача таълим муассасаси номидан ишончномасиз фаолият кўрсатади, барча муассаса ва ташкилотларда унинг манфаатларини ифодалайди;

— мактабгача таълим муассасаси мол-мулкани ўзига берилган ваколатлар доирасида тасарруф этади;

— ишончномалар беради;

— банк муассасаларида ҳисоб рақамлари очади;

— мактабгача таълим муассасаси ходимларини ишга қабул қилиш ва жой-жойига қўйишни амалга оширади, рағбатлантиради, интизомий жазо чораларини кўради ва улар билан тузилган меҳнат шартномаларини узайтиради ёки тўхтатади;

– ўз ваколати доирасида буйруқлар (фармойишлар) чиқаради;

– мактабгача таълим муассасасининг ишини такомиллаштириш, моддий базасини мустаҳкамлаш, ходимларни ижтимоий муҳофаза қилишни таъминлаш бўйича таклифларни кўриб чиқиш учун халқ таълимини бошқариш юқори органига киритади;

– болалар ҳаёти ва соғлиғини муҳофаза қилишнинг самарали ташкил этилиши, ўқув-тарбия жараёни, молия-хўжалик фаолияти аҳволи, моддий-техник базасининг мустаҳкамланиши ва моддий бойликларнинг сақланиши учун жавоб беради.

Мактабгача таълим муассасаси маъмурияти жамоат ташкилотлари билан ҳамкорликда ўз-ўзини бошқарув асосида болаларни тарбиялашда юксак натижаларга эришишга қодир бўлган турғун меҳнат жамоасини шакллантиради; кадрларни ўзини мунтазам такомиллаштириб бориш, педагогик ва хизмат кўрсатиш, меҳнат самарадорлигини ошириш руҳида тарбиялайди, ўз жамоаси, танлаган касби учун фахрланиш ҳиссини шакллантиради.

Мактабгача таълим муассасаси раҳбарлари кадрларнинг касб маҳоратини, умумий таълим маҳоратини, умумий таълим ва маданий даражасини мунтазам ўстириб боришга ғамхўрлик қилади; ходимлар малакасини ҳисобга олган ҳолда ва мактабгача таълим муассасаси манфаатларидан келиб чиқиб, уларни рационал ва ўз вақтида жойдан-жойга кўчириб турилишини таъминлайди. Бу мақсадлар учун маъмурият руҳий-педагогик ўқувнинг ҳуқуқий-иқтисодий ўқув билан уйғунлигини таъминлайди; ходимлар малакасини бевосита мактабгача таълим муассасасида ошириш учун шарт-шароит яратади, мураббийлик ҳаракатини ривожлантиради; мамлакатимизда ва чет элларда педагогик ва бошқа гуманитар фанлар соҳасида қўлга киритилган ютуқлар ҳақида ахборот беради.

Маъмурият жамоат ташкилотлари билан биргаликда мактабгача таълим муассасалари ходимларини аттестациядан ўтказиш учун тегишли шарт-шароитларни таъминлайди, уларга ўз вақтида зарур методик ёрдам кўрсатади.

е) мудиранинг халқ таълими бўлимлари, ота-оналар, жамоатчилик олдидagi ҳисобдорлиги.

Мактабгача таълим муассасасининг мудираси амалдаги қонунчилик доирасида маъмурият ва педагог ходим-

ларнинг касб-кори ва мансаб фаолиятига асоссиз аралашувга йўл қўймайдиган зарур чора-тадбирларни белгилайди. Шунингдек, жамоага нисбатан маъмурий-буйруқ-бозлик уринишларига, унинг мустақиллигини чекловчи буйруқларга чек қўяди, ушбу масалалар бўйича тегишли органларга муурожаат қилади.

Мудира ишонч қоғозисиз мактабгача таълим муассасаси номидан ҳаракат қилади, барча корхоналар, муассасалар ва жамоат ташкилотларида унинг манфаатини ҳимоя қилади; кредитлар тарқатади; шартномалар тузади, ишонч қоғозларини беради, банкларда ва бошқа молиявий идораларда ҳисоб рақамларини очади; мактабгача таълим муассасаси учун зарур бўлган жиҳозлар ва бошқа моддий ресурсларни турли корхоналар, ташкилотлар, ширкатлардан ва хусусий шахслардан нақд пулга ёки пул ўтказиш йўли билан ижарага олиш ва буюртма бериш ҳуқуқига эга.

Мудира мактабгача таълим муассасаси ваколатлари доирасида буйруқ чиқаради, кўрсатмалар беради. Бу буйруқ ва кўрсатмалар мактабгача таълим муассасасининг барча ходимлари учун мажбурийдир. Тарбиячи-услубчи, катта тиббий ёрдам ҳамшираси, хўжалик мудирининг ўз ваколатлари доирасида берган кўрсатмалари барча ходимлар учун мажбурийдир.

Мактабгача таълим муассасасининг шахсий таркиби қуйидагилардан иборат: маъмурий гуруҳ (мудир, тарбиячи-услубчи, хўжалик мудир, катта тиббий ёрдам ҳамшираси), педагогика, тиббий ёрдам, хизмат кўрсатиш тармоқлари ходимлари.

Меҳнат жамоаси ваколатини амалга оширишнинг асосий шакли — умумий йиғилишдир.

Мактабгача таълим муассасасининг умумий йиғилиши:

— мактабгача таълим муассасасининг Низомини кўриб чиқади ва қабул қилади;

— мактабгача таълим муассасаси кенгашини тузади, унинг таркиби ва раисини сайлайди;

— йиллик ва истиқбол режаларни муҳокама этади, тасдиқлайди, унинг бажарилиши ҳақида маъмурият ҳисоботини эшитади, педагогик ва хизмат кўрсатиш меҳнати самарадорлигини ошириш чора-тадбирларини белгилайди;

— жамоа шартномасини муҳокама қилади ва касаба уюшмаси қўмитасига тақдим этади.

ж) мудира ишини режаслаштириш.

Мудира фаолиятида, юқорида тилга олинган омиллардан ташқари, *қиёсий текширув* ҳам муҳим ўрин эгаллайди. Унинг аҳамияти тарбиячининг педагогик фаолиятини бошқа педагогнинг иш тажрибаси билан таққослаш (масалан, ёнма-ён гуруҳлар тарбиячилари иш фаолиятини солиштириш), таҳлил қилиш ва баҳолашда намоён бўлади.

Қиёсий текширув дастурнинг айрим бўлимларини бажарилишини ўрганишда турли тарбиячиларнинг билими, кўникма ва малакалари ҳамда умуман иш самарадорлигини таҳлил қилишда қўллаш мақсадга мувофиқдир. Қиёсий таҳлил натижалари педагоглар кенгашида муҳокама этилиши мумкин.

Қиёсий текширув гуруҳларга кириш ва тарбиячилар ишларини бевосита кузатиш, режалар, болалар ишлари ва бошқа ҳужжатларни таҳлил қилиш шаклида ўтказилиши мумкин.

Мудира кундалик педагогик жараёнларни, ўқиш ва машғулотларни, тарбияланувчилар фаолияти, улар олаётган билимлар сифатини тарбиячилар билан бирга таҳлил қилади, таълим-тарбия жараёнини такомиллаштириш, самарадорлигини ошириш йўлларини излайди.

Қиёсий текширув илғор иш тажрибасининг оммалашувиغا, таълим-тарбиявий жараёни ва барча гуруҳ тарбиячиларининг умумпедагогик салоҳияти даражасини оширишга ёрдам беради.

Назоратнинг ҳар қандай тури қўлланишидан қатъи назар, унга мудира жиддий, пухта тайёргарлик кўрган ҳолдагина кутилган самара бериши мумкин. Энг аввало, текширув мақсади аниқ белгиланиши лозим (масалан, кичик гуруҳларда болаларнинг кун давомидаги хилма-хил машғулотлари учун тегишли шарт-шароит яратилганини; катта гуруҳларда тарбияланувчиларнинг ўйин ва меҳнат жараёнидаги ўзаро муносабатларини кузатиш, хусусан, ўйин пайтида иноқлиги ёки меҳнат жараёнидаги ҳамжиҳатлиги).

Ўрта гуруҳларда эса мудира тарбияланувчилар нутқини ўстиришга доир дастурнинг қай даражада ўзлаштирилаётгани, болаларнинг нутқ фаоллиги ва кўникмаларининг шаклланиш даражасини текширади.

Қиёсий текширув мақсадини аниқ белгилаб олгач, мудира тарбиячининг таълим-тарбия иш режасини «Болажон» дастури талаблари билан солиштиради, олдинги

текширув натижалари билан танишади, болаларнинг ишларини ўрганади, тарбиячи ва кичкинтойлар билан суҳбатлашади. Шунингдек, янги методик адабиётлар ва ишланмалар, илғор педагогик тажрибани умумлаштириш хулосалари, илмий тадқиқотлар натижалари билан танишиб, текшириш жараёнида аниқламоқчи бўлган саволларни назарда тутиб, текширувнинг қисқа ҳамда аниқ режасини ишлаб чиқади.

Гуруҳларга кириш мўлжаллангани ҳақида, агарда бу тадбир илгари қайд этилган камчиликларни бартараф қилиш мақсадида амалга оширилаётган бўлса, мудира педагогни олдиндан огоҳлантириши лозим. Бошқа ҳолларда гуруҳга огоҳлантиришсиз кириш ёки кириш ҳақида эрталаб огоҳлантириш мақсадга мувофиқдир. Бундай ёндашув тарбиячиларда ўз масъулиятини ҳис этишга ёрдамлашади. Бирор-бир бўлим бўйича дастур талабларининг бажарилишини текшириш ҳақида тарбиячи олдиндан огоҳлантирилиши керак. Бундай огоҳлантириш педагогларнинг ўз фаолиятидаги камчиликларни мустақил аниқлашга, ҳар бир боланинг ривожланиши ва дастурни ўзлаштиришини ҳолисона баҳолашга кўмаклашади. Шунингдек, гуруҳга бир марта бир лаҳзага кириш тарбиячи иши ҳақида тугал хулоса чиқариш ҳуқуқини бермайди.

Агар мудира муайян фаолият турини ёки кун тартиби жараёнини таҳлил қилишни мақсад қилиб қўйган бўлса, у ҳолда фаолиятнинг бу турини бошдан охиригача тўлиқ кузатиб, хулоса қилиш талаб қилинади.

Шу билан бир қаторда, мудира қабул қилган кўрсатма, тавсия ва қарорларнинг ижросини текшириб бормаса, ҳеч қандай текширув ижобий самара бермайди. Ижрони мунтазам назорат қилиб бориш ходимларни интизомга одатлантиради, ўз масъулиятини теран ҳис этишга ундайди.

Мунтазам назорат — бу фақат илгари айтилган кўрсатма ва таклифларнинг ижросини текширишгина эмас, балки гуруҳда маълум вақт давомида қилинган ишларни солиштириб кўриш ҳамдир. Масалан, мудира ўқув йилининг бошида болаларнинг машғулотларда ақлий фаоллигини текшириш чоғида тарбиячиларнинг муаммоли тусдаги савол ва вазиятлардан кам фойдалангани, тарбияланувчиларда мустақил ҳамда танқидий фикрлаш кўникмаларини ривожлантиришга етарли эътибор берилмаганини

қайд этади. Мудира бу камчиликлар сабабини педагоглар жамоаси иштирокида муҳокама қилиб, уларни бартараф этиш йўлларини белгилаб олгач, ярим йилдан сўнг текширув ўтказади ҳамда йил бошидаги ва янги маълумотларни ўзаро солиштириб, тегишли хулоса чиқаради.

Назоратнинг юқорида кўрсатиб ўтилган тур ва шаклларнинг амалга оширилиши мудирага гуруҳларда таълим-тарбия ишлари қай даражада йўлга қўйилганини ўрганишга, мавжуд камчиликларни ўз вақтида бартараф этишга, тарбиячиларнинг ўз устида мунтазам ишлаши, тинимсиз изланишига имкон беради.

з) мактабгача таълим муассасаси раҳбарини тайинлаш, муассаса фаолиятини назорат этиш ва аттестациядан ўтказиш, мудиранинг ҳуқуқ ва вазифалари.

Нодавлат мактабгача таълим муассасасини Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги билан келишган ҳолда муассис томонидан тайинладиган шахс бошқаради.

Нодавлат мактабгача таълим муассасаси раҳбари бундай муассаса мудирини лавозимига қўйиладиган малака талабларига мувофиқ бўлиши керак.

Нодавлат мактабгача таълим муассасаси фаолиятини назорат қилиш муассис томонидан, шунингдек, қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда ваколатли давлат органлари томонидан амалга оширилади.

Мактабгача таълимга қўйиладиган давлат талаблари ва ўқитиш дастурларининг нодавлат мактабгача таълим муассасалари томонидан бажарилишини назорат қилишни Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги амалга оширади.

Нодавлат мактабгача таълим муассасаларини аттестациядан ўтказиш, уларнинг фаолиятини тўхтатиб туриш ва тўхтатиш қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда амалга оширилади.

и) мактабгача таълим муассасаси ходимларининг ҳуқуқ ва вазифалари.

Мактабгача таълим муассасаси ходимларининг ҳуқуқ ва имтиёзлари қонун ҳужжатларида, мактабгача таълим муассасаси низомида, шунингдек, меҳнат шартномаси (шартнома)да белгиланади.

Мактабгача таълим муассасасининг педагог ходимлари қуйидаги ҳуқуқларга эга:

- мактабгача таълим муассасасини бошқаришда муассаса низомида белгиланадиган тартибда қатнашиш;
- ўз касбий шаъни ва қадр-қимматини ҳимоя қилиш;
- педагог ходимлар қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ҳуқуқларга ҳам эга бўлиши мумкин.

Педагог ходимларнинг мажбуриятлари қуйидагилардан иборат:

- болаларни юқори профессионал даражада ўқитиш ва тарбиялаш;

- педагог ахлоқ-одобига риоя қилиш, боланинг қадр-қимматини ҳурмат қилиш, болаларни тазйиқдан ҳимоя қилиш, уларни меҳнатга, ота-онага, катталарга ҳурмат, атроф-муҳитга эҳтиёткорлик билан муносабатда бўлиш руҳида тарбиялаш;

- ўз малакасини белгиланган тартибда, ҳар уч йилда ошириб бориш;

- ўзининг касбий кўникмаларини ва педагогик маҳоратини доимий равишда такомиллаштириш.

Педагог ходимлар қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа мажбуриятларни ҳам олиши мумкин.

Мактабгача таълим муассасаси ходимларига иш ҳақи миқдорлари (лавозим маошлари) қонун ҳужжатларига мувофиқ белгиланади. Муассаса раҳбари рағбатлантириш тусидаги устамалар, кўшимча ҳақ ҳамда бошқа тўловлар тури ва миқдорини иш ҳақиға йўналтириладиган маблағлар доирасида белгилайди.

Б./ Б./ Б./ ТЕХНОЛОГИЯСИ			
МАВЗУ САВОЛЛАРИ	БИЛАМАН	БИЛДИМ	БИЛИШНИ ХОҲЛАЙМАН
1. МУДИРАГА КЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР			
2. ТАШКИЛИЙ-ПЕДАГОГИК ЖАРАЁНЛАР			
3. МАЪМУРИЙ ХЎЖАЛИК ИШЛАРИ			
4. ТАЪЛИМ-ТАРБИЯВИЙ ВА МЕТОДИК ИШЛАРГА РАҲБАРЛИК			
5. НАЗОРАТ ҚИЛИШ УСУЛИ			
6. ОТА-ОНАЛАР ВА ЖАМОАТЧИЛИК БИЛАН ИШЛАШ УСЛУБЛАРИ			

4.3. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАСИ УСЛУБЧИСИ, УНИНГ ХУҚУҚЛАРИ, ВАЗИФАЛАРИ ВА УНГА ҚЎЙИЛГАН ТАЛАБЛАР

«Таълим тўғрисида»ги қонуннинг 25-моддасида «Таълим соҳасида ягона давлат сиёсатини амалга ошириш давлат бошқарув органларига раҳбарлик қилиш, таълимни ривожлантирувчи дастурларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш ҳар бир раҳбарнинг бош вазифаларидан биридир» деб таъкидланган.

«Мактабгача таълим тўғрисида»ги Низомда ҳам мактабгача таълим муассасаларини бошқариш ва кадрлар тайёрлаш ишларини амалга ошириш, раҳбарнинг ҳуқуқ ҳамда кафолатлари белгилаб берилган. Мактабгача таълим муассасаси низомида услубчининг ҳуқуқ ва вазифалари аниқ белгилаб берилган. У таълим-тарбия услубларини мукамал эгаллаган, сиёсий онги, дунёқараши кенг, юксак маънавий фазилатлар соҳиби, тadbиркор, камида битта хорижий тилни биладиган педагоглар орасидан тайинланади.

Мактабгача таълим муассасаси услубчи зиммасига қуйидаги вазифалар юклатилади:

– муассасадаги таълим-тарбия ишларига методик раҳбарликни амалга оширади;

– «Болажон» дастурининг бажарилишини таъминлайди ва назорат этади, таълим-тарбия ишларининг тўғри ташкил этилиши учун жавоб беради;

– илғор педагогик тажрибани ўрганиш, умумлаштириш ва оммалаштиришга масъулдир;

– Педагогик кенгашда кўриб чиқиш учун зарур материалларни тайёрлайди;

– муассасадаги методик кабинетнинг ишини ташкил қилади; болаларнинг ёшларига мувофиқ педагогик қўлланмалар ва ўйинчоқларни танлайди;

– ота-оналар ўртасида педагогик билимларни тарғиб этиш, турли гуруҳ тарбиячилари, шунингдек, мактабгача таълим муассасаси ва умумтаълим мактаблари ўртасидаги ўзаро муносабатларда узвийликни таъминлашга йўналтирилган ишларни ташкил этади.

Услубчи ҳамкасбларининг ҳурматини қозониш ва уларга ўз вазифаларини муваффақиятли бажаришларида ёрдам бериш учун муайян раҳбарлик салоҳиятига ҳам эга бўлиши лозим.

У нафақат пухта назарий тайёргарликка, балки билим ва тажрибаларини амалда қўллаш кўникмасига ҳам эга бўлиши зарур.

Тажрибали услубчи ташаббускорлиги ва ишга ижодий ёндашиш ғояларини умумлаштира билиши, аниқ мақсадни кўзлаб фаолият юритиши, ҳар бир тарбиячининг имконият ва қобилиятларини эътиборга олиши билан ажралиб туради.

Мактабгача таълим муассасаси услубчисининг таълим-тарбия йўналишидаги фаолиятининг самарадорлиги, унинг обрў-эътибори кўп жиҳатдан педагоглар жамоаси, энг аввало, муассаса раҳбариятининг жипслиги, уюшқоқлиги ва бир ёқадан бош чиқариб фаолият юритишига боғлиқдир.

Мактабгача таълим муассасасида таълим-тарбия ишларини талаб даражасида амалга ошириш, тарбиячиларда меҳнат интизомига қатъий амал қилиш кўникмасини, бир-бирининг камчиликларига танқидий муносабатни шакллантириш, меҳнат ва ижодий фаоллигини ошириш орқали иш самарадорлигини кўтариш; қабул қилинган қарорларнинг ўз вақтида ва сифатли бажарилишини таъминлаш услубчидан юксак билим ва малака, тарбиячилар билан уларнинг руҳиятини инобатга олган ҳолда ишлаш салоҳияти, катта тажриба ҳамда кўплаб маънавий фазилатлар соҳиби бўлишни талаб этади. Шунинг учун ишини энди бошлаётган ҳар бир ёш мутахассис ёрдам ва маслаҳатга муҳтожлигини эътиборга олиб, уни етарли билим ва тажрибага эга мураббийга бириктириш мақсадга мувофиқдир.

Ёш мутахассиснинг касб маҳоратини эгаллаб олиши, жамоада обрў-эътибор қозониши осон кечмайди. Шунинг учун ҳам услубчининг асосий вазифаларидан бири – ёш мутахассиснинг етук тарбиячи-педагогларнинг илғор иш тажрибаси ва усулларини эгаллаш, ўз устида тинимсиз ишлаб, билим доирасини кенгайтириб бориш ва уларни таълим-тарбия жараёнига жорий этиш борасидаги интилишларини ҳар жиҳатдан қўллаб-қувватлаш, зарур ҳолларда амалий ёрдам ва маслаҳат беришдан иборат.

МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ТАРБИЯЧИ-МЕТОДИСТ ЛАВОЗИМИНИНГ МАЛАКА ТАВСИФЛАРИ

Лавозим вазифалари:

а) мактабгача таълим муассасаси жамоаси ўқув-тарбиявий фаолиятига методик раҳбарлик қилиш;

б) барча ёш гуруҳларда болаларни тарбиялаш ва ўқитиш дастурларининг бажарилишини таъминлаш ва назорат қилиш;

в) тарбиячи ва тиббий ходимлар ишини йўналтириш, назорат қилиш, бевосита болалар билан ишловчи тарбиячиларга ва тиббий ҳамшираларга зарур методик ёрдам кўрсатиш:

г) мактабгача таълим муассасасида методик кабинет ишини ташкил қилиш, болаларни тарбиялаш ва ўқитиш бўйича йўриқнома-методик материалларни умумлаштириш;

д) илғор тажрибаларни ўрганиб, тарбиячилар ва тиббий ҳамширалар орасида тажриба алмашиш ишларини ташкил қилиш, тарбиячилар учун уларга амалий ёрдам бериш мақсадида маслаҳатлар ўтказиш;

е) болалар тарбиясининг долзарб масалаларини педагогик кенгашнинг муҳокамасига киритиш, педагогик кенгашларга материаллар тайёрлаш ва унда тарбиячиларнинг иштирокини таъминлаш;

ж) мактабгача таълим муассасасида қабул қилинган буйруқларнинг бажарилишини назорат қилиш;

з) ота-оналар орасида педагогик билимларнинг ташвиқоти ҳамда мактабгача таълим муассасасида турли ёш гуруҳлар бўйича тарбиячилар ишида изчилликни таъминлаш;

и) таълим муассасаси фаолиятига қўйилган санитария-гигиена талаблари, меҳнатни муҳофаза қилиш, техника ва ёнғин хавфсизлиги қоидалари талабларига риоя қилиш;

й) тарбияланувчиларни тоза ичимлик суви билан таъминлаш ва болалар учун қўйилган санитария-гигиена талабларига риоя қилиш.

Тарбиячи-методист:

а) Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида», «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида» ва «Бола ҳуқуқларининг кафолатлари тўғрисида»ги қонунларини;

б) ҳукуматнинг тегишли қарорлари, Халқ таълими вазирлиги томонидан чиқарилган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни;

в) мактабгача ёшдаги болаларнинг ривожланишига қўйилган давлат талабларининг мазмунини, болаларни мактаб таълимига тайёрлаш дастури ва тарбиявий ишлар концепциясини;

г) мактабгача педагогика ва психологияни, мактабгача ёшдаги болаларни ўқитиш ва тарбиялаш шакл ва услубларини;

д) мактабгача таълимга давлат талабларини бажарилишини назорат қилиш шакллари ва услубларини, болалар ҳаёти ва соғлиғини муҳофаза қилиш қоидаларини;

е) педагогик фан ва амалиётда ишлаб чиқилган методик ҳужжатларни, ўқув ва тарбия жараёнида ўқитиш техникавий воситаларидан фойдаланиш амалиётини билиши лозим.

Малака талаблари:

а) ўз йўналиши бўйича камида бакалавр даражасидаги олий маълумот ёки кичик ёшдаги болаларни тарбиялаш бўйича курсларни тугатгани;

б) хорижий тиллардан бирининг бошланғич босқичини ва ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланишни билиши;

в) уч йилдан кам бўлмаган педагогик иш стажи.

Услубчининг доимий ҳужжатлари қаторига гуруҳлардаги таълим-тарбия ва соғломлаштириш ишларини назорат қилиш дафтари (журнали) ҳам киради. Унда услубчи гуруҳларда болаларнинг ўқуви, ўйин-машғулоти, меҳнат фаолиятини ўрганишга доир ишини; тарбиячилар ишининг сифатини; болалар томонидан дастурнинг турли бўлимлари бўйича эгаллаган билим, кўникма ва малакаларининг таҳлили; болаларда хулқ-атвор маданияти, маънавий-ахлоқий сифатларни, жамоада яшаш кўникмаларини қай даражада эгаллаганини қайд этади. Услубчи тарбиячилар ишидаги ютуқ ва камчиликларни таҳлил этар экан, улар дуч келган муаммо ва қийинчиликларнинг сабабларини аниқлаб, таълим-тарбия ишларини яхшилаш йўллари акс эттиради.

Услубчининг лидерлик ва раҳбарлик хусусиятлари

Услубчи жамоани бошқаришда, аввало, ўзи шахсий намуна кўрсатиши лозим. Умуман олганда, баъзан адабиётда «лидер» сўзини «етакчи» атамаси билан алмаштириш ҳоллари кўп учрайди. Ўйлашимизча, «етакчи» атамаси «лидер»га хос бўлган психологик хусусиятларни тўлиқ ифодалай олмайди. «Етакчи» сўзи одатда гуруҳга муносабат сифатида, унинг аъзоларига таъсир ўтказувчи ва мақсадга етакловчи шахсга нисбатан қўлланади. Етакчилик гуруҳ таркибини, ундаги муносабатлар тизимини таҳлил этиш орқали аниқланадиган шахс ҳолатидир. Лекин лидерга хос бўлган фазилатларни ифодаловчи яна талай жиҳатлар ҳам борки, уларни муносабатлар тизими доирасидагина таҳлил этиш мумкин эмас. Бундай талқинда лидерга хос бўлган асосий жиҳатлардан яна бири – шахснинг вази-

ятга мувофиқ равишда ҳаракат қилиш қобилиятини ҳисобга олиш зарурати. Бирон-бир муаммоли вазиятда пайдо бўлган қийинчиликни бартараф этишда ташаббускорлик, топқирлик ва моҳирлик лидерга хос хусусиятлардир. Муаммони ечиш билан боғлиқ кескин вазиятда лидер бошқаларга нисбатан ўзининг илғорлиги, пешқадамлиги билан ажралиб туради. Фикримизча, ўзбек тилида айнан шу икки ибора — «пешқадам» ва «етакчи» сўзлари яхлит тарзда лидер моҳиятини тўлиқ ифодалаш мумкин.

Назаримизда, «етакчи» сўзи шахснинг гуруҳни етаклашга, бошчилик қилишга бўлган иштиёқи мавжудлигидан келиб чиқади. «Пешқадам» ибораси эса маълум фазилатларга эга бўлган шахс ортидан гуруҳнинг эргашишини, жамоа ишонган одам бораётган йўлни ихтиёрий равишда танлашини англатади. Айнан шу ҳолат «лидер» иборасига нисбатан ҳам қўлланиши зарур. Лидернинг бу хусусияти унинг ҳиссий жозибadorлигида, ўзгаларни ўзига жалб этиш фазилатида намоён бўлади.

Шундай қилиб, «лидер» сўзини фақат «етакчи» атамаси билан бир хиллаштириш лидерлик ҳолатининг психологик жиҳатлари тор доирада талқин этилишига сабаб бўлади. Ушбу мулоҳазадан келиб чиққан ҳолда қўлланма матнида «лидер» сўзидан фойдаланишни мақсадга мувофиқ, деб ҳисоблаймиз. Бундан ташқари, «лидер» сўзи замиридаги маънони англаб олиш ўзбек китобхони учун қийинчилик туғдирмайди.

Лидерлик ва раҳбарлик. Меҳнат жамоасидаги ҳар бир ходим гуруҳда муайян мавқега эга. Бундай мавқе расмий ёки норасмий тарзда қўлга киритилиши мумкин. Расмий мавқе ходимнинг мансаб поғонасидаги ўрни ва унинг лавозимидан келиб чиқадиган ваколатлари билан ифодаланади. Ҳар қандай ходим ўз ҳамкасблари билан ўзаро муносабатда бўлар экан, турли омиллар таъсирида бу муносабатлар ҳиссий тус ола бошлайди.

Ҳиссиётга асосланган муносабатлар икки кўринишда — ёқтириш (симпатия) ва ёқтирмаслик (антипатия) тарзида шаклланади ва намоён бўлади. Шундай ходимлар ҳам борки, улар ўзининг маълум хислатлари билан жамоанинг кўпчилик аъзоларида симпатия уйғота олади ва гуруҳнинг норасмий тизимида юқори мавқени эгаллайди. Психологик талқин бўйича жамоанинг расмий тизимида юқори мавқе-

ени эгаллаган ходим раҳбар бўлиб ҳисобланса, норасмий тизимда бундай шахс лидер сифатида эътироф этилади.

Лидерлик ҳолати, одатда, гуруҳнинг норасмий муносабатлар тизимида намоён бўлади. Бирон-бир шахснинг лидер даражасида тан олинishi унга нисбатан ҳиссий яқинликни, фаолияти билан боғлиқ бўлган қатор фазилатларининг юқори баҳоланишини ва ушбу шахснинг гуруҳ манфаатларига бефарқ эмаслигини англатади. Лидер — гуруҳнинг барча аъзолари томонидан тан олинган шахс. Лидернинг қадриятлар тизимидаги асосий хусусияти — гуруҳ манфаатларини ҳар нарсадан устун қўйishi, гуруҳ олдига қўйилган вазифани ечишга сидқидилдан киришиши ва бу жараёнга жамоа аъзоларини сафарбар эта олишидир.

Меҳнат жамоасидаги лидер, авваламбор, ўзининг ишчанлик хусусиятлари билан ажралиб туради. Чунки, у айнан меҳнат фаолияти туфайли бошқалардан ажралиб, яққол кўзга ташланади. Бундан ташқари, лидер гуруҳ манфаатини ҳимоя этар экан, кези келганда, расмий муносабатлар тизимига ва расмий доиралар манфаатларига қарши чиқа олади. Оқибатда, жамоада расмий раҳбар ва норасмий лидер ўртасида зиддият пайдо бўлиши мумкин. Корхона манфаатидан келиб чиқсак, жамоадаги расмий раҳбар ва кўпчилик томонидан эътироф этилган норасмий лидер бир шахс тимсолида намоён бўлиши энг мақбул ҳолдир.

Замонавий психология фани соҳасида қўлга киритилган ютуқларга таяниб, лидерга хос фазилатлар табиати ва унга эришиш йўл-йўриқлари ҳақида етарлича маълумот олиш имконияти бор. Шу муносабат билан, лидерга хос бўлган хусусиятларни уч тоифага ажратиш мумкин: 1) жамоа манфаатларига йўналганлик; 2) юксак касбий маҳорат, ҳар қандай муаммоли вазиятда масъулиятни ўз зиммасига олиш ва ишни охиригача ҳал этишда ташаббускор бўлиш; 3) эмоционал-ҳиссий жалб этувчанлик хусусиятлари. Юқорида санаб ўтилган хусусиятлар муайян кетмакетликда келтирилиши ҳам ўз мантиғига эга.

Тадқиқотларда аниқланишича, ҳиссий жалб этувчанлик лидер шахсда яққол кўзга ташланиши шарт эмас экан. Шахсда бу кўрсаткичнинг ўрта даражада намоён бўлиши, уни лидер сифатида тан олинishi учун етарлидир. Лекин инсонга хос ҳиссий жозибаторлик кўрсаткичининг пастлиги иш жараёнидаги ўзаро муносабатларга салбий таъсир этиши мумкин. Раҳбарнинг мулоқот сирларини му-

каммал эгаллаш орқали атрофдагиларда ўзи ҳақида ижобий таассурот уйғота олиши ушбу кўрсаткични ошириши имконини берадиган асосий воситадир.

Раҳбарлик тайинланадиган лавозим бўлса, лидерлик ҳамфикрлар томонидан кўтарилган шахс мавқеидир. Агар раҳбар ва лидер ўртасидаги фарққа эътибор берадиган бўлсак, қатор жиҳатларни санаб ўтиш мумкин. Масалан, раҳбар ходимларни бошқарса, лидер ҳамфикр тарафдорларига таянади; раҳбар тайинланса, лидер жамоа аъзолари орасидан ажралиб чиқади; раҳбар ўз ҳоқимиятига суяниб фаолият юритса, лидер обрўсига таянади. Раҳбар ўз мажбурияти бўйича ташкилот манфаатини биринчи ўринга қўяди ва унга хос расмий тус касб этади, жамоа олдида эса лидерга нисбатан бир мунча «заиф» ҳолатга тушиб қолиши мумкин.

Ҳаётда шундай жамоалар ҳам учрайдики, уларда расмий раҳбар ва лидер алоҳида-алоҳида шахслар тимсолида намоён бўлади. Бундай жамоа ҳаётидаги кўпгина вазиятларда гуруҳ аъзолари раҳбардан кўра норасмий лидер томонида бўлиш эҳтимоли кузатилади. Жамоадаги расмий раҳбар ва норасмий лидернинг ўзаро муносабати доимо қийин масалалар сирасига киради. Бундай вазиятда, одатда, кўпчилик раҳбарлар лидерни сиқиб чиқаришга, ундан қутулишга интилиши кузатилса, оқилона фикрлайдиган бошқа раҳбар лидернинг имкониятидан фойдаланишга, унинг салоҳиятини гуруҳ мақсадларига тезроқ эришиш йўлига сафарбар этади. Раҳбарнинг лидер билан ўзаро тил топиши, ҳамфикр бўла олиши, шак-шубҳасиз, бўлажак муваффақиятлар гаровидир. Бунинг учун раҳбардан ҳам топқирлик, сабр-тоқат ва ўз шахсий манфаатидан устун тура олиш қобилияти намоён бўлиши талаб этилади.

Расмий раҳбар ва гуруҳ лидери бошқа-бошқа шахслар бўлса, улар ўртасидаги келишмовчилик кўпгина ходимлар томонидан ижтимоий адолатнинг бузилиши сифатида талқин этилади. Лидер билан муносабатни ривожлантириш эса, аксинча, гуруҳдаги кучларни тан олиш, оқиллик йўлини танлаш, деб баҳоланади. Раҳбар сезгир шахс сифатида нафақат лидерга, балки бундай хислатга эга бўлган ҳар бир гуруҳ аъзосига алоҳида диққат-эътибор қаратиши лозим. Зеро, лидер билан ҳамкорлик алоқаларини ривожлантириш орқали гуруҳнинг бошқа аъзолари

билан ўзаро фойдали муносабатларни шакллантириш имконияти туғилади. Шу маънода, гуруҳда норасмий лидернинг мавжудлиги расмий раҳбар учун гуруҳ аъзолари билан илиқ муносабатларни йўлга қўйишда ўзига хос кўприк сифатида хизмат қилади. Лекин ҳаётда ҳамма нарса ҳам бир текис, силлиқ кечавермайди, чунончи, айрим ҳолларда расмий раҳбар билан норасмий лидер манфаатлари ўртасида зиддиятнинг вужудга келиши, раҳбарнинг илтифотли қадамига қарамай, норасмий лидернинг қайсарлиги, муросасизлиги билан изоҳланади. Бу эса жамоадаги ишлаб чиқариш жараёнлари ва меҳнат интизомига салбий таъсир этиши, энг ачинарлиси, маънавий-руҳий муҳитнинг издан чиқишига олиб келиши мумкин.

Лидерга хос бўлган фазилатларни шакллантириш бўйича психология фанида қўлга киритилган назарий ва амалий хулосалар асосида махсус дастурлар яратилиб, улар интерфаол таълим услубига асосланган амалий машғулотларда ўз аксини топади. Шахснинг лидерлик жиҳатларини ривожлантирувчи психологик тадбирларнинг методологик асослари бирмунча баҳсли бўлиб, бу мавзунинг пухта ишлаб чиқилиши ушбу машғулотлардан олинажак натижа самарасини белгилайди. Яқин пайтгача психология фанида шахснинг лидерлик хислатларини шакллантириш бўйича «Хислатлар назарияси» деган таълимот етакчилик қилиб келган. Бу таълимотга биноан, лидерликни ифодаловчи бир неча хислатлар мажмуи мавжуд бўлиб, улар муайян шахснинг ўзгаларга таъсир этиш қобилиятини белгилайди. Аммо, аниқланишича, хислатларнинг ўзигина, улар қанча бўлишидан қатъи назар, шахсни лидер даражасига кўтара олмайди. Бу хислатларни шакллантириш, уларни шахсга хос бошқа таркибий хусусиятлар билан мувофиқлаштириш ва инсоннинг ички мазмун-моҳиятига айлантириш ўта мураккаб масаладир. Кўп йиллик психологик изланишлар бу йўлнинг кутилган даражада самарали эмаслигидан далолат беради.

Шахснинг лидерлик имкониятларини ривожлантиришнинг замонавий ёндашувларидан бири – инсонга инъом этилган қобилиятга суяниш ва уни рўёбга чиқаришни тақозо этади. Бундай ёндашув «ситуатив лидерлик» деб аталиб, унда лидер сифатида тан олинган шахснинг умумий мақсадга эришиш йўлида вужудга келган муаммоли вази-

ятда ўз қобилиятларини намоён эта олиши тушунилади. Бу назарияга биноан, гуруҳ бир неча лидерга эга бўлиши ва ҳатто, ҳар бир жамоа аъзоси кескин вазиятни ҳал этиш чоғида ўз қобилият ва имкониятларини намоён эта олади. Фикримизча, самарали фаолият олиб борадиган раҳбар ўз жамоасида айнан шундай муҳитни яратиши керакки, ҳар бир ходим вазият тақозо этганда, ўз имкониятларини ишга солиш орқали муаммоли вазиятни ҳал этишда қатнашиши ва бошқарув жараёнида иштирок этаётганини чуқур ҳис қила олсин. Бунинг учун жамоа ҳар қандай кескин вазиятни бартараф этиш чоғида масъулиятни теран ҳис этадиган ва ўз ишининг чинакам устаси бўлган юксак малакали ходимларга эга бўлиши лозим. Шу билан бирга, гуруҳда доимо шундай ходимлар ҳам бўладики, улар вужудга келган кўпгина муаммоли вазиятларни ҳал эта олиш қобилиятига эга. Шу нуқтаи назардан қараганда, лидерлик кўп жиҳатдан шахс туғма қобилиятларининг етарли даражада шакллангани билан характерланади.

Юқорида айтганимиздек, лидерликнинг асосий жиҳатларидан бири — гуруҳ манфаати ҳақида ғамхўрлик қилишидир. Шунинг учун ҳам лидерлик таърифидаги асосий маъно касб этувчи жиҳатлар бу — шахснинг ушбу вазиятни муваффақиятли ҳал эта олиш қобилияти ва гуруҳ манфаати йўлидаги жонбозлиги деб тушунилиши мумкин.

Шахснинг лидерлик имкониятини намоён этувчи яна бир муҳим жиҳат — унинг жамоа талаб-эҳтиёжларини теран англаши ва шунга таянган ҳолда фаолият юрита олишидир. Турли меҳнат жамоалари ўз масъулият даражасидан келиб чиққан ҳолда турлича истакларни намоён этади, ҳатто баъзида жамият манфаатига тўла мос келмаслик ҳоллари ҳам кузатилади. Бундай жамоаларда эса табиий равишда деструктив, яъни ижтимоий ва ахлоқий меъёрларга зид фаолият юритадиган лидерлар ажралиб чиқиши ва улар гуруҳнинг яширин майлларини намоён этувчи ўзига хос кучга айланиши мумкин.

Лидер ва расмий раҳбарнинг турли шахслар тимсолида намоён бўлиши ва улар ўртасида зиддият вужудга келиши мумкинлиги ҳақида юқорида тўхталиб ўтдик. Шундай ҳолатлар ҳам юз берадики, ташкилот манфаатига зид йўл тутган лидер атрофида ўзи кабиларни тўплаши ва ғайрихлоқий хатти-ҳаракати билан нафақат ташкилот мақ-

сад-муддаолари, балки раҳбарнинг обрўсига ҳам путур етказди. Бундай лидерни дарҳол ишдан бўшатиш лозим, деган анъанавий фикр бир қарашда, тўғри бўлса-да, лекин ушбу вазиятдан тарбиявий мақсадларда фойдаланиш раҳбарнинг моҳир ташкилотчилигидан далолат беради. Раҳбар ўз ташкилотидagi мавжуд имкониятларни эътиборга олган ҳолда норасмий лидерни нафақат бўшатиш ёки гуруҳдан ажратишдан кўра, қобилияти ва салоҳиятига мос келадиган вазифаларни зиммасига юклатиши мақсадга мувофиқ бўлар эди. Умуман олганда, раҳбар унинг манфаатларига зид ҳаракат қилаётган ҳар қандай кучни, норасмий лидерни ўз томонига ағдара олиши унинг жамоа аъзолари ўртасидаги обрў-эътибори ва нуфузини янада оширувчи энг самарали имкониятдир.

Лидерликка оид назарияларнинг пайдо бўлиши

Лидерлик ҳодисаси тўғрисида сўз кетар экан, лидерлик илмий ёндашув ва назариялар ҳақида ҳам қисқача тўхталиб ўтишга эҳтиёж туғилади. Ҳозирги кунга қадар бошқарув психологияси фанида лидерлик, унинг мазмун-моҳиятига оид асосан учта назария илгари сурилган.

Биринчиси — «*лидерлик сифатлари назарияси*» ёки харизматик лидер назариясидир. Мазкур назарияни илгари сурган олимлар ҳамма ҳам лидер бўла олмаслигини, айрим шахслардагина шундай туғма сифатлар зухур топиши ва айнан ана шу сифатлар мажмуи уларнинг гуруҳда лидер сифатида намоён бўлишини таъкидлайди. Масалан, 1940 йилда америкалик олим К. Берд лидерликка хос қирраларни ақс эттирувчи 79 та сифатлар рўйхатини эълон қилади. Бу рўйхатда, жумладан, ташаббускорлик, мулоқотга кириша олиш, ҳазил-хузулга мойиллик, ўзига ишонч, тез ва аниқ қарорлар қабул қила олиш, ташкилотчилик каби сифатлар қайд этилган эди. Лекин бу назарияни илгари сурган олимлар, *биринчидан*, лидерга хос сифатларнинг қандай намоён бўлиши ва қай тарзда шаклланишини илмий далиллар билан асослаб бера олмагани, иккинчидан, ижтимоий тадқиқот ва сўровлар натижаларига кўра, бирорта ҳам сифат мутлақ устуворлик (масалан, таклиф этилган сифатларнинг атиги 5 фоизигина респондентларнинг аксарияти жавобларида қайд этилган) касб этмага-

ни мазкур назариянинг чеклангани ва бир ёқламалигидан далолат беради. Бу эса ушбу назарий ёндашув негизда илмий жиҳатдан асосланган ва тўлақонли лидерлик моделини яратиш мумкин эмаслигини кўрсатди.

Иккинчиси — *лидерликнинг вазиятга боғлиқлиги назарияси*дир. Унинг асосий моҳияти лидерлик хислатлари муайян вазият маҳсулидир, деган ғояга таянади. Мазкур назария вакилларининг фикрича, аслида лидерлик сифатлари ҳар бир одамда мавжуд бўлса-да, бироқ вазият тақозоси, ижтимоий муҳит таъсирида айрим шахсларда улар яққол кўзга ташланса, бошқаларда эса умуман намоён бўлмаслиги мумкин.

Юқоридаги икки назарияга танқидий муносабат асосида **учинчи** ёндашув — *лидерликнинг синтетик назарияси* пайдо бўлган. Бу назария вакиллари лидер — гуруҳий муносабатларнинг бевосита маҳсули, унинг рўёбга чиқишида гуруҳ ҳал қилувчи аҳамият касб этади, деган қарашларни илгари суради.

Кейинги йилларда кўплаб олимлар, жумладан, россиялик ижтимоий психологлар А. Н. Леонтьевнинг фаолият концепциясига таянган ҳолда, лидерлик бу — фаолият маҳсули, деган ғояни асослашга ҳаракат қилиб, бундай хусусиятларга эга бўлган шахсни аниқлаш учун гуруҳнинг ушбу фаолиятга муносабати ва унда қабул қилинган меъёрлар ҳамда ижтимоий эҳтиёжларни эътиборга олиш лозимлигини таъкидлайди. Олимлар фикрича, гуруҳ доирасида қабул қилинган меъёрлар, унинг талаб-эҳтиёжлари ва манфаатларини теран англаган ҳамда ўзида мужассам этган шахсгина лидер сифатида тан олиниши мумкин. Умуман олганда, мазкур назария доирасида илгари сурилган ғоялар, юқоридаги таълимотлардан фарқли ўлароқ, лидерлик ҳодисаси ҳамда унинг мазмун-моҳиятини нисбатан чуқурроқ акс эттиради, десак муболаға бўлмайди. Шу билан бирга, кейинги йилларда бу борада илгари сурилган яна бир таълимот — *ижтимоий эҳтиёжлар назарияси* кўплаб олим-мутахассислар томонидан энг мақбул ёндашувлардан бири сифатида эътироф этилаётгани диққатга сазовордир.

Юқорида баён этилган фикр-мулоҳазаларни эътиборга олган ҳолда, шуни алоҳида таъкидлаш жоизки, мустақиллик йилларида мамлакатимизда демократик ҳуқуқий

давлат ва ривожланган фуқаролик жамияти барпо этиш, шу жумладан, таълим-тарбия тизимини жаҳон андозалари даражасида ривожлантириш, фарзандларимизни ҳар жиҳатдан баркамол инсонлар этиб тарбиялаш, уларнинг қобилиятларини рўёбга чиқариш борасида улкан ишлар амалга оширилди. Бу қайси соҳада раҳбарлик қилишидан қатъи назар, ислоҳотлар моҳиятини, мақсад ва вазифаларини, уларни амалга ошириш йўллари ва усулларини тўғри тушунадиган, илғор бошқарув ғоялари, тажрибаси ва ютуқларини ўзлаштирган янги кадрларни, том маънода лидерларни тарбиялаб вояга етказишга ҳам бевосита тааллуқлидир. Президент Ислон Каримовнинг асарлари, турли чиқишлари, халқ депутатлари вилоят кенгашларидаги маъруза ва нутқларида раҳбарларга қуйидаги талаблар қўйилган:

1. Раҳбар, энг аввало, зарур инсоний фазилатларга: ақл-идрокка, мустаҳкам иродага, иймон-этиқодга, ор-номусга эга бўлмоғи керак.

2. Раҳбар чинакам юртпарвар, ватанпарвар бўлиши, халқи, юрти олдида ўз масъулиятини чуқур ҳис этган, эл дарди билан яшайдиган, етим-есирларга, ногиронларга, муҳтожларга, кексаларга меҳрибон бўлиши лозим.

3. Раҳбар шахс камида битта касб-ҳунар негизини билиши, шу касб эгаси сифатида бошқаларга устозлик қила оладиган даражада бўлиши шарт. У масъулиятни зиммасига ола билиши, ўз устида тинимсиз ишлаб, доимо изланиб, янгиликка интилиши лозим.

4. Раҳбарнинг савияси баланд, у инсофли ва ишбилармон бўлиши, ностандарт фикрлай олиши, ҳар қандай масалага янгича ёндашиб, унинг янгича ечимини топа олиши керак.

5. Раҳбар доимо халқ ташвиши билан яшаши, эл-юрт манфаатларини ҳамма нарсадан устун қўйиши, бюрократизм ва манманликдан холи бўлиши, бир сўз билан айтганда, маънавий уйғоқ бўлиши керак.

Давлатимиз раҳбари томонидан илгари сурилган бу талаблар мамлакатимизда янгича фикрлайдиган, ҳар жиҳатдан етук, бошқарув салоҳиятига эга раҳбар кадрларни тайёрлаш ва тарбиялашнинг миллий концепциясида ўз ифодасини топган. У барча соҳадаги раҳбарлар учун, бошқарувнинг қайси бўғинида ишлашидан қатъи назар, ўзига хос методологик асос ва дастуриламал сифатида хизмат қилади.

4.4. УСЛУБЧИНИНГ МЕТОДИК ИШЛАРГА РАҲБАРЛИГИ

Педагогик кенгаш жамоа педагоглари фикрини ифодаловчи, болалар билан олиб бориладиган таълим-тарбия ишларини биргаликда кўриб чиқадиган доимий фаолият юритадиган орган, методик маҳорат мактаби ва илғор тажриба минбаридир.

Мактабгача таълим муассасаси раҳбари Педагогик кенгаш раиси ҳисобланади.

Педагогик кенгаш муҳокамасига болалар билан олиб бориладиган таълим-тарбия ишлари самарадорлигини ошириш, мавжуд муаммо ва камчиликларни бартараф этиш чора-тадбирларини белгилаш, муассасада педагогика, психология, социология каби фан соҳаларида эришилган ютуқларни ва етук педагог-тарбиячилар илғор тажрибасини амалиётга жорий этиш; тарбиячилар педагогик маҳоратини ошириш, уларнинг ижодий фаоллигини ривожлантириш сингари масалалар киритилади.

Педагогик кенгаш Халқ таълими вазирлиги, мактабгача таълим бўйича буйруқ, йўл-йўриқ, низом ва бошқа меъёрий ҳужжатларни; мактабгача таълим муассасасининг йиллик иш режасини; болалар соғлигини мустаҳкамлаш тадбирларини; ҳар бир ёш гуруҳлари бўйича «Болажон» дастурининг сифатли бажарилиши жараёнини; иш амалиётига жорий қилиш мақсадида тарбиячиларнинг илғор тажрибаларини; мактабгача ёшдаги болаларга таълим-тарбия беришнинг долзарб масалаларини, тарбиячиларнинг назарий ва методик тайёргарлигини ошириш масалаларини ва мактабгача таълим муассасаси фаолиятига доир бошқа масалаларини муҳокама қилади.

Педагогик кенгаш кун тартибини белгилашда барча қатнашчиларни қизиқтирадиган долзарб мавзуларнинг киритилишини таъминлаш зарур. Фақат шундагина Педагогик кенгашда иш муҳити ҳукм суради, масалалар муҳокамаси фаол ва сермаҳсул бўлади.

Педагогик кенгаш таркибига: услубчи, тарбиячилар, мусиқа раҳбари, мактабгача таълим муассасасига хизмат қиладиган шифокор, катта ҳамшира, касаба уюшмаси, отаналар қўмитаси ҳамда васийлик кенгаш раислари киради. Педагогик кенгаш йиғилишига жамоат ташкилотлари вакиллари, мактаб ўқитувчилари, мактабгача таълим муас-

сасаси тарбияланувчиларининг ота-оналари таклиф этилиши мумкин.

Педагогик кенгаш мактабгача муассасанинг йиллик иш режасига киритилган ва Педагогик кенгаш томонидан тасдиқланган режа асосида фаолият юритади.

Мактабгача таълим муассасаларининг коллегиял органи ҳисобланган Педагогик кенгаш фаолияти педагог ходимлар, ота-оналар, ҳомийларни бирлаштириб, мактабгача таълимда давлат талаблари асосида мувофиқлаштирилган таълим-тарбия жараёнини такомиллаштиришга йўналтирилган.

Педагогик кенгашнинг асосий вазифаларига қуйидагилар киради:

– таълим муассасаси педагогик жамоаси фаолиятини йўналтириш, тарбияланувчилар эгаллаши лозим бўлган билим, малака ва кўникмаларни ривожлантириш, «Мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйиладиган Давлат талаблари»нинг бажарилишини таъминлаш;

– таълим-тарбия жараёнини ташкил этиш самарадорлигини оширишда мақбул шарт-шароитлар яратишга доир қарорлар қабул қилиш;

– педагог ходимларнинг нуфузи ва методик салоҳиятини ошириш, уларнинг ташаббускорлигини қўллаб-қувватлаш ва ривожлантириш бўйича мақсадли ишларни ташкил этиш;

– педагогик жамоанинг таълим-тарбия йўналишидаги фаолиятини таҳлил қилиш ва яқуний хулоса бериш;

– илғор педагогларнинг иш тажрибаларини ўрганиш, оммалаштириш, ёш педагогларга методик ёрдам кўрсатиш ишларини амалга ошириш йўлларини белгилаш;

– Устоз–шогирд аъёналари, узлуксиз малака ошириш борасида олинган ҳисоботлар юзасидан хулосалар тайёрлаш ва уларнинг бажарилишини назорат қилиш;

– тарбияланувчиларга умуминсоний ва миллий қадриятларга асосланган маънавий-ахлоқий қадриятларни сингдириш, бола шахсини шакллантиришда таълим жараёнига замонавий педагогик технологияларни татбиқ этиш;

– тарбияланувчиларни жисмоний, интеллектуал ва маънавий жиҳатдан баркамол, ватанпарвар ва юртпарвар шахс сифатида тарбиялаш юзасидан таклифлар бериш.

Педагогика кенгаши фаолиятини ташкил этиш ва унинг иш мазмуни

– Мактабгача таълим муассасаси раҳбари кенгашнинг раиси ҳисобланади ва унинг фаолиятини бошқаради. Педагогика кенгаши котиби жамоа томонидан бир йил муддатга сайланади;

– кенгаш йиғилишлари ўқув йили аввалидан бошланиб, ҳар чоракда бир марта ўтказилади. Зарурат бўлган ҳолларда навбатдан ташқари Педагогика кенгаши ўтказилиши мумкин;

– кенгаш аъзоларининг камида учдан икки қисми қатнашиб, улардан кўпчилиги ёқлаб овоз берса, қарор қабул қилинган ҳисобланади. Овозлар тенг бўлган тақдирда, кенгаш раисининг қарори ҳал қилувчи ҳисобланади;

– навбатдан ташқари чақирилган йиғилишда эса кенгаш аъзоларининг камида учдан бир қисми иштирок этиши керак;

– кенгаш йиғилишида муҳокама этилаётган масалалар юзасидан қарорлар очиқ овоз бериш йўли билан қабул қилинади;

– кенгаш таркибига муассаса шифокори, ҳамшира, касаба уюшма раиси, ота-оналар (васийлик кенгаши) кўмитаси раиси, маҳалла фуқаролар йиғини аъзолари кириши мумкин;

– кенгашни ўтказиш вақти, жойи ва кун тартиби муассасада бир ой олдин эълон қилинади;

– кенгашда муҳокама этиладиган масалалар бўйича материаллар доимий ёки вақтинчалик ташкил қилинган гуруҳлар ёки муассаса маъмурияти тайинлаган педагоглар томонидан тайёрланади;

– кенгашда муассасанинг иш режаси, малака ошириш режасининг бажарилиши, назорат турлари бўйича ўрганиш хулосалари, ходимларнинг ҳисоботлари, тарбияланувчиларнинг ўзлаштириши, муассасанинг санитар-гигиеник аҳволи ва болаларнинг соғлиғи ва муассаса фаолиятига доир бошқа масалалар кўриб чиқилади;

– кенгаш педагогларнинг илғор иш тажрибаларини ўрганиш, умумлаштириш ва оммалаштириш, ёш педагогларга ёрдам уюштириш ишларини амалга ошириш йўллари белгилайди;

– кенгашда машғулот ишланмалари, тарбия жараёнининг шакл ва методларини амалга ошириш йўллари муҳокама қилинади, таълим-тарбиянинг илғор усулларини жорий этиш бўйича тажриба-синов ишларини олиб бориш, олий таълим институтлари, жамоат ва нодавлат ташкилотлари, мактаб, маҳалла билан ҳамкорлик қилиш йўналишлари белгиланади;

– кенгаш таълим-тарбия жараёнини ташкил этишда педагогик жамоанинг маълум йўналишлардаги фаолиятини таҳлил қилади ва таълим-тарбия самарадорлигини оширишда зарур шарт-шароитлар яратишга оид якуний хулоса чиқаради ва тегишли қарор қабул қилади. Малака ошириш курсидан қайтган педагогларнинг ҳисоботларини тинглайди;

– кенгашда кун тартибидаги масалаларни кўришдан олдин аввалги кенгашда қабул қилинган қарорларнинг ижроси ҳақидаги масала эшитилади ва ижроси таъминланган ҳар бир масала юзасидан қабул қилинган қарорлар назоратдан олинади;

– кенгаш кун тартибида муҳокама этилаётган ҳар бир масала аниқ ифодаланган бўлиши, масалалар ўқув йилининг асосий вазифаларидан келиб чиққан ҳолда киритилиши лозим. Кенгашда кўриладиган масалалар сони учтадан ошмаслиги зарур;

– кенгашда қабул қилинган қарорлар ижросини назорат этиш муассаса раҳбари зиммасига юклатилади.

Педагогика кенгаши ҳуқуқлари

– Педагогика кенгаши мактабгача таълим муассасаси фаолиятини ривожлантириш йўналишининг истиқбол режасини белгилайди;

– мактабгача таълим муассасасининг ўз олдига қўйган мақсад ва вазифаларни бажариш йўлларини белгилаб беради ва ижросини таъминлайди;

– таълим-тарбия жараёнини ташкил қилишда турли шакл ва методларни ишлаб чиқади;

– ўз ваколати доирасида ишлаб чиқилган ҳужжатларни муҳокама қилади ва тегишли қарорлар қабул қилади;

– педагогларнинг малака оширишдан кейинги амалга оширадиган вазифалари юзасидан ишлаб чиқилган истиқбол иш режаларини тасдиқлайди ва уларнинг ижроси таъминланишини назорат қилади;

– мактабгача таълим муассасаси низомига мувофиқ, педагог ходимларни рағбатлантириш ва жазолаш бўйича масалаларни ҳал қилади.

Педагогика кенгаши баённома дафтарининг юритилиши

Кенгаш баённомаси ёзиладиган дафтарнинг кириш қисмида кенгаш ўтказиладиган сана, баённома тартиб рақами, қатнашган педагоглар сони, кенгаш раиси ва котибининг исми-шарифи қайд этилади, қатнашмаган педагогларнинг қатнаша олмаслик сабаблари кўрсатилган ҳолда фамилиялари тартиб бўйича ёзиб чиқилади.

Баённомалар дафтарида Педагогика кенгаши кун тартибига киритилган масалалар муҳокамаси, кенгаш аъзолари киритган таклиф ва мулоҳазалар ҳамда кун тартибига даги ҳар бир масала юзасидан қабул қилинган қарорлар қайд этиб борилади. Кун тартибига «Турли масалалар» ёки «Бошқа масалалар»нинг киритилишига йўл қўйилмайди.

Баённомаларда йўл қўйилган камчиликларга тегишли изоҳ берилиб, кенгаш раисининг имзоси билан тасдиқланади. Баённомалар аниқ, озода, равон ёзилиши, дафтарнинг ҳар бир саҳифаси рақамланиши ва тикилиши лозим.

Баённомалар дафтари халқ таълими муассасалари фаолиятини методик таъминлаш ва ташкил этиш туман (шаҳар) бўлими мудири томонидан, нодавлат мактабгача таълим муассасаларида эса муассис томонидан имзоланади ва муҳрланади.

Кенгаш баённомаси Педагогика кенгаши раиси ва котиби томонидан имзоланади ва муҳрланади.

Педагогика кенгаши баённомаси ҳар ўқув йили бошида янгидан рақамланади.

Педагогика кенгаши ҳужжатлари

Педагогика кенгаши ҳужжатлари таълим муассасасининг иш юритиш ҳужжатлари билан бирга сақланади.

Педагогика кенгаши ҳужжатлари баённома ва педагогика кенгаши кун тартибида муҳокама қилинган масалаларга оид материаллардан иборат.

Педагогика кенгаши ҳужжатлари муассасада уч йил давомида сақланади.

Илғор педагогик тажрибани умумлаштириш

Тарбиячиларнинг энг яхши тажрибаларини ўрганиш, барча илғор тажрибаларини таҳлил қилиш ва амалиётга жорий этиш мактабгача таълим муассасаси услубий фаолиятининг асосини ташкил этади.

Тажрибани ўрганиш ва умумлаштириш гуруҳлардаги тарбиявий ишлар ҳолатини тизимли тарзда таҳлил қилишни назарда тутати. Тажрибани ўрганишнинг асосий йўллари билан бири гуруҳларга режали тарзда кириш ва педагогик жараён ҳамда кун тартиби жараёнларининг турли жиҳатларини кузатишдир. Ана шу кузатишлар асосида тарбиячининг иши, болаларнинг хатти-ҳаракатлари ва хилма-хил фаолиятлари ҳақида тасаввур пайдо бўлади.

Услубчининг кузатишлари махсус дафтарда қайд этилади.

Педагогик кабинетнинг иши

Педагогика кабинети – мактабгача таълим муассасасидаги бутун услубий ишларнинг маркази ҳисобланади. Педагогик жараённи уюштириш, ота-оналар билан ишлаш, ходимлар педагогик маҳоратини ошириш ва ўз устида мустақил ишлари ва ўқишини ташкил қилишда, тарбиячиларга амалий ёрдам кўрсатиш борасида педагогика кабинети етакчи ўрин тутати.

Педагогика кабинети мактабгача таълим муассасаси қарор топган анъана ва тўпланган тажриба жамланадиган жойдир. Услубчининг вазифаси – ана шу анъана ва тажрибани аниқ ва тушунарли ифодалаб, ҳар бир тарбиячи онгига сингдиришга, болалар билан ишлашда уларни ижодий қўллашга ўргатишдир.

Педагогика кабинетидида тўғри йўлга қўйилган иш барча ходимларнинг методик тайёргарлигини оширишга, хусусан, болаларни ҳар томонлама ривожлантириш вазифаларини ҳал қилишга ёрдам беради.

Педагогик кабинетининг асосий вазифаси – мактабгача таълим муассасаси тарбиячиларига методик ёрдам кўрсатиш, уларнинг ғоявий-сиёсий ва илмий-методик савияси, педагогик маҳоратининг ўсиши, ўз фаолиятини илмий асосда ташкил қилишида тегишли шарт-шароит яратишдир. Бунинг учун услубчи томонидан тайёрланган

материаллар мазмунан бой, пухта-пишиқ ўйланган ва муайян тизимга солинган бўлиши керак.

Педагогика кабинетида тарбиячиларни мавжуд материаллар билан таништириш, илғор тажрибани оммалаштириш мақсадида «ахборот хизмати» уюштирилади. Ахборот хизмати доирасида кабинетни ижтимоий-сиёсий ва маънавий-маърифий адабиётлар, хилма-хил ахборот бюллетенлари билан жиҳозлаш, болалар таълим-тарбиясига доир масалалар бўйича «ахборот кунлари»ни ўтказиш, «Методик адабиётлар янгиликлари», «Тажриба, муаммо, амалиёт», «Методик бурчак» каби стендларни ташкил этиш мақсадга мувофиқдир.

Бундан ташқари, кабинетнинг узлуксиз ишлашини ташкил этиш, тарбиячиларга ўз вақтида услубий ёрдам кўрсатиш мақсадида мактабгача таълим муассасаси мудирини билан келишган ҳолда навбатчилик уюштирилиши мумкин.

Мухтасар айтганда, педагогика кабинети мактабгача таълим муассасаси услубий-методик фаолиятининг чинакам марказига айланиши зарур. Бунинг учун услубий тарбиячиларнинг яқин ҳамкорига айланиши, уларга кабинет хизматидан, бу ерда сақланаётган ўқув, илмий ва услубий материаллардан самарали фойдаланиш кўникмасини шакллантириши зарур. Бу ўринда, айниқса, ёш тарбиячилар билан ишлашни йўлга қўйиш муҳим аҳамият касб этади. Бу эса услубчининг билими, маҳорати, ташкилотчилик қобилияти ва инсоний фазилатларига кўп жиҳатдан боғлиқдир.

Таянч тушунчалар:

Услубчи — мактабгача таълим муассасасида услубий-методик ишларга раҳбарлик қилувчи ходим.

Методик иш комплекси — тарбиячиларнинг болалар билан ишлаш усул ва услубларининг умумий мажмуи.

Таҳлил — таълим-тарбия, методик ва бошқа жараёнларни кузатиш ва муҳокама қилиш асосида таҳлил этиб бориш.

Қиёсий кузатув — назоратнинг ўзга хос тури бўлиб, тарбиячилар фаолиятини ўрганиш, иш самарадорлигини аниқлаш услуби.

**МАВЗУ ЮЗАСИДАН ФЙДАЛАНИЛГАН
АДАБИЁТЛАР:**

1. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни.// Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. –Т., «Шарқ», 1997.
2. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури.// Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. –Т., «Шарқ», 1997.
3. «Болажон» дастури. –Т., «Маърифат-Мададкор», 2010.
4. Халқ таълими ходимлари асосий лавозимларининг малака тавсифлари. –Т., 2012.
5. Справочник «Руководителя дошкольного образовательного учреждения». –Т., 2006.
6. **Ф. Р. Қодирова, Р. М. Қодирова.** Мактабгача таълим концепцияси. –Т., «Фан ва технология», 2011.
7. Мактабгача таълим тизимида доир ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар тўплами. «LIDER PRESS», –Т., 2009.

Назорат учун саволлар:

1. Мудирага қўйиладиган талаблар нималардан иборат?
2. Мудира фаолиятини изоҳлаб беринг.
3. Мудиранинг таълим-тарбия йўналишида ва ташкилий фаолиятини ёритинг.
4. Методик иш фаолиятига нималар киради?
5. Кадрлар ва ота-оналар билан иш услублари нималардан иборат?
6. Мудиранинг ҳуқуқлари қайси ҳужжатларда белгилаб берилган?
7. Мактабгача таълим муассасаси услубчиси фаолиятининг мазмуни нималардан иборат?
8. Услубчининг таълим-тарбия ишларига раҳбарлигини мисоллар билан тушунтиринг.
9. Илғор иш тажрибаларни аниқлаш усуллари нималардан иборат?
10. Педагогик кенгашнинг вазифа ва ваколатлари нималардан иборат?
11. Педагогик кенгашни ўтказишда услубчининг роли нималарда намоён бўлади?
12. Педагогик ходимлар билан ишлаш услубларининг мазмун-моҳияти нималардан иборат?

МАВЗУ ЮЗАСИДАН ТЕСТ ТОПШИРИҚЛАРИ:

1. Мактабгача таълим муассасаси ходимларининг касбий маҳоратини такомиллаштириш йўллари бу –

- а) Педагогик кенгаш, семинар, семинар-машғулот, очиқ машғулотлар, методик бирлашмалар;
- б) турли педагогик тадбирлар, очиқ машғулотлар, ота-оналар мажлислари;
- в) очиқ эшиклар куни, умумий ота-оналар мажлислари, семинарлар;
- г) Педагогик кенгаш, семинар машғулотлари, турли методик тадбирлар.

2. Мудира томонидан кадрлар билан ишлаш усуллари бу –

- а) яккама-якка суҳбатлашиш, ёш мутахассислар билан ишлаш, очиқ машғулотлар;
- б) кадрларни, мутахассислик иш тажрибаларини ўрганиш, таҳлил қилиш;
- в) ота-оналар билан олиб борадиган ишларини пухта ўрганиш, таҳлил қилиш;
- г) гуруҳларга кириш, кузатиш, рағбатлантириш, назорат қилиш.

3. Бошқарувда педагогик технологияларнинг шаклларини аниқланг:

- а) педагогик, инновацион, ахборот технологиялари;
- б) инновацион, М. Монтессори технологияси, ахборот технологиялари;
- в) ахборот, триз, инновацион;
- г) триз, интерфаол услублар, ахборот технологиялари.

4. Мудиранинг касбий сифатлари қайси бандда тўғри кўрсатилган?

- а) аниқлик, ҳамкорлик, демократик бошқарув;
- б) яккабошчилик, табиий-генетик, софдиллик;
- в) юксак маънавият, ирода, ташкилотчилик, педагогик сифатлар;
- г) кадрларни илгари суриш.

5. Мактабгача таълим муассасаси мудираси олиб борадиган иш мазмуни қайси бандда тўғри ёритилган?

- а) молиявий-хўжалик, методик ва таълим-тарбия ишлари;
- б) ота-оналар университети, жамоатчилик, маҳалла билан иш фаолияти;
- в) ёш мутахассислар, хизмат кўрсатувчи ходимлар, маҳалла ва ташкилотлар билан;
- г) таълим-тарбия, меҳнат, молиявий-хўжалик фаолият.

**V боб. ХАЛҚ ТАЪЛИМИ МУАССАСАЛАРИ
ФАОЛИЯТИНИ МЕТОДИК ТАЪМИНЛАШ ВА
ТАШКИЛ ЭТИШ БЎЛИМЛАРИ ТОМОНИДАН
МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИГА
РАҲБАРЛИК ҚИЛИШ**

1. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги томонидан мактабгача таълимга раҳбарлик.
2. Мактабгача таълим бошқармаси, унинг вазифаси, иш мазмуни.
3. Мактабгача таълим муассасаси назоратчи-услубчисининг вазифалари, ҳуқуқлари ва унга қўйилган талаблар.
4. Таълим соҳасидаги қонун ҳужжатларида таълим тизими-ни бошқариш.

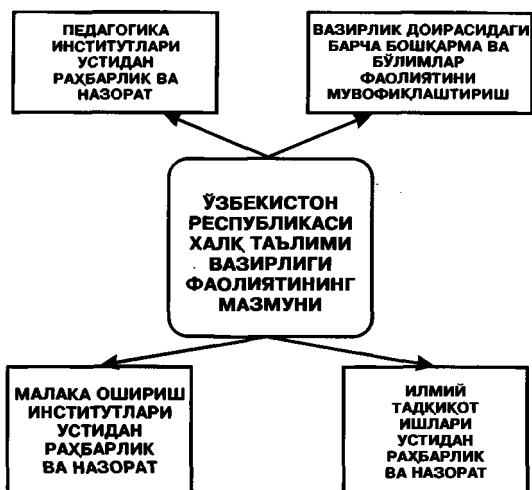
**5.1. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ХАЛҚ ТАЪЛИМИ
ВАЗИРЛИГИ ТОМОНИДАН МАКТАБГАЧА
ТАЪЛИМГА РАҲБАРЛИК**

Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, Қорақалпоғистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, вилоят ва Тошкент шаҳар Халқ таълими бошқармалари, туман (шаҳар) Халқ таълими бўлимлари мактабгача таълимни бошқаришнинг ваколатли органлари ҳисобланади.

Қорақалпоғистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги, вилоят ва Тошкент шаҳар Халқ таълими бошқармалари, туман (шаҳар) Халқ таълими бўлимлари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасига, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳамда туман (шаҳар) ҳокимликларига бўйсунди.

Мактабгача таълим муассасалари бошқариш халқ депутатлари Кенгаши қошидаги тегишли кенгаш вазифасига киради.

Вилоят, шаҳар, туман халқ таълими бошқармаси турли шаклдаги мактабгача таълим муассасалари тармоғини шакллантириш ва ривожлантириш ишларини бошқаради. У мактабгача таълим муассасасининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш, янги муассасаларни қуриш, маб-

лаф билан таъминлаш, кадрлар танлаш ишларига кўмаклашади, кадрларни тайёрлаш ва малакасини ошириш ишларини йўлга қўяди, услубий қўлланмалар ва кўргазмалар воситалар билан таъминлайди, идоралар, жамоат ташкилотлари, ота-оналар фаолиятини мувофиқлаштиради.

Кенгаш таркибига ҳомийлик қилувчи муассасаларнинг ходимлари, ота-оналар, ўрта мактаб, мактабгача таълим, тиббий ёрдам, маҳалла кўмитаси вакиллари киритилади. Мактабгача таълим мудираси тегишли туман халқ таълими бўлими томонидан тайинланади

Мактабгача таълим муассасалари фаолияти асосан давлат бюджети маблағлари ҳисобидан молиялаштирилади.

Халқ таълими вазирлиги, вилоят бошқармалари, шаҳар ва туман бўлимлари — мактаб, мактабгача таълим ва мактабдан ташқари, мактаб-интернатлар, академик лицей ва коллежларга раҳбарлик қилувчи юқори органлар ҳисобланади.

Халқ таълими вазирлиги, вилоят бошқармалари, шаҳар ва туман бўлимлари қўйидаги йўналишлар бўйича фаолият юритади:

- мактабгача таълим;
- умумий ўрта таълим;
- мактабдан ташқари ишлар;
- малака ошириш.

Халқ таълими вазирлиги тизимидаги ташкилот ва муассасаларга умумий раҳбарлик вазир томонидан амалга оши-

рилади. Ҳар бир йўналиш бўйича раҳбарлик вазир ўрин-босарлари, бошқарма ва бўлим бошлиқлари томонидан амалга оширилади. Халқ таълими вазирлигининг мактаб-гача таълим бош бошқармаси зиммасига мамлакатимизда мактабгача таълим тизимини ривожлантириш, муассасалар фаолиятига раҳбарлик қилиш ва уни назорат этиш вазифаси юклатилган.

Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги Қорақалпоғистон Халқ таълими вазирлиги фаолиятига кўмаклашади ва иш режаларини тасдиқлайди. Вазирлик «Таълим тўғрисида»ги Қонун, Кадрлар тайёрлаш миллий дастури ва бошқа меъёрий ҳужжатларга таянган ҳолда фаолият юритиб, мактабгача таълим, умумий, ўрта махсус ва малака ошириш институтлари тизимини такомиллаштириш, республикада педагогика фанини тараққий эттириш ишларига раҳбарлик қилади.

Вазирликнинг асосий вазифалари қуйидагилар ҳисобланади:

– умуминсоний қадриятлар, тарихий тажриба, халқнинг кўп асрлик илмий ва маданий анъаналарини, жамиятнинг келгуси тараққиётини ҳисобга олган ҳолда, республиканинг интеллектуал ва илмий имкониятини ривожлантириш, ўзининг жамият, оила ва давлат олдидаги масъулиятини англайдиган, ҳар томонлама етук, эркин шахсни шакллантириш мақсадида таълим соҳасида давлат сиёсатини амалга ошириш;

– таълим стратегиясини ишлаб чиқиш, унинг ривожланиш истиқболини белгилаш ва режалаштириш, таълим тизимининг халқ хўжалиги бошқа соҳалари билан ўзаро муносабати тартибини такомиллаштириш;

– таълим мазмунини мунтазам янгилаб туриш ҳамда таълимнинг жаҳон андозаларига, аҳолининг миллий, ёш ва бошқа гуруҳлари эҳтиёжларига жавоб берадиган янги мазмун ишлаб чиқилишини таъминлаш;

– касб таълими олиш ва янги ижтимоий-иқтисодий шароитлардаги фаолиятга тайёрланиш учун ёшларнинг умумий ўрта ва базавий таълими концепциясини шакллантириш ва рўёбга чиқариш;

– болалар ва ўсмирларни ижтимоий-ҳуқуқий жиҳатдан ҳимоя қилиш, чора-тадбирлари комплексини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;

– Ўзбекистон Республикаси ҳукуматининг таълим, илмий-педагог ходимлар тайёрлаш ва улардан фойдаланишни такомиллаштириш, таълим соҳаси ходимининг жамиятдаги ижтимоий мақомини кўтаришни амалга ошириш соҳасидаги кадрлар сиёсатини рўёбга чиқариш;

– ўқув-тарбия жараёни сифатига давлат баҳосини бериш, давлат тасарруфида бўлган ва давлатга қарашли бўлмаган таълим муассасаларида ишчилар ва мутахассислар тайёрлаш;

– таълимнинг моддий негизини ривожлантириш ва техника билан қайта жиҳозлаш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш, замонавий таълимни амалга ошириш учун зарур бўлган турли буюмлар ишлаб чиқариш ва хизматлар кўрсатиш йўналишларини белгилаш;

– таълим масалаларида халқаро, давлатлараро даражаларда Ўзбекистон Республикаси манфаатларини белгиланган тартибда ифодалаш;

– таълим муассасаларида, уларнинг идоравий бўйсунидан қатъи назар, ўқув-тарбиявий ва услубий ишларни мувофиқлаштириш, вазирликлар, давлат қўмиталари ва идоралар билан биргаликда таълим сифатини ошириш, болалар ва ёшлар тарбияси бўйича тадбирларни ишлаб чиқиш.

5.2. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ БОШҚАРМАСИ, УНИНГ ВАЗИФАСИ, ИШ МАЗМУНИ

Мактабгача таълим бошқармасининг вазифалари қуйидагилардан иборат:

– мактабгача таълим муассасалари фаолиятининг асосий йўналишларига раҳбарлик қилиш;

– мактабгача тарбия муассасаларида таълим-тарбия ва ташкилий-педагогик ишларга раҳбарлик қилиш;

– «Таълим тўғрисида»ги Қонун, Кадрлар тайёрлаш миллий дастури ва мактабгача таълим концепциясида ва соҳага оид бошқа қонун ҳужжатларида кўзда тутилган вазифаларнинг бажарилиши устидан назорат қилиш;

– аҳоли ўртасида педагогик билимларни тарғиб этиш ва оммалаштириш ишларини мувофиқлаштириш;

– «Болажон» дастурини такомиллаштириш ишларига раҳбарлик қилиш;

– мактабгача таълим муассасалари ва оилада болаларга таълим-тарбия беришнинг ўзаро уйғунлигини таъминлаш;

– педагогика фани ва амалиёти ютуқлари асосида мактабгача таълим муассасаларида таълим-тарбия дастурларини такомиллаштириб бориш;

– мактабгача таълим муассасаларига услубий раҳбарликни амалга ошириш;

– бўйсунушидан қатъи назар, мактабгача таълим муассасалари фаолияти устидан назорат қилиш;

– мактабгача таълим муассасалари учун кадрлар тайёрлаш ва малакасини ошириш ишларига раҳбарлик қилиш;

– хорижий мамлакатларнинг мактабгача тарбия муассасалари фаолиятини бошқарадиган идоралар билан ҳамкорликни йўлга қўйиш.

Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги мактабгача таълим бошқармаси унга топширилган фаолият йўналиши бўйича вазирликнинг бошқа бошқарма ва бўлимлари, вилоят, шаҳар, туман мактабгача таълим бошқармалари (бўлимлари), Иқтисодиёт, Соғлиқни сақлаш вазирликлари, Педагогика фанлари академияси, шунингдек, қарамоғида мактабгача таълим муассасалари бўлган тармоқларнинг тегишли бўлинмалари билан амалий ҳамкорлиги йўлга қўйилган.

Мактабгача таълим бошқармасининг иш мазмуни қуйидагилардан иборат:

– таълим-тарбия ва ташкилий-педагогик ишларга раҳбарлик қилиш;

- ижтимоий мактабгача таълим муассасаларини ривожлантиришнинг асосий йўналишларини аниқлаш;
- вилоят, шаҳар, туман халқ таълими бўлимлари, мактабгача таълим бошқармалари (бўлимлари) томонидан меъёрий, инструкторив, методик-дастурий ҳужжатларнинг бажарилишини назорат қилиш;
- ички меҳнат тартиби тўғрисида низом, йўл-йўриқ ва қоидаларни ишлаб чиқиш (касаба уюшмалари билан ҳамкорликда);
- муассасалар тармоғи тараққиётининг истиқболи, йиллик, халқ хўжалиги ва давлат режаларини тузишда, капитал қурилиш, кадрлар тайёрлаш, педагогик маҳоратни ошириш ва уни назорат қилишда иштирок этиш, намунавий биналар лойиҳасини ишлаб чиқиш, муассасаларнинг ускуналар ва ўқув-кўргазма қўлланмаларига бўлган талабини аниқлаш;
- болалар ҳаёти ва соғлиғини сақлаш бўйича тадбирлар ишлаб чиқиш, унинг бажарилишини назорат қилиш;
- ихтисослаштирилган мактабгача таълим муассасаларининг ишини ташкил этиш;
- мактабгача таълим ёшидаги болаларни тарбиялаш борасида тўпланган илғор хорижий тажрибаларни ўрганиш ва амалиётга жорий этиш;
- меҳнаткашларнинг аризалари, хат ва шикоятларини кўриб чиқиш ва тегишли қарорлар қабул қилиш ва ҳоказолар.

Б./ Б./ Б./ ТЕХНОЛОГИЯСИНИ ҚўЛЛАШ ҚОИДАЛАРИ			
МАВЗУ САВОЛЛАРИ	БИЛАМАН	БИЛДИМ	БИЛИШНИ ХОҲЛАЙМАН
1. ХАЛҚ ТАЪЛИМИ БЎЛИМЛАРИ ТОМОНИДАН РАХБАРЛИК ШАКЛЛАРИ			
2. НАЗОРАТЧИ ВА УНГА ҚўЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР			
3. НАЗОРАТ-ТЕКШИРУВ ТУРЛАРИ			
4. ХАЛҚ ТАЪЛИМИ БЎЛИМЛАРИНИНГ ТАШКИЛИЙ ТУЗИЛИШИ			
5. ТАЪЛИМ-ТАРБИЯВИЙ ИШЛАРГА РАХБАРЛИК			
6. МЕТОДИК ИШЛАРГА РАХБАРЛИК			

Вилоят, шаҳар бошқармалари бевосита Халқ таълими вазирлигига бўйсунди. Вилоят, шаҳар, туман халқ таълими бўлимларида мактабгача таълим сектори мавжуд бўлиб, у мазкур ҳудудда жойлашган муассасалар фаолиятини бошқаради, уларнинг ишини назорат қилади, педагог ходим-

лар малакасини ошириш тадбирлари ҳам улар зиммасидадир. Туман халқ таълими бўлими шу ҳудудда жойлашган барча мактабгача таълим муассасалари, улар қайси идора ва ташкилотларга бўйсунганидан қатъи назар, назорат этади.

5.3. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАСИ НАЗОРАТЧИ-УСЛУБЧИСИНИНГ ВАЗИФАЛАРИ, ҲУҚУҚЛАРИ ВА УНГА ҚЎЙИЛГАН ТАЛАБЛАР

Мактабгача таълим муассасалари ишига бевосита раҳбарлик қилиш халқ таълими бўлими мактабгача таълим назоратчи-услубчи зиммасига юклатилади.

Назоратчи-услубчи – мактабгача таълим муассасаларига тегишли қонун-қоидаларнинг бажарилишини назорат қилувчи шахсдир.

Назоратчи-услубчининг иши мураккаб ва кўп қирралидир. Шунингдек, у мамлакатимизда халқ таълими соҳасига оид чиқарилган қонунлар, Кадрлар тайёрлаш миллий дастури ва инструктив, дастурий, услубий ҳужжатларга амал қилади.

Назоратчи-услубчининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

- турли тилдаги, идоравий бўйсунганидан қатъи назар, барча мактабгача таълим муассасаларида «Болажон» дастурининг бажарилишини кузатади, текширади;

- мактабгача таълим муассасаси ишини ҳар томонлама назорат этади;

- амалдаги қонунлар доирасида йўл-йўриқ, буйруқ, тавсия, кўрсатмалар беради;

- ғайриқонуний ишларга чек қўяди ва бу ҳақда халқ таълими бўлимига ахборот тақдим этади;

- мактабгача таълим муассасаси фаолиятини такомиллаштириш бўйича таклиф-тавсия, фикр-мулоҳазалар беради;

- халқ таълими бўлимида мудира, услубчи ва тарбиячилар учун илмий-услубий кенгашлар ташкил этади;

- мактабгача таълим муассасаси ходимларини аттестациядан ўтказди;

- ходимларни рағбатлантириш ва жазолаш, ишдан бўшатиш масалалари бўйича тавсиялар беради.

Назоратчи-услубчига қўйиладиган асосий талаблар:

Назоратчи-услубчи:

- мактабгача таълим тизими ишини ва тамойилларини пухта эгаллаган, олий махсус маълумотга, кўп йиллик

иш стажига, энг илғор, юксак педагогик ташкилотчилик қобилиятига эга бўлиши;

– ҳар жиҳатдан етук, ўз ишининг устаси, дунёқараши кенг, давлатимизнинг таълим йўналишидаги сиёсатини чуқур биладиган, назоратчи-услугчи мутахассислиги бўйича юқори малакага эга бўлиши;

– қатъиятли, холис, виждонли, давлат манфаатларини кўзлаб иш юритадиган, зиммасидаги масъулиятни чуқур ҳис этадиган, тартибли, ўзига ва бошқаларга талабчан, ўз сўзида тура оладиган, камчиликка мурасасиз бўлиши;

– мактабгача таълим равнақи учун энг муҳим вазифаларни ўз вақтида аниқлай олиши, уларни қисқа муддатда бажара олиш қобилиятига эга бўлиши;

– мактабгача таълим муассасаси фаолиятини ҳар томонлама чуқур таҳлил қила оладиган, мавжуд камчиликларни ўз вақтида бартараф этиш чораларини белгилаб амалга оширишга қодир бўлиши;

– халқ таълими бўлими ва мактабгача таълим муассасаларига доимий равишда услубий ёрдам беришга тайёр бўлиши;

– янгиликка интилувчан, педагогика фани соҳасида қўлга киритилган янги ишланмалар ва технологияларни, етук педагогларнинг илғор иш тажрибалар амалиётини татиқ этишга қодир бўлиши;

– ғоявий, сиёсий, педагогик савияси ва билимларини ошириш устида тинимсиз ишлаш кўникмасини эгаллаган бўлиши зарур.

Назоратчи-услугчи ҳар уч йилда малака ошириш курсларида ўз малакасини оширади.

Мактабгача таълим муассасалари ишининг барча бўлимларини самарали бошқариш учун назоратчи-услугчи ўз ишини аниқ ва пухта ўйланган режа асосида, кенг жамоатчиликка таянган ҳолда амалга ошириши керак.

Назоратчи-услугчи аҳолининг мактабгача таълим муассасаларига бўлган талабини қондиришга алоҳида эътибор қаратиши лозим. Шу мақсадда у мактабгача таълим муассасалари тармоғини кенгайтиришнинг кундалик ва истиқбол режаларини тузишда иштирок этади ва янги муассасаларнинг фойдаланишга топширилишини мунтазам назорат этиб боради. Назоратчи-услугчи мактабгача таълим муассасаларининг самарали фаолият юритишига ҳаракат қилади, айниқса, қишлоқда мактабгача таълим

муассасалари қурилишига, уларнинг моддий базасининг яхшиланишига алоҳида эътибор қаратади.

Назоратчи-услугчи молия масалаларини тушуниши, мактабгача таълим муассасаларини жиҳозлаш, болаларни овқатлантиришга оид меъёрий ҳужжатларни билиши, муассаса фаолияти учун ажратилган маблағларни ўз вақтида берилиши ва тўғри сарфланишини мунтазам текшириб туриши, бу борада марказлаштирилган бухгалтерия билан ҳамкорликда ишлаши керак.

Назоратчи-услугчи мактабгача таълим муассасасига борганида услубий, тарбиявий ва маъмурий-хўжалик ишлар ҳолатини ўрганади, илғор тажрибани, ишдаги камчиликларни аниқлайди, зарур ёрдам кўрсатади.

У «Болажон» дастурининг бажарилишини назорат қилади, педагогик кадрлар таркиби ва жойлаштирилишини ўрганади, уларнинг малакасини оширишга қаратилган чора-тадбирларни ишлаб чиқади.

Назоратчи-услугчи фаолиятида ота-оналар қўмитаси ишига раҳбарлик қилиш ва аҳоли ўртасида педагогик билимларни тарғиб этиш ва оммалаштириш муҳим ўрин тутади. Унинг бу борадаги фаолиятининг мазмуни ва шакллари муайян ҳудуд (вилоят, шаҳар, туман, қишлоқ) шароитига мувофиқ равишда белгиланади.

Халқ таълими бўлимларига умумий раҳбарлик бўлим мудирини, назоратчи-услугчи томонидан ишлаб чиқилган йиллик режа асосида олиб борилади.

Режанинг кириш қисмида аввалги ўқув йилига тавсифнома, қандай шаклда ва қанча мактабгача таълим муассасалари қурилгани, услубий ишлар қай даражада йўлга қўйилгани, қандай илғор иш тажрибалари умумлаштирилгани, шунингдек, амалга оширилган ташкилий-хўжалик ишлари, ўтказилган кенгашлар ва бошқа масалалар апрофлича таҳлил этилади.

5.4. ТАЪЛИМ СОҲАСИДАГИ ҚОНУН ҲУЖЖАТЛАРИДА ТАЪЛИМ ТИЗИМИНИ БОШҚАРИШ АСОСЛАРИ

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг таълим соҳасидаги ваколатлари

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг таълим соҳасидаги ваколатларига қуйидагилар киреди:

— таълим соҳасида ягона давлат сиёсатини амалга ошириш;

- таълим соҳасидаги давлат бошқаруви органларига раҳбарлик қилиш;
  - таълимни ривожлантириш дастурларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш;
  - таълим муассасаларини ташкил этиш, қайта ташкил этиш ва тугатиш тартибини белгилаш;
  - таълим муассасаларини аккредитациядан, педагог, илмий кадрларни аттестациядан ўтказиш тартибини белгилаш;
  - бошқа давлатнинг таълим муассасаларига Ўзбекистон Республикасининг ҳудудида таълим фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқини берувчи рухсатномалар бериш;
  - қонун ҳужжатларига мувофиқ хорижий давлатларнинг таълим тўғрисидаги ҳужжатларини тан олиш ва бу ҳужжатларнинг эквивалент эканини қайд этиш тартибини белгилаш;
  - давлат таълим стандартларини тасдиқлаш;
  - давлат томонидан тасдиқланган намунадаги маълумот тўғрисидаги ҳужжатларни тасдиқлаш ва уларни бериш тартибини белгилаш;
  - давлат грантлари миқдорини ва таълим муассасаларига қабул қилиш тартибини белгилаш;
  - давлат олий таълим муассасасининг ректорларини тайинлаш;
  - таълим оловчиларни аккредитация қилинган бир таълим муассасасидан бошқасига ўтказиш тартибини белгилаш;
  - қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ваколатлар.
- Таълимни бошқариш бўйича ваколатли давлат органларининг ҳуқуқ доирасига қуйидагилар кирadi:***
- таълим соҳасида ягона давлат сиёсатини рўёбга чикариш;
  - таълим муассасалари фаолиятини мувофиқлаштириш ва услубий жиҳатдан уларга раҳбарлик қилиш;
  - давлат таълим стандартлари, мутахассисларнинг билим савияси ва касб тайёргарлигига бўлган талаблар бажарилишини таъминлаш;
  - ўқитишнинг илғор шакллари ва янги педагогик технологияларни, таълимнинг техник ва ахборот воситаларини ўқув жараёнига жорий этиш;
  - ўқув ва ўқув-услубий адабиётларни яратиш ва нашр этишни ташкил қилиш;

– таълим олувчиларнинг якуний давлат аттестацияси ва давлат таълим муассасаларида экстернат тўғрисидаги низомларни тасдиқлаш;

– давлат олий таълим муассасасининг ректорини тайинлаш тўғрисидаги Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасига таклифлар киритиш;

– педагог ходимларни тайёрлаш, уларнинг малакасини ошириш ва қайта тайёрлашни ташкил этиш;

– қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа ваколатлар.

Таълим муассасасини бошқариш:

– таълим муассасасини унинг раҳбари бошқаради;

– таълим муассасаларида қонун ҳужжатларига мувофиқ фаолият кўрсатадиган жамоат бошқаруви органлари ҳам ташкил этилиши мумкин.

Таянч тушунчалар:

Типовой штат – намунавий иш жойи.

Педагогик билимлар – бола тарбиясига оид билимлар.

Назоратчи – назоратчи-услубчи.

Оператив – муайян вазифаларни тез ва изчил амалга оширилиши.

Объектив – холис, холисона.

Ота-оналар қўмитаси – мактабгача таълим муассасасида жамоатчилик асосида ташкил этиладиган орган.

**МАВЗУ ЮЗАСИДАН ФЙДАЛАНИЛГАН
АДАБИЁТЛАР:**

1. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни.// Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. –Т., «Шарқ», 1997.

2. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури.// Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. –Т., «Шарқ», 1997.

3. Болажон. Таянч дастур. –Т., «Маърифат-Мадаккор», 2010.

4. Халқ таълими ходимлари асосий лавозимларининг малака тавсифлари. –Т., 2006.

5. Справочник «Руководителя дошкольного образовательного учреждения». –Т., 2006.

6. **Ф. Р. Қодирова, Р. М. Қодирова.** Мактабгача таълим концепцияси. –Т., «Фан ва технология», 2011.

7. Мактабгача таълим тизимига доир ҳуқуқий-меъерий ҳужжатлар тўплами. –Т., «LIDER PRESS», 2009.

Назорат учун саволлар:

1. «Таълим тўғрисида»ги Қонунда халқ таълими бўлимлари томонидан бошқариш мақсадларини ёритинг.
2. Халқ таълими вазирлигининг ташкилий тизими ва иш мазмуни нималардан иборат?
3. Мактабгача таълим бошқармаси, унинг вазифаси, иш фаолиятини ёритиб беринг.
4. Халқ таълими бўлими назоратчи-услубчиси ва унга қўйилган талаблар нималардан иборат?
5. Назоратчи-услубчи фаолиятининг мазмуни нималардан иборат?
6. Ота-оналар ва жамоатчилик билан иш услубларини изоҳлаб беринг.

МАВЗУ ЮЗАСИДАН ТЕСТ ТОПШИРИҚЛАРИ:

1. Халқ таълими бўлими назоратчи-услубчисининг бошқарув фаолияти қайси жавобда тўғри берилган:

- а) мактабгача таълим муассасалари фаолиятини мувофиқлаштириш, уларга услубий ёрдам кўрсатиш;
- б) режа асосида текширувларни ўтказиш;
- в) алоҳида мавзулар бўйича ҳамда ялпи текширув ўтказиш;
- г) ахборотларни тўплаш, таҳлил қилиш.

2. Мактабгача таълим бўйича назорат ишларини ташкил этишнинг аҳамияти нимада?

- а) мактабгача таълим муассасасининг таълим-тарбия ишларининг самарадорлигини оширади;
- б) таълим-тарбия ва услубий ишлар сифатини оширади;
- в) мактабгача таълим ходимларининг мутахассислик бўйича малакасини ўстиради;
- г) смета бўйича харажатларнинг тўғри сарфланишини таъминлайди.

3. Мактабгача таълим бўлими назоратчи-услубчисининг вазифалари нималардан иборат?

- а) мактабгача таълим муассасаси фаолиятининг барча йўналишларини назорат этиш, раҳбарлик қилиш, кадрлар билан таъминлаш, услубий ёрдам кўрсатиш;
- б) методик бирлашма ишига раҳбарлик қилиш, Педагогик кенгашни ўтказиш, болаларни мактаб таълимига тайёрлаш;

в) очиқ тадбирлар ўтказишни ташкил этиш, ҳомий ташкилотлар билан ишлаш, мактабга раҳбарлик қилиш;

г) мудира ва услубчилар иш фаолиятини назорат қилиш.

4. Халқ таълими назоратчи-услубчисининг асосий иш фаолияти бу —

а) қарамоғидаги барча мактабгача таълим муассасалари фаолиятини назорат қилиш, уларга амалий ёрдам кўрсатиш;

б) бошқарув, назорат, таълим-тарбия ишларига раҳбарлик қилиш, кадрларни танлаш;

в) кадрларни тўғри танлаш, уларнинг фаолиятини назорат қилиш;

г) таълим-тарбия ишларига раҳбарлик қилиш, ота-оналар билан ишлаш.

5. Халқ таълими ходимлари асосий вазифаларининг малака тавсифлари қайси вазирлик томонидан тасдиқланади?

а) Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги;

в) Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги;

с) Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги;

д) Ўзбекистон Республикаси Меҳнат ва аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш вазирлиги.

VI боб. ХАЛҚ ТАЪЛИМИ МУАССАСАЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ УСЛУБИЙ ТАЪМИНЛАШ ВА ТАШКИЛ ЭТИШ БЎЛИМЛАРИ ТОМОНИДАН МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИ НАЗОРАТ ҚИЛИШ

1. Назорат қилиш — давлат назоратининг, халқ таълими бўлимлари томонидан раҳбарликнинг энг муҳим шакли.
2. Назорат қилишнинг мақсади, вазифалари ва унга қўйиладиган талаблар.
3. Назорат қилиш (текширув)га тайёргарлик ва унинг босқичлари.
4. Назорат қилишнинг усул ва услублари.
5. Мактабгача таълим муассасаларини ялпи текширишнинг асосий йўллари.
6. Тематик (мавзулар бўйича) назоратнинг мақсад ва вазифалари.

6.1. НАЗОРАТ ҚИЛИШ — ДАВЛАТ НАЗОРАТИНИНГ, ХАЛҚ ТАЪЛИМИ БЎЛИМЛАРИ ТОМОНИДАН РАҲБАРЛИКНИНГ ЭНГ МУҲИМ ШАКЛИ

Назорат қилиш деганда — давлат назорати, халқ таълими бўлимлари томонидан мактабгача тарбия муассасалари ва раҳбарлари фаолиятини текшириш шакллари тушунилади.

Бу, аввало, соҳага оид амалдаги қонун ҳужжатлари, жумладан, «Таълим тўғрисида»ги Қонун асосларини, Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг, «Мактабгача таълим тўғрисида»ги Низом, «Мактабгача таълим концепцияси», «Мактабгача таълим дастури», «Болажон» дастурининг бажарилишини, халқ таълими идоралари томонидан мактабгача таълим муассасалари фаолиятини, шунингдек, мактабгача таълим-тарбия масалалари билан боғлиқ бўлган ариза ва шикоятларни текширишни англатади.

Бундан ташқари, назорат — ҳар бир мактабгача таълим муассасаси фаолиятидаги мавжуд нуқсон ва камчиликларни ўз вақтида бартараф этиш, таълим-тарбия, педагоглар ва тарбиячилар иш самарадорлигини оширишга хизмат қиладиган муҳим воситадир.

Назорат қилишнинг методологик асосини Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, амалдаги қонунчилик ҳужжатларида, «Мактабгача таълим концепция»сида белгилаб берилган тамойил ва мезонлар ташкил этади.

Ўзбекистон Республикаси давлат ҳокимиятининг тизими — унинг қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва назорат қилувчи тамойилларига асосланади. Давлат ўз фаолиятини инсон ва жамият фаровонлигини кўзлаб, ижтимоий адолат ва қонунийлик тамойиллари асосида амалга оширади. Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 42 моддасида «Давлат жамиятнинг маданий, илмий ва техникавий ривожланишига ғамхўрлик қилади», деган қоида мустақамлаб қўйилган. Давлат бошқа соҳаларда бўлгани каби халқ таълими бўлимларида назорат ишларини амалга оширишда ҳам ўрин тутади.

Назорат қилишда қонун устуворлиги тамойили муҳим аҳамият касб этади. У амалдаги барча қонунлар ва меъририй-ҳуқуқий ҳужжатларнинг Конституция асосида яратилиши ва унга мувофиқ бўлишини тақозо этади. Улуғ Соҳибқирон Амир Темур таъкидлаганидек: «Қаерда қонун ҳукмронлик қилса, шу ерда эркинлик бўлади». Шу боис мактабгача таълим муассасаларида назоратнинг тўғри, оқилона ва изчил амалга оширилиши, мақсад ва вазифаларнинг бажарилишини узлуксиз мониторинг қилиб борилиши мавжуд камчиликларни ўз вақтида бартараф этишга хизмат қиладиган, муассаса ва унда фаолият юритадиган педагог-тарбиячилар иш самарадорлиги ва муваффақиятини белгилаб берадиган муҳим омил ҳисобланади.

Мактабгача таълим муассасасида соҳага тегишли қонун-қоидаларнинг тўғри бажарилишини назорат қилиш мудира ҳамда назоратчи-услугчи зиммасига юклатилади.

6.2. НАЗОРАТНИНГ МАҚСАДИ, ВАЗИФАЛАРИ ВА УНГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР

Назоратнинг асосий мақсади — Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонун, Кадрлар тайёрлаш миллий дастури ҳамда соҳага доир бошқа меъёрий ҳужжатларга таянган ҳолда мактабгача таълим тизими фаолиятини такомиллаштириш, замонавий фан ютуқлари асосида таълим-тарбия ишларини ривожлантиришдан иборатдир.

Назоратнинг асосий вазифаларига қуйидагилар қиради:

— мактабгача таълим муассасаларини бошқаришнинг энг самарали шакллари аниқлаш ва амалиётга татбиқ этиш;

— мактабгача таълим тизимини бошқариш даражасини юксалтириш;

— мактабгача таълим дастурлари, тарбияланувчиларни ҳар томонлама ривожлантириш даражасини назорат қилиш;

— мактабгача таълим муассасалари ишини назорат қилиш жараёнида аниқланган камчиликларни бартараф этиш чора-тадбирларини ишлаб чиқиш ва амалиётга жорий этиш;

— муассаса фаолиятидаги илғор тажриба ва ижобий ютуқларни ўрганиш, умумлаштириш, оммалаштириш, рағбатлантириш;

— раҳбарнинг ходимлар билан ишлаш малакасини ўстиришда назорат ишларини ташкил этиш;

— мактабгача таълим муассасаси ходимларига таълим-тарбия ишларини янада ривожлантиришда услубий ёрдам кўрсатиш.

Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлигининг Мактабгача таълим бошқармаси ўз қарамоғидаги автоном, вилоят ва уларнинг жойлардаги бўлимларини, педагогика билим юртларини, мактабгача таълим муассасаларини назорат қилиш ҳуқуқига эгадир.

Халқ таълими бўлимлари ва мактабгача таълим муассасаларини назорат қилиш ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар, илмий мезон ва тамойиллар асосида амалга оширилади.

Назорат(текширув)нинг самарадорлигига эришишнинг муҳим омилларига қуйидагиларни киритиш мумкин:

а) назоратнинг режали амалга оширилиши ва тизимлилиги;

б) ишлар аҳволининг ҳар томонлама ва илмий-педагогик жиҳатдан чуқур таҳлил қилиниши;

НАЗОРАТ ҚИЛИШНИНГ АСОСИЙ ВАЗИФАЛАРИ

- МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИ БОШҚАРИШНИНГ САМАРАЛИ ШАКЛЛАРИНИ АНИҚЛАШ ВА АМАЛИЕТГА ТАТБИҚ ЭТИШ;
- МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМНИ БОШҚАРИШНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ;
- МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ДАСТУРИ ТАЛАБЛАРИНИ АМАЛГА ОШИРИШ АСОСИДА МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ЁШДАГИ БОЛАЛАРНИ ҲАР ТОМОНЛАМА РИВОЖЛАНТИРИШНИ ДАВЛАТ НАЗОРАТИДАН ЎТКАЗИШ;
- МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИ ИШНИ БЕЛГИЛАНГАН ТАРТИБДА ТЕКШИРИБ БОРИШ;
- МУАССАСА ИШИДАГИ КАМЧИЛИКЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШ ЧОРАЛАРИНИ ИШЛАБ ЧИКИШ ВА УНГА АМАЛИЙ ЁРДАМ БЕРИШ;
- ИШДАГИ ИЖОБИЙ ТОМОНЛАРНИ ЎРГАНИШ, УМУМЛАШТИРИШ, ОММАЛАШТИРИШ, РАФЪТЛАНТИРИШ;
- РАҲБАРНИНГ ХОДИМЛАР БИЛАН ИШЛАШ МАЛАКАЛАРИНИ ЎСТИРИШДА НАЗОРАТ ИШЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ;
- МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ХОДИМЛАРИГА ТАЪЛИМ-ТАРБИЯ ИШНИ ЯНАДА РИВОЖЛАНТИРИШДА МЕТОДИК ЁРДАМ КЎРСАТИШ.

в) ишларга ҳолисона баҳо берилиши ва ҳулосаларнинг асослангани;

г) текширувни ўз вақтида бошлаш ва тугатиш;

д) таклифларнинг бажарилишини назорат қилиш;

е) назоратни амалий ёрдам бериш билан қўшиб олиб бориш;

ё) ҳар бир масалага алоҳида ёндашиш;

ж) назоратда талабчанлик билан педагогик маданият-ни қўшиб олиб бориш.

Назорат ишларини тизимли ташкил этиш учун мактабгача таълим муассасалари учун назоратчи-услугачи томонидан 5 йилга мўлжалланган истиқбол режа тузилиб, у шаҳар ёки туман халқ таълими мудирини томонидан тасдиқланади. Режада текшириш муддати аниқ кўрсатилади.

Назорат ишларини ташкил этишда кўпинча ихтисослаштирилган, махсус ва санатория типидagi мактабгача таълим муассасалари фаолиятини текширишга алоҳида эътибор берилади, назоратнинг мақсади ҳам муассасанинг турига қараб белгиланади.

Назорат қилиш муддати муассасадаги гуруҳларнинг сонига ва текшириш турига қараб 10 кундан ошмаслиги керак.

Шаҳар, туман халқ таълими бўлимларини назорат қилиш 5 йилда бир марта амалга оширилади. Бундай ишларга тажрибали, ўз ишининг устаси бўлган мактабгача таълим муассасаси ходимларидан иборат гуруҳ тузилиб, унинг таркибига мудирлар, услубчилар, тарбиячилар, ҳамширалар, услубий кабинет ходимлари, малака ошириш институти мутахассислари, жамоатчилик вакиллари

НАЗОРАТ ҚИЛИШ САМАРАДОРЛИГИГА ЭРИШИШНИНГ МУҲИМ ТАЛАБЛАРИ

- а) ТЕКШИРИШНИНГ РЕЖАЛИ БЎЛИШИ ВА ТИЗИМЛИЛИГИ;
- б) ИШ АҲВОЛИНИ ҲАР ТОМОНЛАМА ВА ИЛМИЙ ПЕДАГОГИК ЖИХАТДАН ЧУҚУР ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ;
- в) ИШЛАРГА БАҲО БЕРИШДА ХОЛИСЛИК ВА ХУЛОСАЛАРНИНГ АСОСЛИ ЭКАНИ;
- г) ТЕКШИРИШНИ ЎЗ ВАҚТИДА БОШЛАШ ВА ТУГАТИШ;
- д) ТАКЛИФЛАРНИНГ БАЖАРИЛИШINI НАЗОРАТ ҚИЛИШ;
- е) НАЗОРАТНИ ЁРДАМ БЕРИШ БИЛАН ҚЎШИБ ОЛИБ БОРИШ;
- ё) ҲАР БИР МАСАЛАГА АЛОХИДА ЁНДАШИШ;
- ж) ТАЛАБЧАНЛИК БИЛАН ПЕДАГОГИК МАДАНИЯТНИ ҚЎШИБ ОЛИБ БОРИШ

киритилиши мумкин. Назорат гуруҳи таркиби, текширув режаси ва муддати тегишли халқ таълими бўлимлари томонидан тасдиқланади.

6.3. НАЗОРАТ ҚИЛИШ(ТЕКШИРУВ)ГА ТАЙЁРГАРЛИК ВА УНИНГ БОСҚИЧЛАРИ

Назоратчи-услугчи назорат қилиш(текширув)га тайёргарлик жараёнида қуйидагиларни эътиборга олиши лозим:

1. Мактабгача таълим муассасаларини текшириш учун юқори идора томонидан ёзма хат олинади.

2. Текширувдан олдин тегишли саволнома тузилиб, шу орқали муассаса фаолияти текширилади.

3. Текширилиши лозим бўлган муассаса ҳақида халқ таълими бўлимидан маълумот олинади; назоратчи-услугчига мактабгача таълим муассасаси ҳақида дастлабки маълумотлар берилиб, у муассасанинг халқ таълими тизимида тутган ўрни ҳамда бутун фаолиятини акс эттирувчи ҳужжатлар билан таништирилади;

4. Текшириш режаси тузилиб, унинг муддати, текширув ким томонидан амалга оширилаётгани кўрсатилади.

Назорат қилишга тайёргарлик жараёнида назоратчи-услугчи давлатимизнинг соҳага оид қонуний-меъёрий ҳужжатларини яна бир бор кўздан кечириб чиқиши зарур.

Демак, назорат қилишни ташкил этиш, унга тайёргарлик текширувчилардан ўз устида ишлашни, ғоявий-сиёсий ва илмий етукликни, ташкилий, педагогик усулларни, услубий ишланмаларни моҳирлик билан қўллашни талаб этади.

Назорат қилишни самарали ташкил этишда унинг бос-

қичларини тўғри белгилаш муҳим аҳамият касб этади. Улар қуйидагилар:

- а) текшириш режасини тузиш ва тасдиқлатиш;
- б) текширишнинг мақсади ва вазифалари тўғрисида мудирани огоҳлантириш;
- в) ишнинг боришини ифодаловчи ҳужжатларни ўрганиш (ҳисоботлар, актлар ва ҳоказо);
- д) муассаса ходимлари билан суҳбатлашиш;
- е) мактабгача таълимни бошқариш ишини ўрганиш, унинг ҳолатини таҳлил қилиш;
- ё) мактабгача таълим муассасалари фаолиятининг айрим жиҳатларини текшириш;
- ж) мактабгача таълимни ташкил этиш ва уни ривожлантиришда қўлга киритилган ижобий натижалар, тўпланган тажрибаларни аниқлаш, уларни амалиётга татбиқ этиш йўлларини белгилаш, тавсияномалар ишлаб чиқиш;
- з) аниқланган камчиликларни таҳлил қилиш, уларни бартараф этиш учун зарур кўрсатмалар ва амалий ёрдам бериш; текширув натижаларини жамоа аъзоларининг иштирокида муҳокама қилиш;
- и) текшириш якунлари бўйича маълумотнома ёки даҳлатнома тузиш;
- к) бажарилган ишлар бўйича бошқарма, бўлим раҳбари олдида ҳисобот бериш.

6.4. НАЗОРАТ ҚИЛИШ (ТЕКШИРУВ)НИНГ УСУЛИ ВА УСЛУБЛАРИ

Назоратнинг асосий усул ва услубларига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- болаларнинг муассасадаги машғулотларини, кун тартибининг турли жараёнларини кузатиш ва таҳлил қилиш;
- педагогик ва молиявий-ҳўжалик ишларига оид ҳужжатларни ўрганиш ва таҳлил қилиш;
- болалар ишларини таҳлил қилиш;
- мудира, тарбиячилар, ота-оналар ва болалар билан (уларнинг билими, онги, нутқининг ривожланишини аниқлаш мақсадида) суҳбатлашиш;
- «Педагогик кенгаш», «Ишлаб чиқариш мажлислари»да, ота-оналар кенгашларида иштирок этиш;
- жамоат ташкилотлари вакиллари билан суҳбатлашиш.

Текширув жараёнида қандай усул ва услубларни қўллаш — назорат қилиш турига, муайян гуруҳда тарбиявий жара-

ённинг қай жиҳати ёки муассаса молиявий-хўжалик ишларининг қайси томонлари текширилиши, назоратчи-услубчининг касбий маҳорати ва амалий тажрибасига боғлиқдир.

Текширув жараёнида турли усулларнинг қўлланиши мактабгача таълим муассасаси ишини ҳар томонлама ўрганишда фоят аҳамиятлидир.

Кузатиш усули бу — педагогик жараёндаги ютуқ ва камчиликларни, ишдаги қийинчиликларни бартараф этиш ва таълим-тарбия ишлари самарадорлигини оширишга хизмат қилади.

Шунингдек, кузатиш услуги — муассасадаги педагогик жараёнга, услубий ва молиявий-хўжалик фаолиятининг ҳолатига тўғри баҳо бериш ва зарур хулосалар чиқаришга имконият яратади.

Ялпи текшириш усули орқали муассасанинг кун давомидаги фаолиятининг барча жиҳатлари: ташкилий-маъмурий, молиявий-хўжалик, таълим-тарбия ишларининг мазмуни, йўналишлари, самараси ва натижалари кузатилади.

Муайян мавзу бўйича назорат қилишда эса кузатиш усули танлаб олинган мавзу ва унинг характериға боғлиқ бўлади. Агар таълим-тарбия ишлари кузатилаётган бўлса, текширувчи машғулотларни изчил таҳлил қилади, уларни ташкил этиш мазмуни, тузилиши ва услубиятиға алоҳида аҳамият беради.

Ўйин жараёнини кузатаётганда кузатувчи асосий эътиборни ўйин туриға, ўйнаш учун яратилган шарт-шароит, болаларнинг ўзаро муносабатлари ва тарбиячининг бу жараённи қай даражада бошқараётганиға қаратади.

Баъзан педагогик ишларни кузатаётган назоратчи унинг мазмун-моҳияти ҳақида аниқ, яққол тасаввур ҳосил қилмаслиги мумкин. Бундай ҳолларда, одатда, қўшимча ёки такрорий текширув ўтказилади.

Ташкилий-педагогик фаолиятни кузатишда:

— мудиранинг бу ишни тўғри ташкил этгани, унинг ташкилий-маъмурий, тарбиявий ва молиявий-хўжалик ишларини самарали олиб бораётгани, жамоа аъзолари, тарбиячи ва бошқа ходимлар билан муносабати, шунингдек, ота-оналар билан ўзаро муносабатларини қандай йўлга қўйганиға эътибор қаратиш мақсадға мувофиқдир.

Бундан ташқари, кузатишда муассасада кун тартиби қоидаларига қай даражада риоя этилаётгани, болаларнинг билим даражаси, уларнинг ахлоқ-одоби, тарбиячининг

билими, малакаси, тажрибаси ҳамда таълим-тарбия усул ва услубларини қай даражада эгаллагани сингари масалалар ҳам эътибордан четда қолмаслиги керак.

ХАЛҚ ТАЪЛИМИ МУАССАСАЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ МЕТОДИК ТАЪМИНЛАШ ВА ТАШКИЛ ЭТИШ БЎЛИМИНИНГ НАМУНАВИЙ ИШ РЕЖАСИ

Ҳар бир, айниқса, ёш назоратчи-услубчилар учун тегишли кузатиш режасини тузиб фаолият юритиши жараёни пухта, мазмунли, ҳар томонлама кенг ва самарали олиб боришини таъминлайди. Бундай кузатиш режасининг йўқлиги текширишнинг юзаки, пала-партиш, амалга оширилган ишларга баҳо беришда бир ёқламаликка олиб келади. Чунки, олдиндан ўйланган режали кузатиш муассасадаги илғор иш тажрибаларини ўрганишга, умумлаштиришга ва оммалаштиришга хизмат қилади. Кузатиш жараёнида тарбиячи ёки мудира томонидан камчиликка йўл қўйилгани аниқланса, назоратчи-услубчи муассаса ходимларининг шахсиятларига тегмасдан, шошилмасдан, камчиликларнинг олдини олиш чораларини тушунтириб бериши, методик ёрдам кўрсатиши керак. Агар кузатиш жараёнида болалар соғлиғи ва ҳаётига хавф соладиган камчиликка йўл қўйилган бўлса, назоратчи-услубчи зудлик билан масалани ҳал этиш чора-тадбирларини кўриши зарур.

Текширув жараёнида аниқланган вазият ва ҳолатлар, хато ва камчиликлар махсус дафтарга ёзиб борилади.

Текширувни тўлиқ ва ҳар томонлама мукамал бўлишини таъминлаш учун қуйидаги ҳужжатларни ўрганиш ва таҳлил қилиш талаб этилади:

- иш ҳужжатлари;
- болалар соғлиғига доир материаллар;
- таълим-тарбия соҳасидаги иш режалари;
- тарбиячиларнинг кундалик дафтарлари (дастлабки босқич гуруҳларида);
- болалар ишлари (расм, пластилиндан ясалган нарсалар ва ҳ.к.);
- Педагогик кенгаш, ишлаб чиқариш, ота-оналар мажлисларининг қарорлари;
- молиявий-ҳўжалик ҳужжатлари.

Текширувга бундай ёндашув негизида муассаса ҳақида тўлиқ тасаввур ҳосил бўлади. Шунинг учун назоратчи-услубчи муассаса мудираси, шифокор (тиббий ҳамшира) ва

тарбиячиларни олдиндан барча зарур иш ҳужжатларини тайёрлаш ҳақида огоҳлантиради.

Педагогик иш ҳужжатларини ўрганиш жараёнида тарбиячи томонидан «Мактабгача таълим дастури» талабларининг бажарилиши, дидактик материаллардан фойдаланилиши, дастурни босқичма-босқич мураккаблаштириб олиб борилишини кузатиш мумкин.

Тарбиячиларнинг кундалик дафтарлари болаларнинг жисмоний ва интеллектуал жиҳатдан ривожланиши, уларнинг қизиқишлари, қобилиятларининг айрим қирраларини намоён қилади.

Болалар соғлигини муҳофаза этишга доир материалларни (масалан, патронаж дафтари, кундалик давомат, касалликларнинг олдини олиш бўйича амалга оширилган ишлар) ўрганиш асосида муассасанинг бу борадаги фаолиятига ойдинлик киритиш мумкин.

Таълим-тарбия йўналишидаги иш режалари дастурига асосланиб, унинг мазмун-моҳияти, изчиллиги, мантиқийлиги, йиллик, ярим йиллик, чорак, ойлик ва кундалик режалари ва машғулотлар жадвалининг қандай тузилгани, дастурда ўзбек халқ миллий ўйинлари, урф-одатлари қандай ўрин тутгани, «Одобнома» машғулотларининг мазмундорлиги, болалар дунёқараши, нутқ маданиятини оширишда ҳар бир тарбияланувчи билан индивидуал ишлаш қандай йўлга қўйилгани, ота-оналар билан ўзаро муносабатлар даражаси, болаларнинг ижодий имкониятларини ривожлантиришда тарбиячининг ролини кузатиш ва ўрганиш мумкин.

Педагогик ва ота-оналар кенгашларининг қарорларини ўрганиш эса йиллик режа асосида қандай масалалар муҳокама этилгани, уларни ҳал этиш бўйича қандай чоратадбирлар амалга оширилгани, бу жараёнда ота-оналарнинг иштироки масаласига ойдинлик киритади.

Ҳужжатларни ўрганиш жараёнида айрим масалаларга аниқлик киритиш имкони бўлмаган ҳолларда суҳбат усулидан фойдаланиш мумкин.

Суҳбат мазмуни ва унинг характериға кўра қуйидаги турларға бўлинади:

– гуруҳдаги бир кунлик педагогик жараёни кузатиш натижалари бўйича тарбиячи билан суҳбат-муҳокама;

– ўрганиш натижаларини таҳлил қилиш (суҳбат-таҳлил).

Суҳбат тарбиячининг машғулот жараёнида қўллаган усуллари ҳақида ҳам бўлиши мумкин. Кузатиш жараёни

яқунига етганидан сўнг ўтказиладиган суҳбатда мудира ёки услубчи иштирокида тарбиячи фаолиятидаги ютуқ ва камчиликларга ҳолисона ёндашиб, унинг ишига баҳо берилди. Суҳбат якунида назоратчи-услубчи тарбиячи фаолиятини атрофлича тавсифлаб, баҳо беради, зарур ҳолларда, тарбиявий жараёнга янги педагогик технологияларни жорий этиш борасида тегишли тавсия ва маслаҳат бериши лозим. Мудира билан суҳбатда асосий эътибор муассасанинг молиявий-ҳўжалик, ташкилий-педагогик, услубий, ходимлар билан ишлаш масалаларига қаратилади.

Муассаса шифокори ёки тиббий ҳамшира иш режаси асосида болаларнинг соғлиғи, касалликларнинг олдини олиш, даволаш-профилактика ишларини амалга ошириш хусусида суҳбат ўтказилади.

Ота-оналар ва қўмита раиси билан суҳбат чоғида уларнинг муассаса фаолиятини такомиллаштиришга йўналтирилган талаб-истаклари, таклиф ва тавсиялари ҳамда муассасанинг оилада болаларни тарбиялашга қўшаётган ҳиссаси масалаларига бағишланиши мумкин.

Болалар ишларини таҳлил қилиш – гуруҳда болаларнинг фаоллиги, билим олишга қизиқишлари, уларда муайян кўникмаларнинг шаклланиши ва ривожланишини аниқлаб берувчи омилдир. Бу жараёнда ишларнинг сони билан чекланмай, уларнинг мазмуни, ўзига хослиги, дастур талабларига қай даражада жавоб беришини ўрганиш ва таҳлил қилиш ҳамда тарбиячига зарур тавсиялар ва маслаҳатлар бериш муҳим аҳамият касб этади.

Гуруҳ тарбиячисининг иш фаолияти дастлаб унинг ўзи билан муҳокама қилингандан сўнг масала Педагогик кенгашга олиб чиқилади. Унда ютуқ ва камчиликлар, таклиф ва мулоҳазалар ошқора муҳокама этилади, зарур йўл-йўриқ, кўрсатма ва услубий ёрдам кўрсатилади.

Болаларнинг билими, кўникма ва малакасини чуқурроқ ўрганиш мақсадида гуруҳда савол-жавоб, сўровномалар ўтказиш усулини қўллаш ҳам муҳим аҳамиятга эга. Бу ҳар бир чоракда дастур талабларининг қай даражада bajarилгани, болаларнинг билим доираси, дунёқараши, ижодий, маънавий-руҳий ривожланишини аниқлашда муҳим омил сифатида хизмат қилади.

Сўровнома юртимиздаги тарихий жойлар, Амир Темур, Мирзо Улуғбек, Бобур, Абдулла Қодирий сингари улуғ

бобокалонларимизнинг илмий ва маънавий-маърифий мероси ва бошқа мавзуларда ўтказилиши мумкин.

Сўровнома ўтказиш орқали мудира, услубчи ва тарбиячининг билим даражаси, гоъвий-сиёсий етуклиги, касб маҳорати ва малакасини аниқлаш, уларнинг ишига баҳо бериш мумкин.

Мактабгача таълим муассасаси ўз педагогик фаолиятида куйидаги тамойилларга амал қилиши лозим:

– бола шахсига ҳурмат билан муносабатда бўлиш асосига қурилган таълим-тарбия жараёни инсонпарварлик руҳи билан йўғрилган бўлиши;

– педагогика, психология ва ижтимоий-гуманитар фанлар соҳасида қўлга киритилган ютуқларга таянган ҳолда болаларнинг ўз-ўзини ривожлантиришга интилишларини рағбатлантириш.

Назоратчи-услубчи юқорида баён этилган тамойилларни муассасада амалга оширилишини назорат қилиш ва илгари қабул қилинган қарорлар ижросининг бажарилишини аниқлаш мақсадида Педагогик кенгаш ишида қатнашади. У болалар ҳаётини муҳофаза этиш, уларнинг жисмоний ва руҳий соғломлиги, ҳар бир боланинг ёши ва шахсий хусусиятларига мос ҳолда ривожланиши, таълим-тарбия беришнинг танланган усул ва услублари самарадорлигига эришиш учун яратилган зарур шарт-шароитлар, тарбиявий жараённи психологик жиҳатдан таъминлаш, хусусан, мактабгача таълим муассасасида психологик хизматни ташкил этиш ишига услубий ёрдам кўрсатиши керак.

Мактабгача таълим муассасасида раҳбар ходимлар ва тарбиячиларнинг замонавий педагогик технологияларни тўлиқ ўзлаштириши ва ўз педагогик фаолиятида қўллаш учун зарур шарт-шароитларни яратиб бериш орқали уларнинг ўз соҳаси доирасида мустақил ижод қилиш ҳуқуқи таъминланади.

Назоратчи-услубчи муассасадаги ишлаб чиқариш мажлисларида қатнашиб, унинг фаолияти билан боғлиқ бўлган барча масалалар давлат ва жамият манфаатларига риоя қилинган ҳолда ҳал этилишини назорат қилади.

«Мактабгача таълим концепцияси»да «Ижтимоий мактабгача таълим тизими оилавий тарбиядан узилиб қолмаслиги керак, балки у билан чамбарчас боғлиқ ҳолдагина болага ёрдам бериш мумкин»... «Барча маънавий қадриятлар оилада таркиб топади. Зеро, оила доимо этник

хусусиятларга тааллуқли ва этнопсихологик хусусиятларга эга бўлади. Оила бола тарбиясига катта таъсир кўрсатади», деб таъкидланади.

Назоратчи-услугчи умумий ва гуруҳ ота-оналар мажлисларида қатнашиб, болалар тарбиясига оид барча масалаларни ҳал этилишини кузатади ва таълим-тарбия жараёнини такомиллаштиришга қаратилган таклиф ва тавсияларини баён этади. Ота-оналарнинг муассаса ишида иштирокни фаоллаштириш мақсадида «Жамиятимизда оиланинг тутган ўрни» мавзусида суҳбатлар уюштириши, Ўзбекистон Республикаси Конституцияси ва қонунларида акс этирилган оиланинг ҳуқуқий негизлари, давлатимиз томонидан оилага кўрсатилаётган ғамхўрлик, яратилаётган имкониятларни атрофлича ёритиб бериш керак.

Назоратчи-услугчи юқорида кўрсатиб ўтилган усул ва методлардан фойдаланиб, муассасани ялпи ва тематик текширишни амалга оширади.

6.5. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИНИ ЯЛПИ ТЕКШИРИШНИНГ АСОСИЙ ЙЎЛЛАРИ

Амалда назорат қилишнинг асосий турлари фронтал-ялпи ва тематик текшириш турларидан фойдаланилади.

Ялпи текшириш — бу мактабгача таълим муассасаси фаолиятининг барча йўналишларини атрофлича текшириш шаклидир. Бундай текширувда муассасанинг кадрлар таркиби, мактабгача таълим дастури талабларининг бажарилиши, мудира ва услубчининг таълим-тарбия, молия-хўжалик ва услубий ишлари ва услубий раҳбарлиги, уларнинг ходимлар, ота-оналар ва жамоатчилик билан иш шакллари, тиббий ёрдам хизмати, мактаблар билан алоқалар, илғор иш тажрибаларини ўрганиш, умумлаштириш ва оммалаштириш борасидаги фаолияти ва бошқа масалалар назорат қилинади.

Ялпи текшириш муассасанинг мақоми ва кимга бўйсунушидан қатъи назар, барча турдаги мактабгача таълим муассасаларида амалга оширилади.

Бундай текширувлар тўрт йилда бир марта халқ таълими бўлимлари (вилоят ХТБ, шаҳар, туман ХТБ) томонидан амалга оширилади.

Ялпи текширувни бошлашдан аввал пухта тайёрланган ва тасдиқланган текшириш режасини ишлаб чиқиш, унда барча асосий масала ва саволлар, текшириш услуб-

лари, текширувчиларнинг вазифалари, мажбуриятлари ва текшириш муддати кўрсатилиши керак.

Шунингдек, назоратчи-услугачи мактабгача таълим муассасаларига оид қонун, қарор, кўрсатма, буйруқлар, педагогик ва услубий журналларни кўздан кечириб, мактабгача таълим дастури ҳамда текширилиши мўлжалланаётган муассасанинг тегишли ҳужжатлари, жумладан, таълим-тарбия, молия-ҳўжалик, услубий иш ҳужжатлари, ходимларнинг туман, шаҳар методик тадбирлар, малака ошириш ишларининг аҳволи билан танишади.

Муассасанинг кучли ёки заиф томонларини билиш учун аввалги текшириш материаллари ўрганиб чиқилади, камчиликларни бартараф этиш бўйича қабул қилинган қарорлар қандай бажарилгани аниқланади. Бу навбатдаги текширувда кўпроқ нималарга аҳамият бериш кераклигини белгилаб беради.

Туман миқёсида текширув ўтказишда, албатта, маҳаллий ҳокимият органлари, корхона ва ташкилотларга қарашли бўлган мактабгача таълим муассасалари билан алоқа ўрнатилади.

Текширув корхона ва ташкилотларга қарашли мактабгача таълим муассасаларида ўтказилаётган бўлса, бу жараёнда уларнинг вакили иштирок этиши лозим.

Ялпи текширувнинг асосий йўллари. Ялпи текширув бошланишидан олдин назоратчи-услугачи ва гуруҳ аъзолари муассаса мудирини билан суҳбатлашади, текширув мақсади, фаолият йўналиши, тартиби, вақти билан таништирилади. Сўнгра мудира муассаса ҳақида, жумладан, унинг нечта гуруҳдан иборат экани, ташкил этилган йили, болаларнинг гуруҳлар бўйича тақсимланиши, кундалик давомат, муассасанинг моддий-техника базаси, кадрлар таркиби (педагогик ва хизмат кўрсатувчи), уларнинг ғоявий-сиёсий савияси, касб малакаси ва маҳорати, меҳнат ва ижро интизومي, жамоанинг ютуқ ва камчиликлари, уларни бартараф этиш юзасидан амалга оширилаётган чора-тадбирлар хусусида маълумот беради.

Бу суҳбат асосида текширувчиларда муассаса тўғрисида дастлабки таассурот пайдо бўлади. Сўнгра назоратчи-услугачи тасдиқланган режа бўйича текшириш, ўрганиш ишларини бошлайди.

Қуйида текширувга оид асосий саволлар келтирилади:

1) мактабгача таълим муассасадаги таълим-тарбия иш-

ларининг аҳволи, «Мактабгача таълим муассасасида таълим-тарбия дастури» талабларининг бажарилиши, болаларнинг билими ва кўникмалари, тарбиячининг ишлаш услублари;

2) кадрларни танлаш, жой-жойига қўйиш, тарбиялаш, ишлаш малакаларини ошириш омиллари; муассасадаги услубий ишлар, услубий кабинет фаолияти;

3) ташкилий-педагогик ва молиявий-хўжалик ишларнинг аҳволи; белгиланган режаларнинг бажарилиши, йўлланмалар сони, болаларнинг давомати;

4) болаларга тиббий хизмат кўрсатиш сифати; болалар овқатланишининг рационал ташкил этилиши;

5) ота-оналарнинг муассаса фаолиятидаги иштироки;

6) мудиранинг мактабгача таълим муассасасига раҳбарлиги, бошқариш услуби; мудира ва услубчи томонидан таълим-тарбия ишлари, дастур талабларининг бажарилишини назорат этиши;

7) муассасанинг моддий-техника базасининг аҳволи, молия-хўжалик фаолияти, сметанинг бажарилиши, харажатларнинг тўғри сарфланиши;

8) таълим-тарбия йўналишидаги иш режаларнинг бажарилиши, Педагогик кенгаш, умумий мажлислар, ота-оналар йиғилишлари, халқ таълими бўлимлари томонидан чиқарилган буйруқ ва фармойишларнинг бажарилишини назорат этиш;

9) муассасада иш ҳужжатларини тўғри юритиш, жамлаш ва сақланишини таъминлаш;

10) назоратчи-услубчининг текширув натижаларига доир хулоса ва таклифлари бўйича якуний Педагогик кенгашнинг ўтказилиши.

Ялпи текширувнинг якуни унинг мақсадига ва вази-фаларига боғлиқ.

Назоратчи-услубчи педагогик ёки умумий мажлис ўтказиб, текширилган масалалар, мактабгача таълим муассасасининг аҳволи, ишларни янада яхшилаш борасидаги таклиф ва мулоҳазаларини баён этади.

Назорат натижалари бўйича уч нусхада далолатнома тузилиб, бири туман, шаҳар халқ таълими бўлимига, иккинчиси муассасага, учинчиси текширувчиларга берилади. Бундан ташқари, текширув натижалари асосида тайёрланган маълумотномада аниқ таклиф ва тавсиялар баён этилади.

Тематик текширув бу — одатда, йилда бир марта ўтказилиб, мактабгача таълим муассасаси фаолиятининг ай-

рим томонларини (муайян йўналишлар ёки мавзулар доирасида) назорат қилиш шакли ҳисобланади. Масалан, «Меҳнат тарбияси», «Ахлоқий тарбия», «Мактаб билан алоқа», «Ўйин машғулотларини ташкил этиш» каби мавзулар шулар жумласидандир.

Масалан, «Меҳнат тарбияси» мавзуси бўйича текширувда қуйидаги масалаларга аниқлик киритиш назарда тутилади:

1) гуруҳ режалари муддатини эътиборга олган ҳолда текшириш (чорак мобайнида, ярим йиллик). Мақсад: бажарилган ва бажариладиган ишларни аниқлаш;

2) машғулотларни кузатиш ва таҳлил қилиш; болалар меҳнатининг энг муҳим томонларини кўра олиш;

3) катталар ва болаларнинг биргаликдаги меҳнатини кузатиш;

4) болаларнинг катталар меҳнатига муносабати;

5) болалар ўйинларида меҳнатни акс эттирувчи жараёнларни кузатиш;

6) болалар билан индивидуал суҳбатлашиш;

7) болалар томонидан бажарилган ишлар таҳлили;

8) тарбиячининг кундалик ёзувларини кўздан кечириш;

9) гуруҳдаги ўқув материалларини текшириш.

Назоратчи-услубчи гуруҳ режаларини (3–6 ойлик) ўрганиб, унда кўзда тутилган мақсад ва вазифаларни амалга оширилишини, ойлик, чорак ва истиқболдаги иш режаларида таълим-тарбиянинг барча йўналишлари эътиборга олингани, қайси йўналиш тушириб қолдирилгани ва бунинг сабабларини аниқлаб олиши керак.

6.6. ТЕМАТИК (МАВЗУЛАР БЎЙИЧА) НАЗОРАТНИНГ МАҚСАД ВА ВАЗИФАЛАРИ

Мудиранинг ишини тематик назорат этишда унинг текширилаётган мавзу доирасида режада белгиланган вазифаларнинг бажарилиши юзасидан тарбиячилар ва услубчилар фаолиятини мувофиқлаштириш, ушбу йўналишда иш самарадорлигини ошириш, таълим-тарбия ишларини такомиллаштириш учун қандай шарт-шароит яратганини, ушбу мақсадларга эришиш учун қандай усул ва услубларни қўллаётганини кузатиш, ўрганиш ва таҳлил қилиш талаб этилади.

Кузатиш режаси қуйидагиларни ўз ичига олади:

– кузатилаётган жараён;

- кузатилаётган кун, йил, ой;
- иш мазмуни;
- тайёргарлик;
- болаларнинг билими ва кўникмаси;
- тарбиячининг билим даражаси, кўникма ва малакаси;
- қўлланилаётган усул ва услублар;
- муассаса фаолиятидаги ютуқлар;
- муассаса фаолиятида камчиликлар;
- таклиф ва мулоҳазалар.

ТЕМАТИК НАЗОРАТ РЕЖАСИ

(меҳнат тарбияси бўйича)

Мазкур режада қуйидагилар акс эттирилади:

а) мактабгача таълим муассасасининг номи, сони, қайси ташкилотга қарашли экани, текшириш санаси, у ким томонидан ва қайси ёш гуруҳларида ўтказилиши;

б) муассасадаги болалар таркиби: умумий сони, гуруҳлар сони, болаларнинг ёш гуруҳлари бўйича тақсимланиши, давомат, болалар соғлиғи;

в) кадрлар таркиби:

- мудира (маълумоти, педагогик стажи).
- тарбиячи-услубчи (маълумоти, педагогик стажи).
- тарбиячилар (сони, маълумоти, педагогик стажи, ёш гуруҳлари бўйича тақсимланиши).
- хизмат кўрсатувчи ходимлар-энагалар (сони, маълумоти, меҳнат стажи, малакаси).

Педагогик жамоанинг ғоявий-назарий савияси ва касб малакасини ошириш. «Мактабгача таълим муассасаси таълим дастури», «Болалар меҳнати» йўналишини ўрганиш. Меҳнат тарбияси бўйича психологик-педагогик адабиётлар сони, болаларнинг меҳнат тарбиясида улардан фойдаланиш. Турли меҳнат турлари бўйича тарбиячиларнинг амалий малакаси.

Болаларни катталар меҳнати билан таништириш ва унга нисбатан ҳурматни тарбиялаш. Дастур бўйича болаларга берилган маълумотлар ҳажми. Катталар меҳнати билан таништириш методикаси: кузатиш, ҳикоя, кўргазмали воситалардан фойдаланиш (сурат, фотография, альбомлар, кино ва диафильмлар, телекўрсатувлар намойиш этиш). Болаларнинг меҳнат қилишга қизиқиши, интилиши, унга қатнашишга ҳаракат қилиши.

Ёш гуруҳларда меҳнатнинг турлари, уларнинг мазмуни, дастур талабларига мувофиқлиги (хўжалик-маиший, қўл меҳнати, ақлий меҳнат ва ҳ.к.). Катта ва тайёрлов гуруҳларда меҳнатнинг аҳамияти, мазмунининг мураккаблашиб бориши, билим ҳажми, билим малакалари, болаларнинг меҳнатдаги мустақиллиги. Тарбиячилар томонидан меҳнат фаолиятини режалаштириш, кун тартибининг турли вақтдаги индивидуал ва жамоа меҳнати.

Мактабгача таълим муассасасидаги меҳнатнинг барча турлари учун шароитни ташкил этиш: меҳнат учун жой, қуроллар, предметлар, керакли асбоб-ускуналар. Дастур талабларига ва болаларни ёш хусусиятлари ҳамда қобилиятларига мувофиқ меҳнат қуролларини сақлаш, болаларни мустақил шуғулланишлари учун қулайлик яратиш.

Меҳнат тарбияси методикасининг таҳлили. Топшириқ бериш, навбатчилик, жамоа меҳнати, меҳнат турлари, уларни бажаришда турли усуллардан фойдаланиш, тарбиячилар томонидан турли усуллардан фойдаланиш: меҳнатга нисбатан қизиқишни уйғотиш, тушунтириш, ўйин усуллари, биргаликдаги меҳнат жараёнидаги вазифаларни тақсимлаш, ишнинг бажарилишини назорат қилиш, болаларга ёрдам кўрсатиш чоралари, меҳнат натижасини баҳолаш, болаларга индивидуал ёндашиш.

Меҳнат фаолияти жараёнида қўйиладиган тарбиявий мақсадлар: болаларда меҳнатга қизиқишни тарбиялаш, диққатни шакллантириш, тўғри, сифатли меҳнат қилишга ўргатиш, бир мақсад йўлида ҳаракат қилиш, ишни охирига етказиш, меҳнат қуролларидан тўғри ва эҳтиёткорлик билан фойдаланиш, иш учун жавобгарликни ҳис этиш, ўзаро ёрдам кўникмаларини тарбиялаш, атрофдагиларнинг меҳнатига ҳурмат руҳида тарбиялаш. Диққатни жамлаш, ишнинг моҳиятини тушуниб етиш, уни режали амалга ошириш, келишиб ишлаш, биргаликдаги меҳнатда ҳар болани бирор-бир фойдали иш қилишга ўргатиш.

Меҳнатнинг ўйин тарзида, у билан боғлиқ ҳолда амалга ошириш. Бунинг учун турли предметлар тайёрлаш, бунда тарбиячининг роли.

Мудира ва тарбиячи-услубчининг меҳнат тарбиясига раҳбарлиги: раҳбарликнинг шакл ва мазмуни, йиллик ва ойлик режаларда акс эттирилгани, болалар меҳнати учун шароит яратилгани, педагоглар жамоа билан меҳнат тарбияси тўғрисидаги адабиётларни ўрганишни ташкил этиш,

турли ёш гуруҳлари бўйича меҳнат тарбиясини текшириш ва таҳлил қилиш, муассаса иш режасига меҳнат тарбиясини киритиш, Педагогик кенгашларда тажриба алмашиш, машғулотларга кириш, ўзаро назорат қилиш, очиқ машғулотларни ташкил этиш. Маслаҳатлар бериш.

Ота-оналарга меҳнат тарбияси ҳақида маърузалар уюштириш, уларга тегишли адабиётлар бериш, болалар меҳнат қуроллари, жиҳозлари витринасини ташкил этиш (ёғочдан, картондан, қоғоз ва бошқа материаллардан). Туман ота-оналар анжуманида «Мактабгача таълим ёшидаги болалар тарбиясида меҳнатнинг роли» мавзусидаги маърузалар билан қатнашиш.

Хулоса, мактабгача таълим муассасасини баҳолаш, илғор иш тажрибаларини оммалаштириш, камчиликларни бартараф этиш юзасидан таклиф ва тавсияларни баён этиш.

Таянч тушунчалар:

Истиқбол режа – мактабгача таълимда таълим-тарбия жараёнини 1 ёки 3 ойга мўлжалланган иш режаси.

Яли текширув (назорат) – муассаса фаолиятининг барча йўналишларини ҳар томонлама текшириш.

Тематик назорат (текширув) – муассаса фаолиятининг муайян йўналишини (бир ёки бир неча мавзулар) бўйича текширилиши.

Ҳисобот – кундалик иш жараёнини қайд этиш ва умумлаштиришга доир ҳужжат.

МАВЗУ ЮЗАСИДАН ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни.// Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. –Т., «Шарқ», 1997.

2. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури.// Баркамол авлод – Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. –Т., «Шарқ», 1997.

3. Болажон. Таянч дастур. –Т., «Маърифат-Мадакдор», 2010.

4. Халқ таълими ходимлари асосий лавозимларининг малака тавсифлари. –Т., 2006.

5. Справочник «Руководителя дошкольного образовательного учреждения». –Т., 2006.

6. **Ф. Р. Қодирова, Р. М. Қодирова.** Мактабгача таълим концепцияси. –Т., «Фан ва технология», 2011.

7. Мактабгача таълим тизимига доир ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар тўплами. –Т., «LIDER PRESS», 2009.

Назорат учун саволлар:

1. Назорат қилиш деганда нимани тушунасиш?
2. Назорат қилишнинг мақсади ва вазифаларини изоҳлаб беринг.
3. Назорат қилишда назоратчи-услугчининг тайёргарлиги нималардан иборат?
4. Назорат қилишнинг усулларини изоҳлаб беринг.
5. Назорат қилишнинг қандай босқичларини биласиз?
6. Ялпи текшириш деганда нимани тушунасиш?
7. Ялпи текшириш қайси муддатларда ва қай тарзда ўтказилади?
8. Тематик текширувнинг моҳиятини изоҳлаб беринг.

МАВЗУ ЮЗАСИДАН ТЕСТ ТОПШИРИҚЛАРИ:

1. Халқ таълими тизими назоратчи-услугчисининг бошқарув тамойиллари қайси бандда тўғри ёритилган?

- а) ҳамкорлик, аниқлик, иш юритишни бошқариш, назорат қилиш;
- б) демократик, либерал, авторитар;
- в) авторитар, ишбилармон, тадбиркор;
- г) демократик, яккабошчилик, аниқлик, янгиликни ҳис этиш, хўжаликни бошқариш, танқид ва ўз-ўзини танқид, фарқ қилмоқ.

2. Мактабгача таълим бўйича назорат ишларини ташкил этишнинг аҳамияти нимада?

- а) мактабгача таълим муассасасининг таълим-тарбиявий ишлари самарадорлигини оширади;
- б) услубий, таълим-тарбиявий ишлар сифатини оширади;
- в) мактабгача таълим муассасаси ходимларининг касб малакасини ўстиради;
- г) смета бўйича харажатларни тўғри сарфлашни таъминлайди.

3. Мактабгача таълим тизимида қўлланадиган назорат турларини аниқланг:

- а) огоҳлантирувчи, қайта, иккиламчи, тематик, ялпи, қиёсий назорат;
- б) гуруҳларга мақсадли кириш, очиқ машғулотлар ташкил этиш;
- в) кундалик назорат, тематик назорат, қиёсий назорат;
- г) қиёсий, иккиламчи, ялпи назорат.

4. Раҳбар томонидан таълим-тарбиявий ишларни ташкил этишни назорат қилиш йўллари бу —

а) очиқ машғулотлар, жамоа тарзида кузатиш ва таҳлил қилиш, кундалик назорат, иш режаларини кўриб, таҳлил қилиш, баҳолаш;

б) очиқ тadbирлар ташкил этиш, услубий бирлашма ишларида қатнашиш;

в) гуруҳларга мақсадли кириш, машғулотларни кузатиш ва таҳлил қилиш;

г) огоҳлантириш, суҳбатлашиш, давра суҳбати.

5. Мактабгача таълим муассасаларидаги мониторинг тизими таърифи қайси бандда тўғри берилган?

а) давлат ва Вазирлар Маҳкамаси қарорларида белгиланган вазифалар ижросини назорат қилиб бориш;

б) педагогик таълим-тарбия ишларини узлуксиз кузатиб бориш ва таҳлил қилиш;

в) педагогик фаолият мазмунини узлуксиз кузатиш ва ривожлантириб бориш;

г) ота-оналар билан иш усулларини такомиллаштириш.

VII боб. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ БЎЙИЧА МЕТОДИК ИШЛАРНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ ВАЗИФАЛАРИ, МАЗМУНИ ВА ШАКЛЛАРИ

1. Мактабгача таълимга услубий раҳбарлик ишининг ташкилий тузилиши ва вазифалари.
2. Республика мактабгача таълим методикаси кабинетининг тузилиши, иш мазмуни ва вазифалари.
3. Туман методика кабинетининг иш мазмуни ва вазифалари.
4. Методик бирлашмалар.
5. Семинар, семинар-машғулотлари.

7.1. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМГА УСЛУБИЙ РАҲБАРЛИК ИШИНИНГ ТАШКИЛИЙ ТУЗИЛИШИ ВА ВАЗИФАЛАРИ

Республикада мактабгача таълимга услубий раҳбарлик Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги қошида ташкил этилган Республика мактабгача таълим методикаси кабинети орқали амалга оширилади.

Методика кабинети Халқ таълими вазирлиги томонидан тасдиқланган режа асосида иш юритади. Унинг ташкилий тузилиши қуйидагича:

Республика мактабгача таълим методикаси кабинети Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар, шаҳар ва туман методика кабинети фаолиятини назорат қилади ҳамда уларга услубий ёрдам беради.

Унинг асосий вазифалари: халқ таълими бўлимлари қошидаги методика кабинетлари фаолиятини назорат қилиш, тарбиячилар ва халқ таълими ходимларининг касб маҳорати ва малакасини ошириш, илғор иш тажрибаларини ўрганиш, умумлаштириш ва оммалаштиришдан иборат.

7.2. РЕСПУБЛИКА МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МЕТОДИКАСИ КАБИНЕТИ

Республика мактабгача таълим методикаси кабинети Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ҳузурида ташкил этилиб, мазкур соҳа бўйича етакчи тузилма сифатида барча мактабгача таълим муассасалари фаолиятини услубий жиҳатдан бошқаради ва мувофиқлаштириб боради.

Республика мактабгача таълим методикаси кабинети ўз фаолиятида амалдаги қонунчилик, Халқ таълими вазирлиги томонидан чиқарилган қарорлар, фармойишлар ва бошқа меъёрий ҳужжатларга асосланиб иш юритади.

Республика мактабгача таълим методикаси кабинети Қори Ниёзий номидаги Ўзбекистон Педагогика фанлари илмий-тадқиқот институти, Абдулла Авлониёв номидаги халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш марказий институти, Мактабгача муассасалар ходимларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш Республика ўқув-методика маркази, Вилоят педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти ва бошқа илмий муассасалар билан мустақкам ҳамкорлик алоқаларини ўрнатади.

Республика мактабгача таълим методикаси кабинетининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

— Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар, шаҳар ва туманлар мактабгача таълим методикаси кабинетларига услубий ёрдам кўрсатиш, педагогик жараёнлар ва таълим-тарбия ишларини такомиллаштириш, «Болажон» дастурини тўлиқ бажарилишини таъминлайди;

— илғор иш тажрибаларни ўрганади, умумлаштиради ва оммалаштиради (мактабгача таълим муассасалари ходимлари, мактабгача таълим методикаси кабинетлари, назоратчи-услубчи, мудирлар, услубчилар ва тарбиячилар, мураббийлар фаолиятини таҳлил этиш асосида);

– илғор педагогик тажрибаларни, педагогика, психология ва бошқа ижтимоий-гуманитар фанлар соҳасида қўлга киритилган ютуқлар, халқ педагогикаси анъаналарига таянган ҳолда мактабгача ёшдаги болаларга таълим-тарбия бериш ишларини такомиллаштиришнинг илмий-услубий асослари, йўл-йўриқларини ишлаб чиқади.

Методика кабинети ишининг мазмуни ва асосий шакллари

1. Методика кабинети ўз зиммасига юкланган вазифаларга кўра:

– Қорақалпоғистон республикаси, вилоятлар, шаҳар ва туманлар мактабгача таълим методика кабинети иш фаолиятини назорат этади ва мувофиқлаштиради;

– мактабгача таълим муассасаларидаги таълим-тарбия ишлар аҳволи ва белгиланган режаларнинг бажарилишини ўрганади;

– «Болажон» дастурида кўзда тутилган вазифаларни тўлақонли амалга оширишга қаратилган чора-тадбирларни ишлаб чиқади ва бажарилишини назорат қилади;

– республика методика кабинети ходимларини малака ошириш курсларида маърузалар ўқишга, семинар-машғулотлар ўтказишга ва тўгараклар ишини олиб боришга жалб этади.

2. Республика мактабгача таълим методика кабинети ҳузурида ташкил этилган услубий Кенгаш методикаси кабинетлари фаолиятига янги услубий ёндашувлар, ишланмалар ва технологияларни жорий этишга масъулдир. Кенгаш таркибига услубчилар, ўқитувчилар малакасини ошириш институти раҳбари ва мутахассислари, мудиралар, тарбиячилар, мусиқа раҳбарлари, олий ўқув юртларининг етук профессор ўқитувчилари киради.

Услубий Кенгашда марказий мактабгача таълим методикаси кабинетининг иш режаси, бажарилган ва режалаштирилаётган ташкилий, услубий тадбирлар муҳокама этилади, таълим-тарбия ишларини янада такомиллаштириш, жумладан, методика кабинетларининг илғор педагогик тажрибаларни тўплаш борасидаги амалий фаолияти, мактабгача таълим бўйича услубий қўлланмаларни муҳокама қилиш, тасдиқлаш билан боғлиқ масалалар ҳал этилади.

3. Республика мактабгача таълим методикаси кабинетида ходимларнинг билими ва малакасини ошириш мақса-

дида тегишли шарт-шароит яратилади (бунинг учун маърузалар, семинар-тренингллар, кўргазмалар ва бошқа тадбирлар ташкил этилади).

4. Республика мактабгача таълим методикаси кабинетида илмий педагогик ва услубий адабиётлар учун кутубхона ташкил қилинади.

Б. / Б. / Б. / ТЕХНОЛОГИЯСИ			
МАВЗУ САВОЛЛАРИ	БИЛАМАН	ВИЛДИМ	БИЛИШНИ ХОХЛАЙМАН
1. МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ КАБИНЕТИ			
2. ТАШКИЛИЙ-ПЕДАГОГИК ЖАРАЁНЛАР			
3. МЕТОДИК КАБИНЕТ			
4. ТАЪЛИМ-ТАРБИВВИЙ ВА МЕТОДИК ИШЛАРГА РАЎБАРЛИК			
5. НАЗОРАТ ҚИЛИШ УСУЛИ			
6. ОТА-ОНАЛАР ВА ЖАМОАТЧИЛИК ВИЛАН ИШЛАШ УСЛУВЛАРИ			

Методика кабинети ходимлари

1. Республика мактабгача таълим методикаси кабинетига Малака ошириш маркази директори раҳбарлик қилади. У олий педагогик билимга ва ташкилий-услубий ишларни ташкил этиш борасида муайян тажрибага эга бўлиши лозим. Унинг зиммасига кабинетнинг услубий, молиявий-хўжалик фаолиятига раҳбарлик қилиш, кадрларни танлаш ва жой-жойига қўйиш, меҳнат қонунчилигига биноан ходимларни ишга қабул қилади ва ишдан бўшатади.

2. Методик ишлар марказ директори тавсияси билан Халқ таълими вазирлиги томонидан тайинланадиган олий педагогик маълумот ва камида 5 йиллик иш стажига эга бўлган малакали услубчилар томонидан амалга оширилади.

3. Республика мактабгача таълим методикаси кабинетининг штатлари Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги томонидан белгиланади.

Ташкилий, ҳуқуқий ва молиявий асослари

1. Республика мактабгача таълим методикаси кабинети давлат бюджети маблағлари ҳисобидан молиялаштирилади. Унга Халқ таълими вазирлиги томонидан тасдиқланган харажатлар сметаси доирасида маблағ ажратилади.

2. Республика мактабгача таълим методикаси кабинети Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги олда ўз фаолияти бўйича ҳисобот бериб туради.

3. Республика мактабгача таълим методикаси кабинети Ўқитувчилар малакасини ошириш институти билан келишган ҳолда Халқ таълими вазирлиги томонидан тасдиқланган режа асосида иш юритади.

7.3. ТУМАН МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ МЕТОДИКАСИ КАБИНЕТИНИНГ ИШ МАЗМУНИ ВА ВАЗИФАЛАРИ

Туман мактабгача таълим методикаси кабинетининг соҳага доир меъерий-ҳуқуқий ҳужжатлар, Халқ таълими вазирлиги, бошқармалари ва бўлимлари томонидан чиқарилган қарорлар, фармойишлар ва бошқа ҳужжатлар асосида беш йилга мўжалланган истиқбол режаси тузилади.

Йиллик режада методика кабинетининг ҳар бир ўқув йилига тааллуқли фаолияти акс этади.

Чорак ва ойлик режаларида йиллик режа белгиланган вазифаларнинг бажарилиши муддати аниқ қайд этилади.

Туман мактабгача таълим методикаси кабинетининг йиллик иш режаси тумандаги услубий ишларни босқичма-босқич, мазмунли ташкил этилишини таъминлаш керак. Бунда асосий эътибор ўқув, таълим-тарбия йўналишидаги фаолиятини ўрганиш, мактабгача таълим муассасаларида услубий ишларни ташкил этиш ва такомиллаштириб бориш, мудира, услубчи, тарбиячиларга ўқув фаолияти, меҳнат, эстетик, мусиқа тарбияси бўйича услубий ёрдам кўрсатиш муассасаларда касалликларнинг олдини олиш ва профилактикасини йўлга қўйиш, ясли ва аралаш гуруҳларда, шунингдек, болалар сони кам бўлган муассасалар фаолиятини илмий-услубий жиҳатдан тўғри ва самарали ташкил этиш каби масалаларнинг бажарилишига қаратилади.

Режада мактабгача таълим муассасаларини мақсадли, бирламчи ёки тизимли текшириш тadbирлари алоҳида ўрин тутди. Юқорида таъкидланганидек, текширув шакли унинг мақсади ва мазмунига боғлиқ. Бундай тadbирлар мактабгача таълим муассасалари фаолияти билан танишиш, уларда кечаётган жараёнлардан доимо хабардор бўлиб туришни таъминлайди. Таъкидлаш жоизки, текширув режаси барча муассасаларни қамраб олиши керак.

Режада мактабгача таълим муассасалари сони ва номи кўрсатилади.

Хулоса қилиб айтганда, туман мактабгача таълим методикаси кабинетининг асосий вазифаси — педагогика ва бошқа ижтимоий-гуманитар фанлар соҳасида эришилган ютуқларни, илғор педагогик тажрибаларни ўрганиш, умумлаштириш ва таҳлил қилиш асосида мактабгача тарбия муассасаларининг кундалик фаолиятига доир ютуқ ва тажрибалар, янги ишланма ва технологияларни жорий этиш борасида амалий услубий ёрдам беришдан иборат.

Бу ўринда туман Халқ таълими бўлими томонидан тавсия этилган билимли, тажрибали ва илғор педагогларнинг услубий бирлашмалар, семинар машғулотлари, маърузалар ва бошқа анжуманларни ташкил этиш борасидаги саъй-ҳаракатлари мактабгача таълим муассасалари фаолиятини ривожлантириш ва такомиллаштиришда муҳим аҳамият касб этади.

7.4. МЕТОДИК БИРЛАШМАЛАР

Методик бирлашмалар — мактабгача таълим муассасалари фаолиятига оид энг долзарб масалалар муҳокама этиладиган ва ҳал қилинадиган услубий тузилмалардир.

Методик бирлашмаларнинг асосий вазифаси — педагог ва тарбиячиларнинг ижодий фаоллигини ошириш ва янгиликка интилишларини қўллаб-қувватлаш, ўз ишига танқидий муносабатда бўлиш ва ҳолисона баҳо бериш кўникмасини шакллантириш, зиммасидаги вазифаларга юксак масъулият ҳиссини қарор топтириш, касб маҳорати ва малакасини узлуксиз ошириб боришга йўналтиришдан иборат.

Методик бирлашмалар бутун ўқув йили давомида (сентябрдан майгача) фаолият олиб боради. У турли тоифадаги педагог-тарбиячилар, мусиқа раҳбарлари, мудиралар фаолиятини такомиллаштириш, уларнинг касб маҳорати ва малакасини ошириш мақсадида ташкил этилади.

Бизнинг фикримизча, мактабгача таълим муассасалари сони кўп бўлган йирик туманларда бундай бирлашмаларни бўлим (ёки бир неча бўлим) шаклида ташкил этиш мақсадга мувофиқ бўлур эди. Ҳар бир бўлимда 18–20 мактабгача таълим муассасалари киради.

Бирлашманинг ишлаш муддати, фаолият доираси ва ваколатлари Халқ таълими вазирлиги томонидан белгиланади. Одатда, унинг йиғилишлари 2 ойда бир марта ўтказилади.

Методик бирлашма таркибини шакллантиришда педагогларнинг иш стажи, касб маҳорати ва малакаси эътиборга олинади. Масалан, мудиралар учун ташкил этилган методик бирлашма таркибига киритиладиган педагоглар (йирик туманлар учун) олий маълумотли, беш йил ва ундан зиёд иш стажига эга бўлиши зарур:

Ўрта ва махсус маълумотга эга ва иш стажи кам бўлган мудиралар ва услубчилар учун ҳам методик бирлашмалар шундай тартибда ташкил этилади.

Тарбиячилар учун методик бирлашмалар ташкил этишда эса уларнинг жорий йилда қайси ёшдаги болалар гуруҳида ишлагани эътиборга олинади.

Методик бирлашмаларнинг кўргазмали қурооллар ва янги услубий адабиётлар кўргазмаларини ташкил этиш борасидаги фаолияти ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Методик бирлашма ишининг самараси унинг фаолияти халқ таълими бўлими ва методика кабинети томонидан қай даражада бошқарилаётганига ҳам боғлиқ.

Қорақалпоғистон Республика, вилоятлар, шаҳар ва туманлар методика кабинетлари методика бирлашма раҳбари ва ходимлари малакаларини ошириш ишини йўлга қўяди, жумладан, бир йилда 2—3 марта услубий бирлашмани ташкил этиш ва режалаштириш, уни бошқариш, замонавий фан ютуқлари, илғор тажрибаларни ўрганиш ва татбиқ этиш каби мавзуларда семинарлар ташкил этади.

Шаҳар, туман халқ таълими бўлимлари методика кабинети режа тузиш, маърузалар тайёрлаш, турли кўрик-кўргазмаларни ташкил этишда бирлашмалар раҳбарларига ёрдам беради.

Мактабгача таълим бўйича тайёрланган барча услубий ишланма ва қўлланмалар, амалий таклиф-тавсиялар, аввало, Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлигига тақдим этилади. Улар вазирлик томонидан кўриб чиқилиб, тасдиқлангандан сўнг мактабгача таълим муассасаларига тарқатилади.

Методик кабинет ўз олдидаги вазифаларни ҳал этишда материалнинг мазмун-моҳиятига, белгиланган талабларга жавоб бериши, ўтказилаётган тадбирларда, хусусан, семинарларда янги услубий ишланмалар, адабиётлар муҳокамасига алоҳида эътибор бериши лозим.

Услубий-педагогик йиғилишлар асосан илк ёш гуруҳлари тарбиячилари учун ўтказилади. Уларда, асосан, бо-

лаларнинг жисмоний-физиологик, руҳий ва ақлий ривожланиши масалалари муҳокама қилинади. Бундай йиғилишлар 1 ёшдан 2 ёшгача гуруҳларда ҳар ойда, 2 ёшдан 3 ёшгача гуруҳларда ҳар чоракда 1 марта ўтказилади. Йиғилишларда мудира, услубчи ва тарбиячилардан ташқари, шифокор, катта ҳамшира ҳам иштирок этади.

Методик бирлашма фаолияти услубчи томонидан назорат этилади.

Мамлакатимиз ҳудудидаги барча халқ таълими муассасалари фаолиятини услубий таъминлаш ва ташкил этиш туман (шаҳар) бўлими тизимида мактабгача таълим йўналиши бўйича методика уюшмалари фаолият юритади.

Методика уюшмаларининг мақсади:

– мактабгача таълим муассасаларининг ҳар бир йўналиш бўйича турли ёш даврларига тегишли таълим фаолиятини мувофиқлаштириш;

– замонавий таълим-тарбия беришнинг инновацион роля ва янги педагогик технологияларни ўрганиш ва кенг тарғиб қилиш, илғор тажриба ва ижодий ташаббусларни амалиётга татбиқ этиш;

– таълим муассасалари педагог ва тарбиячиларининг касб маҳорати ва малакасини ошириш мақсадида маҳорат мактаблари, амалий машғулотлар, янги педагогик, услубий адабиётлар, таълимга оид ва дидактик ўйин воситалари кўргазмаси, семинар-тренингларни мунтазам равишда ташкил этиш орқали услубий ёрдам кўрсатишдан иборат.

Методика уюшмаларининг асосий вазифалари:

1. Халқ таълими бошқарув органлари томонидан мактабгача таълим йўналишига оид меъёрий ҳужжатлар ва методик ишларни ўрганади ҳамда таълим муассасаларида таълим-тарбия жараёнига татбиқ этиш йўлларини кўрсатиб беради.

2. Вилоят методика марказларида мактабгача таълим муассасаларининг тажрибали педагоглари таркибидан йўналишлар (раҳбар, методист, тарбиячи, логопед, дефектолог, психолог, мусиқа раҳбари, жисмоний тарбия йўриқчиси) бўйича тренерлар гуруҳи ташкил этилади. Тренерларнинг ҳар бири ўз йўналиши бўйича янги методик тавсиялар ва меъёрий ҳужжатлар билан методик уюшма раҳбарлари учун икки ойда бир марта машғулотларни ташкил этади.

3. Туман (шаҳар) миқёсидаги илғор педагогик иш тажрибаларини ўрганади ҳамда улардан энг самаралиларини

методика уюшмаси қарори билан туман (шаҳар) бўйича оммалаштиради. Туман (шаҳар) миқёсида оммалашган инновацион иш услубларига эга муассасалар иш тажрибасини вилоят бўйича оммалаштиришга тавсия этади.

4. Таълим муассасалари тарбиячиларининг методик ва касбий маҳоратларини такомиллаштириш мақсадида, таълим-тарбия фаолиятининг замон талабига мослигини, қўйилган талабларнинг бажарилиши ва ижодий фикрларнинг таълим жараёнига тўғри йўналтирилганини кузатиб боради.

5. «Мактабгача ёшдаги болаларнинг ривожланишига қўйилган Давлат талаблари»нинг йўналишлар бўйича бажарилиши ва таянч дастурининг ишлашини таъминлашга раҳбарлик қилади.

6. «Мактабгача ёшдаги болаларнинг ривожланишига қўйилган Давлат талаблари»нинг ижросини ўрганиш учун зарур бўлган тест топшириқлари ва бошқа назорат материалларини тайёрлаш ишларини амалга оширади.

7. Шаҳар ва туманда тегишли таълим йўналишининг татбиқ этиш аҳволини ўрганади, таҳлил қилади. Мактабгача ёшдаги болаларнинг Давлат талаблари асосида эгалланган малака ва кўникмаларидаги бўшлиқларни аниқлайди ва уларни тўлдириш юзасидан чора-тадбирлар белгилайди.

8. «Мактабгача ёшдаги болалар ривожланишига қўйилган Давлат талаблари» ижросини таъминлаш, таълим сифат ва самарадорлигини ошириш, таълим-тарбия жараёнини илғор педагогик технологиялар билан бойитиш, унга янги инновацион ғояларни татбиқ этишга қўмаклашувчи тавсиялар ишлаб чиқади ва уларни таълим муассасаларига етказиши.

9. Туман (шаҳар) миқёсида тегишли таълим йўналишларининг методик таъминотга бўлган эҳтиёжини аниқлайди.

10. Янги таянч дастури, методик қўлланма ва бошқа янги методик нашрлар, шунингдек, таълим-тарбия жараёнига доир илмий мақолаларни ўрганади ва муҳокама қилади.

11. Халқ таълими бошқарув органлари кўрсатмаси билан соҳага оид яратилаётган янги дастур, қўлланмаларни таҳлил қилади ва асосланган хулосалар тақдим этади.

12. Мактабгача таълим муассасаларини махсус санитария-гигиена талаблари асосида жиҳозланишига методик ёрдам беради.

13. Туман (шаҳар) миқёсида тегишли йўналиш бўйича замонавий педагогик технологиялар, илғор иш тажриба-

ларини ўрганишга йўналтирилган ўқув-методик семинарларни ташкил этади.

14. Туман (шаҳар) миқёсида тарбиячиларнинг узлуксиз малака ва маҳоратларини ошириб боришларини таъминлайди.

15. Туман (шаҳар) мактабгача таълим муассасаларининг илғор педагогик тажрибалари, ижодкор тарбиячилари ҳақида ахборотлар базасини ташкил этади.

16. Таълим муассасаларида турли йўналишдаги тўғарақлар фаолияти ва ноанъанавий гуруҳларнинг ишларини ўрганади, уларга тегишли ёрдам кўрсатади.

17. Туман (шаҳар) миқёсида ўтказиладиган иккинчи босқич кўрик-танловларни ўтказишга ёрдам беради.

18. Таълим муассасаларининг янги ўқув-услубий адабиётлар билан таъминланишини назорат қилади.

Методика уюшмасининг ишини ташкил этиш ва унга раҳбарлик қилиш

1. Туман (шаҳар) миқёсида мактабгача таълимнинг бир неча йўналишлари, шунингдек (мактабгача таълим муассасаси раҳбари, методист, тарбиячи, психолог, мусиқа раҳбари, жисмоний тарбия йўриқчиси, логопедлар учун) биттадан Методика уюшмаси ташкил этилади.

2. Методика уюшмасига ҳар бир таълим муассасасидан бир ва бир неча педагог ходим муассаса раҳбарининг тавсияси ва буйруғи билан аъзо қилиб олинади.

3. Методика уюшмасига тегишли таълим йўналиши бўйича туман (шаҳар)нинг энг ижодкор ва тажрибали тарбиячи мутахассиси раис этиб сайланади ва уюшма йиғилишига раҳбарлик қилади.

4. Методик уюшма раиси ва унинг аъзолари уюшма фаолиятларини жамоатчилик асосида юритадилар.

5. Методик уюшма фаолиятига боғлиқ барча ташкилий ишлар ва ҳужжатларни юритиш туман (шаҳар) таълим муассасаларининг ўқув-тарбия жараёнини методик таъминлаш кичик гуруҳининг мактабгача таълим йўналиши методисти зиммасига юклатилади.

6. Уюшма фаолияти туман (шаҳар) таълим муассасаларининг ўқув-тарбия жараёнини методик таъминлаш кичик гуруҳининг ҳузуридаги Методик кенгаш томонидан мувофиқлаштириб борилади.

7. Методика уюшмаси йиғилиши ҳар икки ойда бир

марта ўтказилиши ва йиғилиш маълум бир масалани муҳокама қилиши ёки ўқув семинари ташкил қилиши мумкин.

8. Методика уюшмаси йиғилишларида муҳокама этилган масалалар мажлис баённомасида акс эттирилиши ва қабул қилинган қарор юзасидан тегишли кўчирма тақдим этилиши зарур.

9. Йиғилиш баёнлари дафтари, уюшма иш режаси ва ҳисоботи туман (шаҳар) методика кабинетига уч йил сақланади.

Методика уюшмаси ҳужжатлари:

Методика уюшмаси қуйидаги ҳужжатлар асосида фаолият юритади:

- йиллик иш режаси;
- йиғилиш баённомалари;
- ҳисоботлар;
- методика кенгашига тақдим этилган ва муҳокамадан ўтган ишларнинг чоп этилган ва электрон нусхаси.

Методика кенгашига халқ таълими бошқарув органларидан йўлланган ҳужжатлар нусхаси.

7.5. СЕМИНАР, СЕМИНАР МАШҒУЛОТЛАРИ

Мактабгача таълим ходимларининг ишлаш малакаларини ошириш шаклларида бири бу семинарлардир.

Семинарларда мактабгача таълим муассасалари фаолиятига доир энг долзарб масалалар муҳокама этилиб, чора-тадбирлари белгилаб олинади. Семинар мавзулари вилоят, шаҳар, туман Халқ таълими бошқармалари (бўлимлари) томонидан белгиланади.

Семинар учун мавзу танлашда унинг мақсади, вазифалари, мавзулар тематикаси аниқланади ва библиография тузилади.

Маъруза мавзулари семинар қатнашчиларига тақсимлаб берилади, ҳар бир маърузачи белгиланган мавзуси бўйича ўз тажрибаларидан намуналар келтириб, илмий жиҳатдан асослаб беришга ҳаракат қилиши зарур.

Мудиралар учун семинар мавзусини қуйидагича танлаш мумкин:

- мудиранинг услубий-тарбиявий ишларга раҳбарлиги;
- ўйин фаолиятига раҳбарлиги.

Мушиқа раҳбарларига мактабгача ёшдаги тарбияланувчиларни кўшиқ санъатига қизиқтириш, ёшига мос кўшиқларни куйлашга ўргатиш каби мавзуларда семинарлар ташкил этилиши мумкин.

Семинарларнинг асосий мақсади — алоҳида методика бўйича тарбиячиларнинг билимларини чуқурлаштириш ва тарбия бўйича долзарб масалаларни муҳокама этиб, уларнинг ҳал қилиш усул ва услубларини белгилашдир.

Семинар ўқув машғулотлар режаси бир йилга мўлжалланган бўлиб, вилоят ва республика миқёсида 5–12 кунга ишдан ажралган, шаҳар ва туман семинарлари эса ҳар ойда 1–2 марта ишдан ажралмаган ҳолда ташкил этилади.

Семинарлар мавзулари режаси ва дастури мактабгача таълим муассасаларида иш сифатини яхшилаш мақсадида тегишли илмий текшириш институтлари томонидан ишлаб чиқилади.

Мактабгача таълим муассасасида семинар машғулотлари мавзулари мудира, катта тарбиячи ва тарбиячилар билан биргаликда танланади ва Педагогик кенгашда тасдиқланади ҳамда муассасанинг йиллик режасига киритилади. Шу асосда барча услубчи-тарбиячиларнинг фаол иштирокида семинар машғулотларининг аниқ режаси ишлаб чиқилади.

Семинар машғулотлари муассаса фаолиятига тааллуқли долзарб масалалар муҳокамасига бағишланиши, режада бир хил мавзуларнинг кўтарилишига йўл қўймаслик зарур. Акс ҳолда, бу семинар қатнашчиларининг қизиқиши ва фаоллигининг пасайишига олиб келиши мумкин. Бундан ташқари, машғулот соф назарий тус олмаслиги, муҳокама этилаётган мавзу (масала) амалиёт билан узвий боғлиқ ҳолда баён этилиши керак.

Семинар мавзулари тахминан қуйидагича бўлиши мумкин:

— ясли ва боғча ёшдаги болалар психофизиологик хусусиятлари (семинарни педиатр шифокор ёки психолог олиб боради);

— турли фаолият турларида болаларга индивидуал ёндашиш усуллари;

— мактабгача таълим ёшидаги болаларни ватанпарварлик ва байналмилалчилик руҳида тарбиялаш омиллари;

— тарбиячининг болалар билан муносабатларининг ўзига хос жиҳатлари ва ҳоказо.

Маърузалар

Мактабгача таълим муассасалари ходимларининг ғоявий-сиёсий, маънавий-мафкуравий, маданий ва ишлаш малакаларини ўстириш учун ижтимоий-сиёсий, таълим-

тарбия, маънавий-маърифий мавзулар бўйича ўтказилиши мумкин. Бундай тадбирлар мактабгача таълим муассасаси ходимлари билими ва дунёқарашини кенгайтиради, сиёсий ва маънавий жиҳатдан етук бўлишига хизмат қилади. Бу мақсадга эришиш учун маърузалар юксак илмий-ғоявий савияда, амалиёт билан узвий боғлиқ ҳолда ўтказилиши талаб этилади.

Ўз устида ишлаш

Бу – мактабгача таълим муассасаси ходимларининг ўз устида тинимсиз ишлаши, касб маҳорати ва малакасини, ғоявий-сиёсий савиясини ошириб бориш борасидаги фаолиятининг кенг тарқалган шаклларида бири.

Мактабгача таълим муассасаси ходимлари иш режасида мактабгача таълим бўйича назарий-амалий масалаларни чуқур ўзлаштириш, мактаб таълим дастурини, услубий адабиётларни ўрганиш ўз ифодасини топади.

Йиллик режада иш жараёнида қийинчилик келтириб чиқарган бир ёки бир неча мавзу акс эттирилиб, бунда нафақат тегишли мавзуларни, балки тегишли илмий-услубий адабиётларга таянган ҳолда қийинчилик туғдирган масалаларни ўрганишга ҳам алоҳида эътибор берилади.

Мудира касаба уюшма раиси билан биргаликда ўз устида ишлашни қандай ташкил этиш, бу тадбирларни тизимли, аниқ режа асосида олиб бориш йўл-йўриқларини белгилаши лозим. Бунда ташкилий-педагогик вазифаларни амалга оширишда зарур шарт-шароит, ўқув-услубий адабиётлар, бажарувчи – жавобгар шахслар аниқ белгиланиши ва уларнинг бажарилиши мудира томонидан назорат этиб борилиши керак.

Мактабгача таълим муассасаларида ташкил этиладиган очиқ эшиклар куни ғоят аҳамиятлидир. Бунда мактабгача таълим муассасасининг бутун фаолияти ота-оналар томонидан кузатилади, йўл қўйилаётган камчиликлар ўз вақтида ҳал этилади. Мактабгача таълим муассасасининг барча ходимлари очиқ эшиклар кунини ўтказишга жиддий тайёргарлик кўради.

Яккама-якка суҳбат – бола тарбиясида қийналган ота-оналар учун ташкил қилинади, бунда гуруҳ тарбиячиси ва муассаса мудираси илмий асосланган ҳолда масалаларни ҳал этмоғи лозим.

Мактабгача таълим муассасаларида ота-оналарга ёрдам бериш мақсадида кутубхона ва ота-оналар бурчагини ташкил этиш муҳим аҳамиятга эга. Муассаса мудираси, услубчи ва тарбиячилар томонидан танланган ва ота-оналарга тавсия этилган илмий-оммабоп адабиётлар оилада болалар тарбиясини тўғри ва оқилона ташкил этиш, болаларнинг жисмоний-физиологик, руҳий ва интеллектуал ривожланиши ҳақида муайян билимларни эгаллашлари учун ота-оналарга катта ёрдам беради.

Таянч тушунчалар:

ХТБ — Халқ таълими бўлими.

Методик бирлашма — мактабгача таълим ходимларининг касб маҳорати ва малакасини ошириш шаклларида бири.

Кўчирма-папка — йиғма папка, ота-оналар ва мактабгача таълим муассасаларида бирор-бир мавзу бўйича жиҳозланган кўргазмали воситадир.

Тиббий-педагогик йиғилиш — бу мактабгача таълим муассасаларининг илк ёш гуруҳлари тарбияланувчилари соғлиғини муҳофаза этиш масалаларига бағишланадиган кенгаш.

Очиқ тадбирлар — жамоа иштирокида педагогик жараёнларни кузатиш.

МАВЗУ ЮЗАСИДАН ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Ўзбекистон Республикасининг «Таълим тўғрисида»ги Қонуни. Баркамол авлод — Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. —Т., «Шарқ», 1997.

2. Кадрлар тайёрлаш миллий дастури. Баркамол авлод — Ўзбекистон тараққиётининг пойдевори. —Т., «Шарқ», 1997.

3. Болажон. Таянч дастур. —Т., «Маърифат-Мадакдор», 2010.

4. Халқ таълими ходимлари асосий лавозимларининг малака тавсифлари. —Т., 2006.

5. Справочник «Руководителя дошкольного образовательного учреждения». —Т., 2006.

6. Қодирова Ф.Р., Қодирова Р.М. Мактабгача таълим концепцияси. —Т., «Фан ва технология», 2011.

7. Мактабгача таълим тизимига доир ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатлар тўплами. «LIDER PRESS», —Т., 2009.

Назорат учун саволлар:

1. Ўзбекистонда мактабгача таълимга методик раҳбарлик қайси тизимда олиб борилади?
2. Марказий мактабгача таълим методикаси кабинетининг тузилиши ва вазифалари нималардан иборат?
3. Методик бирлашма нима?
4. Семинар ва семинар машғулотининг асосий мақсади нималардан иборат?
5. Аҳоли ўртасида педагогик тарғибот ишларини олиб бориш усул ва шакллари сўзлаб беринг.

МАНЗУ ЮЗАСИДАН ТЕСТ ТОПШИРИҚЛАРИ:

1. Мактабгача таълимда методик ишлар бу –

- а) Педагогик кенгаш, семинар, семинар машғулотлари, тиббий-педагогик кенгаш, маслаҳатлар, адабиётлар таҳлили;
- б) ота-оналар мажлиси, умумий маслаҳатлар, семинарлар;
- в) Педагогик кенгаш, семинарлар, маслаҳатлар;
- г) семинар, семинар машғулотлари.

2. Педагогик диагностика бу –

- а) таълим-тарбия жараёнини чуқур таҳлил қилиш, унинг самарадорлигини тўғри баҳолаш, таълим даражасини аниқлаш;
- б) таълим тизимидаги йўл қўйилган камчиликларни бартаграф этиш;
- в) билим сифатини такомиллаштириш;
- г) таълимни такомиллаштириб бориш.

3. Методик бирлашмалар ким томонидан ташкил этилади?

- а) мактабгача таълим муассасаси томонидан;
- б) Халқ таълими бўлими томонидан;
- в) Халқ таълими вазирлиги томонидан;
- г) юқори ташкилотлар томонидан.

4. Методик ишларни ташкил этишнинг асосларини ёритиб беринг:

- а) Методик кабинетда ишлаш, Педагогик кенгаш, семинар-тренинг, семинар машғулотлари;
- б) яккама-якка суҳбат, Педагогик кенгаш, семинар;
- в) Педагогик кенгаш, семинар машғулотлари, семинар-тренинг, тиббий-педагогик кенгаш;
- г) умумий ва гуруҳ ота-оналар кенгаши, очиқ машғулотлар, маслаҳатлар.

МУНДАРИЖА

Кириш	3
<i>I боб.</i> Ижтимоий мактабгача таълимни ташкил қилиш вазифалари ва ривожланишининг асосий босқичлари	5
<i>II боб.</i> Мактабгача таълимни режалаштириш, молиявий таъминлаш, ташкил этиш ва бошқариш тамойиллари	26
<i>III боб.</i> Мактабгача таълим муассасалари ва уларни ташкил этиш	41
<i>IV боб.</i> Мудира – мактабгача таълим муассасасининг раҳбари. Мактабгача таълим муассасаси услубчисининг методик ишларга раҳбарлиги	65
<i>V боб.</i> Халқ таълими муассасалари фаолиятини методик таъминлаш ва ташкил этиш бўлимлари томонидан мактабгача таълим муассасаларига раҳбарлик қилиш	111
<i>VI боб.</i> Халқ таълими муассасалари фаолиятини услубий таъминлаш ва ташкил этиш бўлимлари томонидан мактабгача таълим муассасаларини назорат қилиш	124
<i>VII боб.</i> Мактабгача таълим бўйича методик ишларни ташкил қилиш вазифалари, мазмуни ва шакллари	144

Ф. ҚОДИРОВА, Ш. ТОШПЎЛАТОВА, М. АЪЗАМОВА

МАКТАБГАЧА ПЕДАГОГИКА

Тошкент «Маънавият» 2013

Муҳаррирлар: *Б. Умаров, О. Бозорова*
Мусаввир *Н. Попов*
Мусаҳҳиҳ *Ш. Илҳомбекова*
Компьютерда тайёрловчи *Ш. Соҳибов*

Лицензия АІ №189, 10.05.2013 й. да берилган. Босишга 10.04.2013 й. да рухсат этилди. Бичими 84×108 ¹/₃₂. Times гарнитураси. Офсет босма усулида босилди. Шартли б. т. 8,40. Нашр т. 7,61. 5000 нусха.
Буюртма №13-586. Нархи шартнома асосида.

«Маънавият» нашриёти. Тошкент, Тараққиёт 2-берккўча, 2-уй.
Шартнома 08–13.

Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлигининг «Ўзбекистон»
нашриёт-матбаа ижодий уйида чоп этилди.
100129. Тошкент, Навоий кўчаси, 30-уй, 2013.